CONSTANŢA HODOŞ

MARTIRII

ROMAN

„MINERVA“, INSTITUT DE ARTE GRAFICE ŞI EDITURĂ, BUCUREŞTI. — Strada Edgar-Quinet, 4 — Bd. Academiei, 3.

1908

Letiţiei Oncu

„Iubirea nu moare"

MARTIRII

I.

A fost în anul o mie opt sute doisprezece, un sat frumos în Transilvania, în părţile Maramureşului. În satul acela trăià Moş Costan cu nevasta lui şi un băiat al lor, flăcău mare.

Nu erau bogaţi, dar aveau pământ, îl lucrau cu hărnicie şi trăiau cu îndestulare. Aveau casă cu două odăi, tindă, întotdeauna curat spoite; aveau grajd bun, doi boi şi o vacă cu viţel.

— Dacă ne ajută Dumnezeu, rodul ăst an îl putem vinde la toamnă, al din hambar ne ajunge, ce zici Catelino?

Bătrâna numai cât zise un: ajunge! și zâmbì. Că până să mântue urziala de in din spată n'aveà vreme de vorbă multă. Se apropiau Paștile și pânza mai trebuià și înălbită.

— La iarnă, de o vreà cel de sus, îl însurăm pe Chiril.

— Să ne ajute Dumnezeu.

Și bătrâna zâmbì din nou. Se vedeà acum soacră mare, la nuntă, cu masa întinsă, lăutari voioși și peste un an cu un nepoțel frumos în brațe.

Se ridică din războiu înaltă, voinică, adună pânza pe cap și dând bineţe moșului pornì cu ea la vale.

Costan plecă și el în grajd să mai vadă de vite, să mai mângâe viţelul.

— Ce mai juncan la anu!

Dar Dumnezeu a vrut altfel.

Cerul se întunecă. Vânturi aspre începură să bată din spre miază-noapte. Săptămâni întregi nu se văzù nici o fâșie albastră, nici un nouraș alb, pe întinsul, întunecatul orizon.

Oamenii se uitau în sus cu grijă, clătinând din cap.

www.dacoromanica.ro

— Un războiu mare o să fie.

La poalele cerului se încinse o roşaţă vie.

— Ard suflete acolo... păcate grele... Holera, ciuma o să vină.

Şi creştinii îşi făceau cruce.

— Dumnezeu, să ne aibă în paza lui!

Toată luna lui Aprilie trecù aşa.

Ţăranii arară pământul, îl semănară cu grăunţele cele mai frumoase; sudorile curgeau şiroae pe frunţile lor udând pământul uscat, căci din cer nici o picătură nu cădeà.

Norii veneau, negri, mari ca nişte balauri înspăimântători, se isbeau în capete, mugeà cerul de groaza lor şi se cutremurà pământul, dar plecau apoi iarăşi în acelaş joc rotitor, limpezind cerul, albastru.

Sămânţa nu încolţì.

Frumoasa, minunata lună Maiu, când toată natura e în floare, trecù şi ea tristă şi tăcută într'o aşteptare încordată. Oamenii se uitau la pământ, la cer; cum de Cel de sus nu se îndură?

Nici un strop de ploae nu căzù.

Iunie — şi apoi luna lui Cuptor veni ca un potop de foc cumplit, ce arse şi pustii

www.dacoromanica.ro

tot hotarul și apele cu izvoarele și frunzele și tufișurile și toate vieţuitoarele.

Nu mai erà nici un firicel de iarbă, râurile secară — păsările ţipau, zburând departe... Vitele răgeau ca fiarele și mureau pe câmp.

Cânii urlau înfiorător.

Oamenii se adunau în curtea primăriei și se sfătuiau ce este de făcut.

— Urgia lui Dumnezeu.

Apoi porneau, în șiraguri nesfârșite, la biserică. Făcură daruri, pentru slujbe, și lumânări aprinseră la toate icoanele, și sfinţii i-au scos în câmp și mătănii au făcut, sute și mii, închinaţi cu capetele goale în bătaia soarelui arzător... Au sărutat cu evlavie pământul fierbinte și l'au stropit cu apă sfinţită și cu lacrimile lor. În zadar!

Paparude s'au pornit, din casă în casă, cântece tânguioase de copii, fetiţe nevinovate de a căror rugă ascultă cel milostiv... Dar bătrânii se uitau cu jale la apa ce se aruncà peste frunzele moarte și se risipeà în zadar.

Câmpul se uscase tot, holdele dragi, unde altădată se legănau, în ondularea unei mări

www.dacoromanica.ro

de aur, grânele frumoase, porumbul înalt cu frunzele late şi verzi, erau acum o pulbere de pâmânt ars şi pustiu.

Abià pe la sfârşitul lui August se îndură Cel de sus şi trimise ploae. Târziu! Pulberea albă se prefăcù în glod negru, dar din inima pământului nu răsărì nimic.

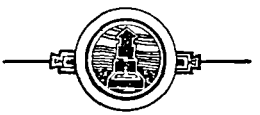

www.dacoromanica.ro

II.

Bătrânul Costan ședeà pe prispă gânditor. Luleaua, altădată neclintită din gură o țineà rece între mâni. Cine se mai gândeà acum la tutun!

Vitele îi răgeau de foame în grajd. Vițelul îi murise.

Chiril erà dus în oraș cu un sac de porumb, doar va găsì în schimb hluji sau paie pentru sărmanele dobitoace.

Bătrâna se sgulì în prag și coseà o cămașă; dar ochii ei se închideau și lacrimi mari ca boabele de mărge picurau peste pânza albă de in.

O femee tânără, o nepoată de a ei, cu

www.dacoromanica.ro

doi copilași ce i se țineau de fustă, venì să-i ceară o strachină de mălaiu. Numai o leacă, cât să facă o mămăligă. Până s'o întoarce bărbatul, căci erà dus și el cu vitele în târg doar le-o puteà vinde.

Catelina se sculă și-i dete o strachină de făină.

Dar abià se așeză la loc, venì iar o vecină. Galbenă, speriată, aduceà un copil de un an, culcat pe brațe. Se jeluì că de o săptămână n'au mâncat nimic... Nu mai au nici vite, nici tărâțe, nici coceni măcar! Bărbatul n'a lăsat-o să vină mai de grabă, căci, spune el, de va da lelea Catelina la toți, în curând se va golì și la ea hambarul... Dar acù — și arată tremurând copilul — fețișoara lui frumoasă s'a uscat, e lipită de oase pielea, și gurița i s'a albit, nici să plângă nu mai poate, doar ochii cei negri, ce au rămas așa de mari în fundul orbitelor, și-i întoarce rugători.

— Dă-i lele Catelino, că moare copilul, moare de foame.

Catelina aleargă iar la sacul cu făină.

— Dă-i, maică, dă-i fuga să mănânce! cum

www.dacoromanica.ro

sa lași copilul să moară... să moară de foame! vai, Doamne...

Dar vaetul se încinse, se răspândì și tot mai tare, mai sfâșietor mai înviersunat se tânguì:

— Mor de foame!...

Foame... foame... foame!... Femei alergau înebunite pe uliți frângându-și mânile, smulgându-și părul... Copiii țipau în urma lor, galbeni, cu părul vâlvoi, cu trupșorul gol, uscat, plini de răni și de noroiu.

— Mamă... mamă...

Și mamele se întorceau, îi ridicau în brațe îi sărutau în mângăieri nebune, desperate... Apoi rămâneau de veci cu gura căscată, lipită de trupșorul iubit, rece, prin care nu mai svâcneà sângele.

Barbații fugeau îngroziți. Nici unul nu rămâneà în sat. Alergau prin împrejurimi, ca fiarele flămânde după pradă.

Unii se întorceau, dar puțini. Cei mai mulți nu se mai întorceau. Hotarele erau mari și multe și pretutindeni bântuise aceiași secetă, aceiași foamete.

Primarii satelor făcură jălbi la stăpânire.

www.dacoromanica.ro

Dar stăpânirea străină, dușmană, nu răspunse de cât într'un târziu.

Răspunse cu răutate, nu cu milă și cu părintească îngrijire.

Reamintì nenorocitului popor, sângeroasele lui răsculări: numele lui Doja, pe ale în veci neuitaților Horia și Cloșca; și acum, ziceau slujbașii, Dumnezeu pedepsește poporul răzvrătit care ridicase mâna contra celor sus puși.

Românii plecară capetele. Osânda erà rostită.

Nu erau căi ferate, nici telegraf, nici chiar poștă sau alte înlesniri de comunicație întinsă: mureau cu sutele, cu miile, cum mor urșii în văgăunele stâncilor, neștiuți de nimeni.

Bătrânul Costan albise ca o oaie, și Catelina se făcuse scundă și puțintică din voinică ce fusese. Isprăviseră de mult hambarul.

Erà iarnă. O iarnă aspră, căzuse zăpadă multă și se lăsase un ger cumplit.

În sat nu mai erau decât ici colo câteva suflete; copii, femei și moșnegi.

Chiril singur, dintre flăcăi, ascultase până acum rugăciunele mamei sale și nu plecase.

www.dacoromanica.ro

— Unde să porneşti acù pe ger?... Unde să găseşti de lucru?

Şi bătrâna coborà în beciu, scormoneà în adâncul pamântului şi tot mai găseà câte un morcov, câte un cartof veşted, putred pe jumătate... Apoi mai adunase Catelina frunze, flori de tei, de soc şi tot felul de rădăcini, cari prindeau acù aşa de bine.

Dar într'o zi Chiril nu mai putù răbdà. Se sculă înnainte de-a se luminà de ziuă. Vorbì el ceva în murmur năbuşit ca să n'auză bătrâna; apoi desprinse sumanul din cuiu, o straiţă, căciula de oaie peste urechi şi toiagul.

— Să mă aştepţi cu bine, taică... mamă!...

Işi desfăcu braţele, şi maică-sa îi căzù la piept plângând.

— Rămâi cu bine, mamă... şi lasă... o să mă întorc eu...

La marginea satului se oprì: se uità în, dărăt la casele pustii, îngropate în zăpadă, la holdele întinse, învelite, ca într'o pânză albă, strălucitoare de soare; — ce mormânt frumos, pământul!

Şi s'a dus...

www.dacoromanica.ro

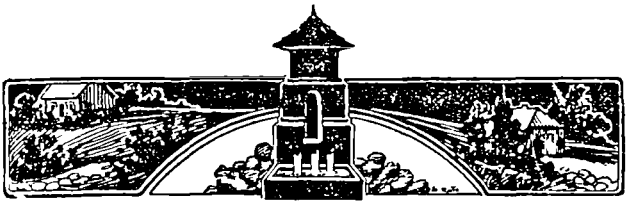

III.

Șapte zile și șapte nopți, s'a tot dus Chiril fără să se mai uite îndărăt. Pretutindeni se întindeà acelaș lințoliu de zăpadă, aceiași pustietate...

Din când în când nimereà în câte vr'un sat, intrà în câte vr'o casă părăsită să'și mai odihnească sufletul înghețat. Își făceà foc la vatră, o fiertură caldă, din rădăcinile ce i le pusese mumă-sa în traistă. Apoi iar plecà grăbit, gonit de o fantomă hidoasă, un schelet enorm cu ghiare lungi și ascuțite întinse spre el gata-gata să'l apuce, să'l înhațe...

Fantoma morții! Fantoma grozavă a foamei.

www.dacoromanica.ro

Într'o seară ajunse într'o pădure. Foamea îl chinuià, îl doborà. Se așeză pe o buturugă, și se gândì: ce ar fi dacă s'ar culcà, cât e de lung, acì pe acest pat moale de mușchiu și frunze căzute?... În pădure erà cald și, ciudat, nu mai erà zăpadă! Chiril își frecă fruntea și ochii. Oare nu visează?... În ce țară depărtată o fi? Fi-va în vr'una din acele țări minunate unde-i veșnică primăvară? Sau e chiar raiul, pădurea aceasta frumoasă, cu copaci înnalți și deși, unde nu-i vânt, nici fiare nu-s și nici o suflare rau-făcătoare? O privighitoare se auzì cântând. «E imnul îngerilor» își zise Chiril, apoi închise ochii și adormì...

Nu departe erà o stână.

Un câine mare, ce dormise liniștit cu capul pe labe, sărì deodată, ca lovit și începù sa latre, întâi încet, apoi tot mai tare, mai stăruitor, sgârâiind cu laba ușa colibei în care dormeau baciul și ciobanul.

— Ia vezi, Petre, de ce bate Dulău, de nu mai are pace?

Ciobanul își luă toiagul într'o mână, iar într'alta pușca și eșì afară. Erà lună plină și un cer înstelat... Câinele îl apucă de suman

www.dacoromanica.ro

și schiăună încetișor, chemând. Petru se duse după el.

Ceva mai la vale, în pădure, întins jos, zări un om, căzut în nesimțire.

— Un om mort! strigă ciobanul și apoi șueră de chemare.

Dar Dulău se gudură lângă Chiril și-i lingeà mâinele. Lucrul acesta schimbă numai decât părerea ciobanului. Se aplecă mai bine spre omul lung it în frunze, își lipì urechea de pieptul lui și-i auzì inima bătând. Îi pipăi capul, brațele, tot trupul cel slab, pierit, dete din cap, apoi îl ridică în brațe, ca fulgul de ușor și pornì cu el spre stână.

Când își deschise ochii Chiril, baciul îi țineà fălcile descleștate și ciobanul îi picurà cu o linguriță lapte dulce în gură.

— Făcurăm o pomană cu tine, biet creștin, grăì baciul, dar spune acum de unde ești?

Chiril se uită cu blândețe la oamenii aceștia buni, dar nu răspunse. Graiul îi stătuse.

Abia se puse în picioare înspre primăvară.

Povesti atunci, cum plecase din spre Maramureș, unde erà foamete, să găsească de

www.dacoromanica.ro

lucru și să se întoarcă apoi cu hrană la sărmanii lui părinți.

Baciul dete din cap.

— De lucru? Apoi nici pe aici nu prea este... Pământul e domnesc și'l lucră iobagii. Poate să treci dincolo de Orăștie, dela Deva în jos pe Mureș, acolo știu că-i țara mai slobodă și se duc și dela noi mulți de se întorc toamna cu bucate bune.

Chiril își luă rămas bun de la baciu, îi mulțămi pentru sfatul cel bun și pentru că i-a scăpat viața; Cel de sus să-i răsplătească!

Apoi o porni pe deal în jos. Ciobanul îl duse până dincolo de pădure; îi vârî un caș și un mălai în traistă și răzimat locului pe toiag îl petrecù cu ochii pân'ce se pierdù în zarea depărtată.

— Să umblì sănătos, creștine.

Și în ochii lui tineri, albaștri, lucì ceva ca o lacrimă.

www.dacoromanica.ro

IV.

Chiril coborî dealuri, trecù văi, păduri, până ce sosì la Mureș.

Se oprì încremenit și își scoase căciula. Nici odată nu văzuse o apă așa de mare.

Și ce lin curgeà! Nici un vuet, nici o cădere zgomotoasă nu tulburà liniștea solemnă a râului larg întins între malurile înalte, drepte, ca tăiate în piatră albă. Deasupra, cerul se întindeà albastru, senin. Jur împrejur cât țineà zarea 'nainte dealungul râului, holde cu grâu verde, grâul răsărit, iarbă mare și verde. Verde! Ce demult e de când ochii

www.dacoromanica.ro

lui Chiril nu văzuseră atâta verde. Câmpul verde!

Se închină, se lăsă cu fața în jos, sărută pământul cu dragoste, cu dor, cu lacrămi calde și mari, lacrămi de credință și nădejde nețărmurită...

— O, Doamne, tu nu ne lași! Ajută Doamne, ajută, să găsesc de lucru cât mai de grabă, să mă întorc acasă la biet taica și maica...

Auzeà parcă, în liniștea sfântă a pământului, șoptirile lor blânde, pline de evlavie și răbdare. Simțeà strângerea în brațe a mamei, cea din urmă, și privirea ei duioasă înnecată în lacrămi... Pironì ochii în depărtare. Oare vor puteà ei să rabde atâta? Ce-ar fi să se întoarcă acù chiar, cu bucățica de mălaiu și cașș ce-i mai rămăsese în traistă? Să-i scape de moartea de foame...

Chiril sări în picioare ca ars de un fier roșu. Îndesă căciula și fugì înnainte.

Fantoma înfricoșată îl goneà din spate.

Șoptirile blânde se prefăcură în vaete, în scâncetul sfâșietor al morții.

'Nainte, 'nainte!

Mureșul se strâmtorà între munți, păduri dese, seculare, unde omul par'că numai acu

www.dacoromanica.ro

de câteva zile, a pus piciorul. O răcoare dulce se răspândeà între cer şi pământ.

Chiril văzù de pe mal o plută ce coborà repede încărcată cu lemne de brad. Cum ar fi vrut să-i roage pe plutaşi să'l ia şi pe el cu ei! Dar nu îndrăsnì să le facă semn. Şi poate nici nu l-au văzut, căci erau departe, şi nu se uitau spre mal. Dar o luă la picior, până ce sosì, nu departe, într'un orăşel mic, pe cari oamenii i-l numiră: Zam. Aici prinse Chiril vorbă cu lumea.

Erau români voioşi, sprinteni, cu plete negre şi rumeni la faţă, cum nu văzuse nici odată până atunci. Lucrau voiniceşte la scânduri, ciubere, albii şi tot felul de lemnării, apoi plecau cu plutele încărcate în jos spre câmpie.

Chiril rămase uimit când unul dintre ei îi arătă banii şi sacii cu grâu şi cu porumb ce luase în schimbul lemnăriei.

— E bogăţie acolo, îi spuneà Pădureanul. Pământul e gras şi rodeşte în totdeauna.

. . . . . .

Peste câteva zile Chiril pluteà pe o plută, pe Mureş, într'acolo unde'i bun pământul

www.dacoromanica.ro

și cu belșug dărueşte pe acela ce cu stăruitoare dragoste îl munceşte.

Zilele erau calde, noptile senine și plutașii cântau:

Mureș, Mureș apă lină,
Floare în dalbină...

Munții și pădurile mari rămâneau departe și câmpul se întindeà în dreapta tot mai larg, mai neted, mai mănos. In stânga dealuri mici se înșirau cu bogate vii și pomi roditori; livezi îmbelșugate de pomi, cu crengile plecate, pline de rod!

De-a lungul Mureșului șoseaua bătută cu pietriș, ca lespedea albă, străluceà.

Acì, acì...

Plutașii se opriră.

— Aci-i Radna, o biserică mare unde maica Domnului face minuni... Dincolo Lipova, începe Banatul.

Chiril mulțămì plutașilor, apoi plecă înnainte.

La marginea unui sat o femeie îi eși cu cofa plină. Purtà broboadă neagră, trasă peste ochi; dar de sub broboadă peliță albă și rumenă a feței și doi ochi negri străluceau viu, în focul tinereței.

www.dacoromanica.ro

— Noroc, drumeţe!

Chiril uită să mulţămească.

— Cum îi zice satului ăstuia?

— Mândruloc!...

— Mândru!...

Se priviră în tăcere. Ea îi întinse cofa plină.

— Poate-i fi însetat.

— Mulţămim.

Femeia porni să plece, dar el o mai întrebă:

— Cum te chiamă?

— Aniţa.

. . . . . .

Peste un an îi ziceà «Aniţa lui Chiril».

www.dacoromanica.ro

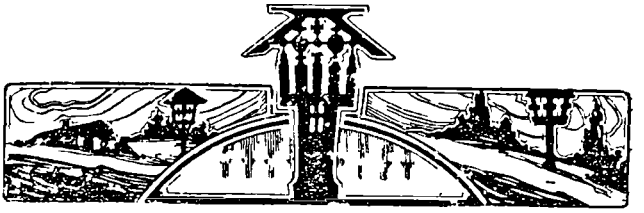

V.

Aniţa râdeà în gând, un râs gâdilitor ce-i umflà pieptul şi-i îmbujorà obrajii, de câte ori îşi aminteà de întâlnirea cea dintâiu, cu Chiril. Cum rămăsese el ca înfipt în pământ, cu ochii ţintă în ochii ei.

O fi pus cineva vrăji în calea noastră, îi ziceà zvăpăiată, prinzându-l de mână.

Dar el îşi desfăceà încet mâna din mâna ei şi se întorceà în altă parte, fără să zâmbească.

Munca câmpului erà în toiul ei.

Pământurile Aniţei, moştenite de la bărbat, rămăseseră anul trecut mare parte ne-

www.dacoromanica.ro

lucrate. Cum ar fi putut ea, femeie singură, cu doi copilași în brațe, să-și mai vază și de arătură, de semănat și de toate câte trebuie la câmp? Peste holdele de grâu a crescut iarba; porumbul și via rămăseseră toate nesăpate, moara cea nouă de pe Mureș se oprise din pricina unei scânduri căzute din iaz... Pustiire și necaz în toate părțile.

Rudele Aniței o îndemnaseră să se mărite după un gospodar din sat, să-și ia ajutor, stăpân. Ea plânse, plânse, — și atât!

Dar norocul i-a scos în cale pe acest flăcău.

Și rudele, cum se porniseră acum să murmure împotriva «străinului», au amuțit deodată, când au văzut cu ce râvnă și hărnicie se apucă Chiril de muncă.

În toamna dintâi a cules rodul de pe câmp — pometurile, viia, fânul; aveà fân pentru doi, trei ani. A îngropat apoi viia, a dres iazul de la moară, acoperișul grajdului, stricat rău în mai multe locuri; și când le-a văzut așa, toate în bună rânduială, a ieșit în mijlocul curții și s'a uitat în sus la cer. Cerul erà limpede, albastru, dar în sufletul lui nor — întuneric.

www.dacoromanica.ro

Cum o să spună acum Aniţei că el aveà sa plece, că trebuià să plece?

O să aibă ea destulă inimă să-l asculte, sa-l înţeleagă, că nu mai puteà răbdà dorul de părinţi? Şi gândul greu nu-l mai poate purtà, că ei au putut să piară în vreme ce el lucrà pe pământ străin şi trăià în belşug departe de dânşii, de oasele lor, de mormântul lor... O să aibă ea destulă tărie şi destulă dragoste să-l lase, şi apoi să-l aştepte cu credinţă ca în Dumnezu şi în mântuirea sufletului nostru?

S'ar duce o clipă numai, doar să vază: mai trăesc ai lui? O mână de ajutor să le dee, o mână de grăunţe pentru acel pământ sărman, ars şi pustiit, ce-l lăsase departe sub mormântul zăpezii... Oare înviiat-a câmpul? şi holdele din coasta dealului, oare cine le-a semănat? De unde şi cu ce sămânţă?

Aniţa îl priveà din fereastră, cum stăteà el pe gânduri, întunecat, bătù în geam, apoi ii eşì în cale cu braţele întinse, râzând. Două gropiţe se făceau în obrajii rumeni şi două şiruri de mărgele albe străluciau dintre buzele roşii.

www.dacoromanica.ro

— Vin' la masă, că-i gata.

O pâne caldă, mare și albă, despoiată de coaja arsă, un castron plin cu tocană de puiu, abureau odaia cu un miros plăcut.

Chiril gustà, nițel câte nițel, până ce se pomeneà mâncând cu pofta omului trudit și amânând hotărârea gândului tăinuit pe altă dată.

Dar altă dată Aniţa îi coseà o cămașă și'l chemà mereu să-i potrivească gulerul, pumnarii... Pregăteà plăcinte de lăsatu secului... O vacă stà să fete, porcul trebuià tăiat de Crăciun. Cum o să strice bucuria Aniței?... Cum să o lase singură cu atâtea necazuri?...

După Crăciun se lăsă ger, lemnele trebuiau tăiate, vitele îngrijite ; iar primăvara, — o, cine nu știe câtă nevoie ie de brațe vânjoase, brațe muncitoare primăvara, în jurul unei mari și bune gospodării?

Când văzù zăpada topită intrată în pământ și de sub umezala lui neagră răsărind colțișorii de grâu și iarbă verde, Chiril îșĭ aruncă sumanul, îșĭ sumecă mânecile, apoi se repezì la lucru, ca un leu întărâtat ce simte sânge svâcnind în prada sa. Ară pământul apăsând

www.dacoromanica.ro

cu putere coarnele plugului şi-l despică în ogoare adânci şi largi. Sămănà, greblà într'o zi cât alţii în patru cinci zile. Apoi îşi făceà cruce, cu ochii întorşi la cer, cerând milă, îndurare şi ajutor de la Cel de sus.

După aceea plecă la vie. O dezgropă, o legă, o săpă cel dântâiu dintre toţi, cu aceaşi râvnă arzătoare, cu aceiaşi credinţă reînoită în pământ şi cer.

Bătrânii din Miniş şi din Mândruloc îşi clătinau capetele : oare toţi vor fi aşa oameni pe acolo prin ţara Maramureşului?

Aniţa îl aşteptà seara în portiţă cu garafa plină de rachiu, cu masa bună, întinsă în curte.

Sosise şi vremea secerişului şı secerătorii se întorceau veseli, cântând.

Se făcuse atâta grâu!

Spice mari, pline de rod, se aplecau grele, până în pământ, sub tăişul secerei.

Chiril umplù hambarele şi podul casei se încovoià parcă sub povara belşugului...

— Acum, acum a sosit vremea, îşi zise Chiril în gând şi chibzuì întreg planul cum o să ducă acasă un car întreg, încărcat de grâne.

www.dacoromanica.ro

Cu ce bucurie o să'l vază părinții lui și satul întreg îi va eși în cale cu mirare.

Se culcă pe pat cu fața în sus, cu capul înfierbântat, cu ochii mari deschiși.

Anița se aplecă spre el și-i șoptì o veste...

Un fior cald trecù prin tot trupul lui, apoi închise ochii resemnat! acum mai mult ca orcând erà legat acì.

În gând vedeà încă pământul ars, țara lui pustiită, dar gemetele surde, vaetele asurzitoare se pierdeau tot mai mult în scâncetul stins al morții — în vecinicul întuneric al uitării...

Peste câteva luni Anița născù un băiat și'l botezară Stoe.

www.dacoromanica.ro

VI.

Mititelul stătuse tot timpul ghemuit în cămaşa-i lungă, ascuns după sobă. Cu obrajii nflăcăraţi de căldură, cu ochii mari, cu guriţa întredeschisă, ca să poată auzì mai bine...

— Poftiţi acì la masa mare... Doamne, ce-a trebuit să mai ajung!

Erà glasul mă-sei ce se tînguià.

Au intrat notarul, primarul şi alţi doi oameni cu protocoale mari şi le-au întins pe masă. Notarul se aşează pe un scaun, iar femeia rămase în faţa lui, nemişcată în rochia ei cernită cu broboada neagră trasă peste ochi.

www.dacoromanica.ro

— Nu-i nimic, nevastă, acum așa-i legea, trebue să scrim la carte tot ce-a rămas de la bărbatul tău.

— Bietul Chiril!

— Dumnezeu să-l ierte!

La amintirea numelui Chiril, Aniţa se făcù galbenă ca de ceară și ochii i se umplură de lacrămi.

— Nu știu din ce i s-o fi tras... Că numai cât îl vedeam cum slăbește, se prăpădește, zi de zi, an cu an... Până când într'o seară, după ce cosise fânul din livadă, se culcă ostenit și nu se mai sculă...

— Păcat de el, om muncitor.

Notarul scoase de după ureche o pană de gâscă și o înmuiă într'o sticlă de cerneală.

— Ce avere a mai rămas afară de vie, bucate și acareturile casei?

Nimeni nu-i răspunse.

— Ce pământuri? Unde și câte pogoane?

Aniţa se uită la oameni și oamenii la dânsa.

— De ce nu răspundeţi? întrebă notarul.

— Apoi, fiindcă Chiril al Aniţei n'a avut pământ. A fost pribegit de pe alte locuri...

www.dacoromanica.ro

— Toată averea a fost rămas de la bărbatul cel dântâiu al Aniței, de la Dumitrie Culi...

— Copii au rămas de la Dumitrie Culi?

— Doi, sunt mărișori acum. Îi ține moșu lor, Culae bătrânu.

Notarul rămase câtva timp gânditor. Cerù din nou să i se spună unde și câte sânt pământurile, cât e de mare viia și celelte bunuri cât prețuesc?

Le scrise pe toate în protocol, îl puse pe primar să adeverească cele spuse de oameni făcând cruci în loc de iscălituri și punând alături pecetea primăriei.

— Averea stăpânită până acum de tine, nevastă, și de bărbatul tău, e toată a copiilor rămași de la acela a cui a fost pământul. Tu nu mai ai nici un drept asupra averei, fiindcă ai fost măritată a două oară.

Anița rămase aiurită.

— Chiril a dres moara, viia, pământurile... A muncit șapte ani...

— La averea altuia.

— Ce să-i faci?

— Sânt copiii tăi, Aniță.

Anița întinse mâinile și glasul îi tremurà.

www.dacoromanica.ro

— Dar Stoe? Stoe, ochii și sufletul lui Chiril, lui ce-i rămâne?

— Nimic.

— Nimic? Din toată truda lui, din tot necazul tras din greu cu sudoarea feței, cu istovirea puterii și a vieței și a sufletului său?... Nimic?

Aniţa se lăsă pe un scaun cu faţa între mâini..

Notarul își adună protocoalele.

— Rămâi cu bine, nevastă, și lasă, e bun Dumnezeu!

Oamenii deteră din cap.

— De ce ți-ai legat și tu capul cu un străin.... Dumnezeu să-l ierte!

Apoi ieșiră.

Aniţa sări și încuie ușa.

Își smulse broboada din cap și părul și pieptarul de pe piept și pumnarii de la cămașă, și mânile și le frânse.... Puteà să se bocească acum în voie, n'o mai auzeà nimeni, n'o mai jeluià nimeni. Se trântì pe pat cu capul în pernă.

Copiii cei mari se înstrăinaseră de ea. Nu mai aveà pe nimeni....

www.dacoromanica.ro

Stoe eşì încet de după sobă şi puse mâna pe braţul ei.

— Maică....

Ea sărì din pat, îl ridică în braţe şi'l purtă prin casă strângându-l la piept şi sărutându-l cu înfocare.

— Stoe, Stoe, dragul mamii, noi n'avem nimic, nimic..

«Nici o bucăţică de pământ!

Mititelul îşi lăsă capul pe pieptul ei, prinse a plânge şi el. Dar în căpşorul lui înfierbântat începù a vuì o moară, vântul legănà holdele de porumb şi lanurile de grâu cu spicul de aur şi livezile înflorite şi pomii cei frumoşi din grădină...

Cum? toate astea nu-s ale lui? Cine o să i le ià? Prin ce minune? Nu înţelegeà copilul.

Nu i s'a spus de atâtea ori că toate-s de la Dumnezeu? Cum o să vină el de sus, să le ridice de acì, să le deà fraţilor şi să le zică: na, tot e al vostru şi al lui Stoe nu-i nimic. Cum? El mâine n'o să se mai joace prin ogradă, n'o să mai mângâie viţeii? şi bucăţica de pământ cine aveà să i-o scoată de sub picioare?...

www.dacoromanica.ro

Gândurile astea îl ameţiră şi căpşorul mic se lăsă tot mai greu pe pieptul mamei înapoind blajin şi încrezător mângăerile ei, până ce adormiră amândoi.

In ziua următoare Aniţa adună toate hainele băiatului, le curăţi şi le spălă frumos în apa lină şi albă a Mureşului, apoi se îmbrăcă şi ea de sărbătoare, zise să pună caii la trăsură şi o porni spre oraş.

Stoe se cuibări în poala ei şi cu instinctul copiilor deştepţi îi şopti drăgăstos:

— Du-mă, mamă, du-mă la şcoală.

www.dacoromanica.ro

VII.

Slăbuţ şi mititel, Stoe se oprise lângă uşă învârtind căciula între mâini, în vreme ce mumă-sa se înţelegeà cu d-nu învăţător.

Pricepuse atâta femeia, din ceea ce-i spusese învăţătorul, jumătate pe ungureşte, jumătate pe româneşte, că Stoe fusese primit, dar că n'aveà să'l mai cheme Stoe al lui Chiril, că, ziceà învăţătorul, «asta nume nu frumos, »ci'l botezase cu un nume unguresc pe care dânsa îl şi uitase din clipa ce-l auzise.

Se isprăvise cu înscrierea şi Aniţa tot mai stà locului. Ce mai voià? Învăţătorul

www.dacoromanica.ro

se uită la ea lung, întrebător. Într'un târziu, Aniţa se hotărî. Cu vorbe îngânate, cu ochii în pământ, se rugă frumos de D-nu învăţător să aibă răbdare cu Stoe, până o pricepe limba, să nu'l bată de nu va şti ceva, căci destul l'a pedepsit Dumnezeu când i-a luat pe tatăl său...

Învăţătorul îşi netezì barba albă, tremură puţin din cap, apoi se uită spre uşa de unde copiii începură a da năvală în şcoală.

Aniţa eşì. Dar afară trebuì să se razime de zidul ce împrejmuià clădirea, atât i se facù de întuneric naintea ochilor. Oare bine va fi?

— În străini... Stoe al mamii.

Îi găsise o gazdă, o femeie bună, ceva rudă depărtată cu dânsa. Dar leliţa Maria nu avusese niciodată copii. Şti-va ea cum să'l îmbrace să nu răcească, seara să'l spele pe picioare, să-i aşeze perna la căpătâiu, mâinele la rugăciune şi cum să-l îmbiie la mâncare, copilul plăpând din fire?

Fi-va el destul de cuminte să nu se dee biruit de dorul de-acasă? Şi dacă s'o bolnăvì copilul şi-o venì noaptea sufletul lui Chiril să-şi vază odorul, şi l'o găsì singur, înfrigurat

www.dacoromanica.ro

şi prăpădit, nu s'o gândì tată-său să-l ia cu el în lumea cealaltă unde poate-i mai bine şi mai lesne decât acì?

— În străini... O, Doamne, ce să fac, ce să fac?..

Să târî pe lângă zid şi se aşezà pe un buştean, căci picioarele n'o purtau mai departe. Cu capul plecat pe genunchi se gândì: n'ar fi oare mai bine să se întoarcă de pe acum, să ia copilul în braţe, să'l ducă acasă, acasă...

Dar Stoe n'aveà casă... Fraţii lui vitregi, întărâtaţi de rude, duşmăneau copilul «pribeagului», îl băteau, şi-l goneau, la orice vorbă, să se ducă acolo în ţara lui, de unde a venit tată-său şi acolo să-şi caute dreptul şi pământul.. Dar unde? Unde să plece ea atâta drum, să treacă atâta pământ şi apă, până în fundul Maramureşului?.. Şi dacă totuşi ar încercà? Cum venise Chiril, plutind, pe Mureş? Dar dacă ar găsì şi ea o luntre, dincolo de Radna, şi nişte oameni buni cari să o ia, să-şi ducă copilul orfan în ţara lui, în pământul lui?

Aniţa se ridică, îşi şterse ochii şi se întoarse spre şcoală.

www.dacoromanica.ro

Da, da, aveà să-şi ia copilul, să-i spună că-i găsise o cale mai bună şi mai temeinică spre noroc de cât şcoala... Pământul, pământul strămoşesc cu apele lui, cu fântânile lui şi cu isvoarele lui de belşug şi de fericire...

Îi vedeà în gând, cum îi tot vorbise Chiril de ei, pe moş Costan cu barba-i lungă, pe lelea Catelina cu braţele deschise primind pe nora şi nepotul lor...

Un zgomot de vijelie ca roiul de albine ce ese din ştiubeiu: eşeau copiii din şcoală, chiotind, râzând, asvârlind mingile peste capete şi rostogolindu-se sburdalnici, veseli prin pajiştea verde din curte.

Unde o fi Stoe? Iată'l ţinându-se de gât cu unul, ceva mai mare de cât dânsul. Ochii îi străluceau de mulţumire.

— Uite, mamă, Ilie.

Aniţa îi mângâie pe obraz, pe amândoi.

— V'aţi găsit tovarăşi...

Ilie,oacheş şi vioi, răspunse numai decât:

— El n'are tată, eu n'am mamă.

Stoe continuă:

— Şi ne-am prins fraţi de cruce.

Pe Aniţa o înecă iar plânsul.

www.dacoromanica.ro

— Să trăiţi, să creşteţi mari, dragii mei...

În poartă, bătrânul dascăl o bătu peste umăr:

— Bun, bun băiat al dumitale...

Şi continuă iar în graiul lui împestriţat, fagăduind că o să scoată din el om, «domn mare fi din el»...

Din clipa aceea, Aniţa se împăcă cu gândul străinătăţii.

Nu se mai duse să caute luntre ca să plece în ţara lui Chiril. Prinse de mână băiatul şi îl duse la gazdă. Îi potrivì frumos patul cu velinţă aleasă, adusă de acasă, cu pernă de puf şi cearceafuri albe ca zăpada. Îi arătă hăinişoarele curate, aşezate în ladă, traista cu merindele, îl sărută pe frunte, lung, apăsat, ferbinte, cum îi erà sufletul şi privirea, dornică de ochişorii lui limpezi, de feţişoara lui albă şi de guriţa lui întotdeauna zâmbitoare...

Apoi s'a dus acasă.

Stoe rămase în poartă, până ce se perdù căruţa în colbul gros al şoselei şi până ce se limpezì apoi orizonul din nou: o manta întinsă, verzue, cu un guler alb şi pete mari mohorîte cari se făceau din ce în ce

www.dacoromanica.ro

mai negre... În dreapta, dealurile cu vii i se pareau niște căciuli enorme și căsuțele cu geamuri strălucitoare tot atâtea ochiuri misterioase, pline de taine... Cine o fi șezând acolo? Ce de case! Aștepta să iasă caii cu aripi, zmeii, ca în basme, când lelița Maria îl trezi și-l chemă să se culce.

Nu-i ridică perna la căpătâi și nu-l puse să zică rugăciunea. Dar copilul se vârî cu capul sub plapumă și se întâlni în gând cu Ilie, — alergară împreună până sus, sus pe dealuri, aproape de Dumnezeu...

Acolo, dascălul bătrân, cu barba albă, îl scoase la o tablă mare și-l puse să facă cu creta linii drepte și să numere: unu, doi, trei, patru... Copiii cântau în cor, un cântec frumos, din care n'a înțeles nimic. Dar un cuvânt i-a rămas întipărit în suflet și-l repetă mereu: *Iezus*, *Iezus!*

Patul începù să se clatine și Stoe pluteà prin văzduh departe, departe, sus, tot mai sus, și pământul se pierdù sub picioarele lui...

. . . . . .

www.dacoromanica.ro

VIII.

Era într'o Vineri, zi de târg la Arad. Larma şi îmbulzeala oraşului ameţiseră cu totul pe Aniţa.

Incepuse toamna, zilele urâte. O ceaţă deasă învăluià într'o umezeală nesănătoasă casele cu caturi, mohorâte, şi stradele întortochiate, negre de noroi şi pavate cu nişte bolovani enormi, de cari biata femeie se împedicà mereu.

Stoe mergeà alături de ea, îngândurat, călcând tot în vârful pietrelor.

— Unde să o găsim, Doamne, în atâta lume? oftă ea în cele din urmă, desnădăjduită.

Pe cine, mamă?

www.dacoromanica.ro

— Uliţa pescărească. Zice că-i nainte, drept lângă Mureş. Dar eu aci nu mai văd Mureşul?

Şi se oprì aiurită în mijlocul unei pieţe imense, pline cu vite, cu căruţe de grâne, lemnării şi tot felul de legume şi pometuri.

— Acì te pierzi mai rău ca într'un pustiu, oftă Aniţa.

Intr'un tîrziu, ca din pământ, iată însfârşit Ilie! Râzând de zăpăceala lor îi duse în uliţa Pescărească, unde găsise gazdă.

Lelea Sida, gazda, nu semănà nici ea cu leliţa Maria, cum nu semănà nimic aici cu cele din Ghioroc.

Gălăgioasă şi grasă, cu ochii mici, privirea ascuţită, puse mâinile pe şoldurile-i late, strânse într'un şorţ albastru, ce miroseà a peşte şi pornì înainte ca să arate paturile. In odaia din faţă erau şase, iar în cea din curte patru paturi. Aniţa stătù să aleagă unul pentru Stoe, şi pipăià salteaua cât e de moale, cu amândouă mânile, în vreme ce Ilie, singur, lăsat de capul lui îşi alesese patul şi acum îşi rânduià desagii şi lădiţa cu cărţile sub pat. Stoe cerù patul de lângă

www.dacoromanica.ro

al lui şi Aniţa cu inima strânsă de grije se întoarse la han ca să-i aducă şi ea ale lui.

Totul i se păreà acum iar greu, neînchipuit de greu... Cum o să răsbată băiatul prin atâtea căi întunecate?

La gimnaziu, directorul, un popă catolic înalt, încruntat, în haina-i lungă neagră, îi privì peste umăr. Cine erau aceşti îndrăzneţi cari veneau de acolo din satele lor, în *ţundrele* lor, şi cutezau acum şi ei să bată la poarta templului ştiinţei?...

Se urcă pe catedră, ca un suveran pe tronul lui, şi examină hârtiile pe cari Aniţa le întinsese cu mâinile tremurătoare. Certificatele erau eminente, iscălite de un învăţător ungur şi numele băeţilor ungurite... Nu puteau fi respinşi.

Cu preţul câtor-va năfrămi de mătasă, din vremuri bune, şi al câtor-va valuri de pânză subţire de in, cu meşteşug ţesute, Aniţa cumpără lui Stoe haine negre.

Ilie însă rămase în ţundra lui.

Nici o fibră nu se mişcă în faţa lui ca de bronz, când apărù în clasă, între chiotele colegilor unguri cari începură să strige la dânsul: «olàh, ţundraş olàh»!

www.dacoromanica.ro

Stoe, mai simțitor, albise ca varul.

Dar profesorul intră și ascultară cu evlavie cea dintâiu lecție din latinește...

... In desagi aveau fasole, brânză, slănină, și Lelea Sida le găteà de mâncare pentru doi zloți pe lună.

Seara, după ce-și făceau temele, amândoi la aceiași lumânărică de seu, eșeau la plimbare.

Felinarele rare arătau orașul obscur, misterios ; și totuși măreț păreà în mintea lor Stoe se gândeà la Veneția, despre care citise câte-va file căzute dintr'un roman. Casele mohorîte, închise și tăcute dimprejur, piața enormă și biserica Minoriților, alături cu clădirea sinistră unde'și trăiau, închiși, călugării viața lor tăinuită, enigmatică, și sunetul pătrunzător al ceasornicului din turn ce bătea regulat, sonor, ora și sfertul, în tăcerea ca de mormânt a pieței deșerte — erau pentru dânsul icoane și glasuri ca dintr'o altă lume.

Din când în când câte un trecător treceà pe dinaintea celor doi prieteni, întorcând capul cu mirare la dânșii. Apoi grupuri

www.dacoromanica.ro

de tineri veseli și fetițe ce se duceau la școala de dans și ale căror râs vioiu deșteptà în sufletul lui Stoe un ecou melancolic, până se perdeà în tăcerea rece, grea și monotonă a nopții..

La intervale rare, se auzeà strigătul prelung, trăgănat, cavernos, al paznicului de noapte și lovitura puternică a toiagului de caldarâm :

— Păziți de foc și de apă !

— Opt a bătut ceasul !

O figură subțire, mlădioasă, învelită toată într'un șal purpuriu se strecură pe lângă Stoe și-i atinse puțin umărul.

Copilul se strânse mai tare de brațul tovarășului său.

— Haidem acasă.

Acolo nu se mai auzeà de cât murmurul lin al Mureșului în jurul plutelor goale, legate de țărm...

Câte o stea, stelele mari, răzbeau printre nori și licăreau pe întinderea abia încrețită a apei, abia se zăriau căsuțele mărginașe, podul și siluetele turnurilor cetății de peste mal. O fortăreață puternică erà acolo, cu parapete

www.dacoromanica.ro

înalte, șanțuri adânci, porți nebiruite. Ce păzesc ele? Pentru cine sunt făcute?

Stoe își aduse aminte de câte auzise despre cătanele prinse cu funia de prin păduri, ținute în lanțuri, bătute cu vergi peste trupurile goale, până la sânge....

Ilie îi povesteà de războaie cu turcii, de popoare păgâne, de romani, de daci, longobarzi, avari, huni și unguri, lucruri pe cari nu le învățase la școală, dar le știà el de la alții.

...Stoe ascultà fără să clipească.

— Pentru ei sunt făcute dar șanțurile?

— D'apoi!

— Și când o să mai vină?

— Cine?

— Barbarii.

Ilie râse cu superioritate.

— De unde să mai vină, dacă sunt acì. Nu înțelegi? Din toți barbarii aceia, s'au făcut unguri.

Stoe rămase cuprins de groază.

— Și sfinții părinți?

— Nu; ei sunt creștini, au făcut biserici ca la Roma, și vorbesc latinește.

www.dacoromanica.ro

Rămăseră muţi. Ochii obosiţi li se închideau de întinderea fumurie a malurilor deşarte şi mintea li se pierdeà în probleme nepătrunse.

. . . . . .

www.dacoromanica.ro

IX.

Înnalt, cu capul plecat, cu umerii laţi aduşi puţin înnainte, Ilie se ridică în bancă.

Toate privirile se îndreptară spre el.

Nimeni din toţi cei cari dimpreună cu el terminau liceul nu răspunse cu atâta căldură şi pătrundere. Ochii lui mari, negri, luceau ca de un foc magnetic, şi călugării, solemni în ţinuta lor de sărbătoare, îşi încreţeau frunţile pleşuve. Il cunoşteau, fiecare în parte, şi-i puneau cele mai grele întrebări.

Ilie Crişanu — Körösi Ileş, cum îl numeau ei,—rămase biruitor. Limpede, elocvent, des-

www.dacoromanica.ro

făşură problemele cele mai încurcate, temele cele mai complicate. Profesorul de latină întărâtat, îl contraziceà într'una. Ilie nu ripostă, dar la o întorsătură fericită a frazei, revenì asupra acelor controverse şi atuncì răspunsul lui nu mai fù examenul unui elev, fù o prelegere, o conferinţă întreagă rostită într'o limbă aleasă, cu o voce sonoră ce umplù sala de răsunet. Cită la sfârşit câteva versuri din Oraţiu şi stârnì o adevărată furtună.

Dintr'un colţ al sălei se auzì un ; bravo puternic.

Murmure de admiraţie acoperite de altele de ciudă întrerupseră pentru un moment ordinea disciplinară, altă dată cu sfinţenie respectată.

— Cine-i acel «olah» ?

— De ce portă ţundră?

— Copil de slugă! E nemai auzit!...

Conţii şi baronii se uitau cu grije la fiii lor, cu toţii strâmtoraţi şi ruşinaţi în hainele lor de catifea cu şireturi bogate.

Directorul învârteà nervos pana-i de gâscă între degete, cerù *silentium*, apoi rostindu-şi

www.dacoromanica.ro

cuvântul de închidere pentru ziua acea, se ridică.

Peste trei zile, aceiaşi sală vuià de bucurie. Elevii îşi luau certificatele.

Ilie rămase o clipă ca un stâlp de piatră, şi sprîncenile lui groase se încruntară... Fusese clasificat printre cei mediocri. Şi Stoe, care învăţase zi şi noapte alături de dânsul, cu acelaş zel, luase o notă încă şi mai slabă

Mai puternic decât toţi, Ilie îşi făcù loc prin mulţime. Stoe se lipì de el şi eşiră. Doi fraţi Popovici din Miniş şi Ciurea, nepotul episcopului, îl strigară pe nume, ungureşte, şi'l opriră că să-i spună că trebuie să protesteze, să meargă până la împăratul... Ilie dete din umeri, strânse pe Stoe de braţ şi o luară înnainte, fără să-i mai asculte.

Acasă Ilie se trântì pe pat cu palmele peste frunte, în vreme ce Stoe se plimbà prin casă într'un sbucium chinuitor. Mintea lui nu puteà să coprindă, pentru ce atâta cruzime? Se gândeà în sufletul lui la toată ocara, la asupririle şi nedreptăţile îndurate în toţi acei ani lungi şi istovitori de muncă şi de răbdare. Pentru ce? Noi să suferim înfrângeri, ruşine, umilire... Ei să-şi bată joc

www.dacoromanica.ro

de talentele noastre, de mintea și de silințele noastre...

Se lăsă pe pat lângă Ilie, cu capul peste pieptul lui și izbucni în lacrămi.

Ilie sări în sus tulburat, eșit din fire.

— Ce faci tu?...

Il ridică și-l privi în față aspru.

— Păcat. Te credeam mai cu inimă. Păcat de vremea pierdută cu tine... Știi ce-ți zic eu ție, Stoe?

Stoe își șterse lacrămile și se uită întrebător la dânsul.

— Mâine când o venì mumă-ta să te ia acasă, desbracă hainele astea, ia-ți iar țundra și dute la stâna lui frate-tău de-i păzește oile... Mult mai bine va fi acolo, decât pe calea pe care ai pornit.

— Și tu?

Ilie râse, un râs superior, sigur de sine.

— Eu, eu nu plâng... Pe mine nu mă sperie ei...

Făcù câțiva pași în jos și în sus, apoi oprindu-se din nou în fața lui Stoe, îl privì fix și-i zise încet, ca și când i-ar fi descoperit o taină mare:

— Ai văzut acolo, toată adunătura aceea

www.dacoromanica.ro

de maimuţoi îmbrăcaţi în şireturi şi cu pinteni?... Să ştii dela mine, mă, că la toţi aceia o să le punem noi odată piciorul pe grumaji...

Stoe se uită speriat împrejur. Dar nu erà nimeni. Lelea Sida căutà de zor un peşte viu care o lovise peste mânà şi apoi îi scăpase prin tindă... Băeţii chefuiau în curte la o masă.

Ilie se aplecă sub pat şi îşi scoase lădiţa cu cărţile

— Vezi tu aici... Am găsit astea, care-s scrise aici de mine, la un băiat din seminariu într'o carte, o istorie veche, abia i-am ghicit slovele, scrisă de unu Şincai... Ungurii l'au prigonit, l'au omorît, dar el a scris! Şi acum o să ştim şi noi cine suntem...

— Cine?

— Urmaşii marilor romani, domnii şi stăpânitorii lumei. Suntem noi, Stoe. Tu şi eu şi toţi în a căror vine curge sânge de român. Traian ne-a adus din Roma şi ne-a făcut domni peste ţările astea biruind pe Daci... Ungurii nu ne învaţă istorie adevărată Stoe, ca să nu ne deşteptăm, că ei ne-au furat ţara şi ne-au jefuit. Ei umblă

www.dacoromanica.ro

acum să ne răpună în chinuri, storcând picătură cu picătură sângele din noi... Tu nu știi ce vor ei?

Ilie împătură și reașează cu sfințenie filele de hârtie pe cari le ținuse până acum ridicate în mână; apoi scoase altele... Erà o archivă întreagă de ziare, reviste și broșuri tipărite unele la Brașov, altele chiar în țară... Cum au ajuns ele până la Ilie? Stoe nu îndrăznì să întrebe, atât de mare și minunat i se părea în acest moment omul acesta, care fusese până ieri tovarășul lui de școală și de suferințe.

Gazete, cărți, broșuri, — românești! — Unele tipărite chiar cu litere latine, pe cari le puteà citì și le înțelegeà.

Dar ce înțelegeà, Doamne! Ilie spusese adevărul: Românii nu erau un popor mic, nenorocit, ca țiganii sau ca ovreii, după cum erau batjocoriți, — ei sunt un neam mare, vechiu, și glorios, care nu trebue să se lase, care trebue să lupte, să învingă, să fărâme lanțurile... Erau acolo îndemnuri la o nouă reînviere pentru români, fierberi de idei mântuitoare... Povestiri de vitejii străbune, cântece și imnuri pline de iubire și

www.dacoromanica.ro

slăvire de neam, înflăcărate de o pasiune puternică, înălţătoare, în cari focul clocoteà ca într'un vulcan ce aruncă scântei gata să izbucnească în flăcări vii atot-cuprinzătoare...

Ilie vegheà în picioare şi Stoe citeà...

Aniţa îl găsì dimineaţa cu ochii deschişi, înflăcăraţi, cu boabe mari de năduşeală pe frunte.

www.dacoromanica.ro

X.

Ca o melodie divină de fanfare cereşti răsunau în sutletul lui cântecile şi poveştile din acele cărţi şi broşuri, grămădite pe masa din naintea lui. Nici nu observă pe mumă-sa care se apropiase cu sfială de dânsul. Mintea lui pluteà în alte împărăţii, peste valuri luminoase.

Aniţa ridică, speriată, şuviţele de păr umed de pe fruntea lui albă, îl pipăi de nu arde cumva... Şi privì cu teamă, şi cu o iubire nemărginită, în ochii lui mari, duşi de pe lumea asta.

— Stoe, dragu mamii, ţie nu ţi-e bine...

El o depărtă încetişor.

www.dacoromanica.ro

— N'am nimic mamă... Du-te numai acasă și lasă-mă fără nici o grijă.

Aniţa rămase încremenită.

— Tu nu vii cu mine?...

Glasul ei tremurá și din privirea-i pătrunzătoare grăià atâta grijă, atâta durere adâncă, în cât Stoe șovăì o clipă. Ar fi vrut să o cuprindă în braţe, pe mama lui iubită, să-i sărute mâna... Dar o putere mai mare îl ţinù ţintuit, cu ochii la umerii nalţi ai lui Ilie.

— Nu mă duc, mamă. Nu pot... nu mai sânt copil.

Aniţa îşi plecă capul.

Doisprezece ani a trăit cu sufletul întreg cuprins de clipa asta... Doisprezece ani a muncit zi și noapte să-l vază acì, ajuns om, «domn!...» Doisprezece ani a bătut drumurile, de multe ori pe jos, cu desagii grei în spate, aducând merinde și câte ceva de vânzare ca să scoată bani pentru el... Şi acum când se gândise să-și găsească copilul vesel, trecut peste greu, să-l strângă la inima ei plină de bucurie, să-i poftească noroc, viitor mare... să-l ducă acasă în triumf și să-l arate pe la rude, cât a crescut de înalt, subţire, frumos, învăţat, — îl găsește trudit, schimbat,

www.dacoromanica.ro

străin... Spoise prin casă, făcuse plăcinte. Paştile n'ar fi fost aşa de sfinte!

...Şi acum se întoarceà singură, ghemuită pe un mănunchiu de paie, în fundul căruţei, unde erà să fie aşezată lada lui cea nouă, vopsită cu flori de crini galbeni şi albi. Ce jale sfâşietoare!... Nu mai aveà copil!

Căruţaşul da biciu a lene cailor amorţiţi de promoroaca rece a toamnei. roatele se cufundau adânc în petrişul ud de pe şoseaua întinsă dealungul Mureşului tulbure şi mare; Aniţa se uită tristă peste hotarele nemărginite. Unde o să-şi găsească pământul, sălaşul de adăpost în lume, copilul ei pribeag, deslipit de ai lui?..

— Stoe... Stoe al mamei, îngână năbuşindu-şi glasul, pe când lacrămi mari îi cădeau pe faţă...

L'a pierdut!... L'a pierdut, pentru totdeauna...

www.dacoromanica.ro

XI.

Stoe în adevăr nu se mai gândeà la mama sa. Emoţiuni noi şi puternice îi luaseră sufletul în stăpânire.

Se strânse cu evlavie de Ilie şi aşteptà cu nerăbdare un cuvânt din gura lui.

Ilie îi zâmbì triumfător.

— E, ai văzut. Mai plângi?

— Nu, Dar totuşi nu înţeleg cum o să-i stăpânim? Ei sunt mulţi, puternici, bogaţi; noi, săraci şi puţini.

Ilie îl lăsă de braţ ridicându-şi mâinile mari şi osoase spre cer.

— Christos a fost singur şi cu un cuvânt a mântuit lumea. Noi avem braţe, sufletul

www.dacoromanica.ro

curat și inima tare. Noi îi vom zdrobì Stoe, îi vom zdrobì și vom scoate pàmântul nostru din mâinile lor... N'auzi tu cum s'a trezit lumea și cum toți strigă și cer: dreptate! Dreptate vrem și noi. Nu mai vrem jug, slugărnicie, temniţe fără judecată. Libertate vrem, libertate! mă, știi tu ce-i libertatea?

Il apucă pe Stoe și îl zguduì cu putere.

— Vrei tu să vii cu mine?

— Unde?

Stoe se uită cu grije împrejur.

— Să-ţi arăt ţară de chin și de ocară. Voi acì pe Mureș aveți sate libere, trăiți bine, — vino tu la noi pe Crișuri, prin Ardeal, prin Maramureș, pe acolo de unde a venit tată-tău pierit de foame după o bucată de pâine. Vino să vezi români puși în jug, în brazdă, flămânzi, zdrenţăroși și bătuți până ce sângele ţâșneşte din trupurile lor... Sânge român, Stoe, sânge curat, sânge sfânt!... Să vezi ce-i robià, jalea pe pâmânt...

«Liberi, liberi vrem să fim, umăr lângă umăr, coasă lângă coasă... Hai de-ţi răsbună pe moșii tăi, cari au murit de foame!

Își strânse pumnii întinși 'nainte.

www.dacoromanica.ro

Stoe, alb ca varul, îl apucă de un braţ şi îngână:

— Mă duc.

— Soarele şi cerul al nostru să fie! vântul şi ploile, de ne-or bate, din ogorul cu trudă semănat, rodul al nostru să fie!

Toată ziua rătăciră în jurul fortăreţei şi prin pădurea mare dela marginea oraşului, tăcuţi şi adânciţi în gânduri.

Seara se întoarseră acasă.

Ilie încuie uşa, închise ferestrile, apoi începù să-şi adune desagii.

— Să plecăm, chiar de acù, pe jos, flămânzi, desculţi cum vom puteà, numai să plecăm... Acì suntem închişi ca într'o cuşcă de fier, între fiare... Ungurii ne-au cotropit. Vor acum se nimicească toată puterea nemţilor, să se facă ei stăpânii fără frâu peste ţara întreagă şi Ardealul tot al lor să fie... Cu cine să lupţi acì? Văzdudul e plin de otrava lor, un chibrit şi se aprinde, ca praful de puşcă. Ai văzut băeţi de ai noştri, Mihailovici, Popovici, Ciurea, cum îşi băteau peptul cu pumnii, că vor şi ei o Ungarie mare şi liberă? Mişeii!

www.dacoromanica.ro

Își strânse cărțile într'o curea.

Stoe se uită în toate părțile: oare mumă-sa plecase în adevăr? Sărmana lui mamă... De ce n'o fi luat și lada cea mare? Scoase câteva lucruri din ea și începù să se gătească și el de drum.

Ilie îi aruncă o țundră veche și o pereche de opinci, aproape rupte.

— Imbracă-te cu astea. Și nu te codì, de vrei să vii cu mine. Nu mai ești domnișor!

Cu căciulele trase peste ochi se strecurară încet printre străzile adormite.

Paznicul de noapte îi zări, doi Crișeni cu desagii pe umeri, cum se duceau cu pași domoli, liniștiți, fără să mai privească împrejur; cine ar fi putut să-i bănuiască tulburători ai păcii și aducători de primejdii peste atâtea vieți de oameni și cetăți?...

În mijlocul pieții mari, acolo unde ceasornicul din turnul bisericei în liniștea netulburată de afară bătea ora nouă, îndărătul zidurilor mișunau sute și mii de studenți, tineri, burghezi și nobili, din toate păturile și din toate părțile ținutului, ca într'o împărăție de furnici, clădeau cetăți de aur, îndrăznețe visuri de glorie străbună, în avân-

www.dacoromanica.ro

tari aprinse gesticulau, şi strigau după glasul întregei lumi: Libertatea! Neatârnarea!

Părepii se sguduiau de ţipetele lor; Jos neamţul! Trăească libertatea...

Târziu noaptea Stoe ostenit se aşează pe un buştean. Capul îi erà greu şi ochii i se închideau, după două nopţi de nedormire. Ilie îşi scoase ţundra şi i-o puse căpătâi.

Luna răsărise pe un cer albastru senin.

Rezemat de un toiag, Ilie priveà înainte spre zarea depărtată murmurând:

— În Ardeal... Acolo!... în Ardeal!

www.dacoromanica.ro

XII.

Umbre negre de furtună se întindeau pretutindeni peste şesuri, plaiuri şi văi. Copacii i se îndoiau de vânt şi întunecată erà umbra lor.

Călare pe caii lor mici, pe jos, în grupuri de trei-patru, treceau inimoşii, nepăsători de uragan. Cu faţa încruntată, cu ochii înflăcăraţi, alergau fără să grăiască, fără să se mai uite îndărăt.

Coase şi topoare ascuţite luceau sub aripile ţundrelor negre, fâlfâiau în vânt ca flamuri sinistre.

Cei slabi se ascundeau prin desişuri.

www.dacoromanica.ro

Copii, femei și moșnegi rătăceau și gemeau prin păduri.

Ce-i tigrul, fiara cea mai grozavă, pe lângă ura omenească deslănțuită de îngrădirea rațiunei și a milei?... Nimic. Ura omenească? Numai ea știe să născociască în chibzuiri infernale chinuri, torturi rafinate, neînchipuite de mintea mărginită a fiarei.

De două luni tribunale de sânge se înființaseră aproape în toate orașele din Ardeal.

Nu era încă uitată răscoala lui Horia. Stafia reînvia, tot așa de grozavă și cei cărora se arătă din nou, amenințătoare, se năpustiră să o sugrume.

Mii de oameni fură uciși. Sate întreg pustiite. Bătrâni, femei, copii măcelăriți în mijlocul drumului, arși de vii în case, tăiați și chinuiți cu o cruzime înfiorătoare, cu setea nenfrânată a urii, a răzbunării nepotolite, ce se încingeà ca o sabie înroșită de sânge de la un capăt până la cel-lalt al țărei.

Cine puteà să țină pept înfricoșatului flagel?

O ură și mai înverșunată. Tot atât de aprinsă, dar mai adâncă, mai aprigă, mai

www.dacoromanica.ro

desperată. Ura asupritului, ura grămădită și năbușită de veacuri, ura leului încătușat, focul închis într'o temniță, fără aer. A isbucnit! O portiță s'a deschis, o zare a năvălit și a izbucnit.

Zadarnic căutau să-l mai înăbușe, să-l stingă în sânge, acest foc! Nu se mai stângeà — sângele nu-l mai înăbușe, — îl nutrește!

În flăcări vii, mistuiitoare, cuprinsă erà întreaga zare; râuleţele răcoritoare, apele limpezi, se roșiră de sânge.

În clocotul urilor deslănțuite răsună cuvântul răzbunător: Sânge! Sângele botează libertatea, sângele spală rușinea, sângele cald ce se varsă în lacuri, în șiroaie mari, numai în el se poate înecà trufiia și cutezarea desfrânată a dușmanului neîmpăcat. Moarte! Moartea numai va închide gurile veninoase cari n'au fost făcute în lume decât pentru ocara și blestemul neamului prigonit. Moartea! Numai ea va scoate biciul și șteangul din mânile nelegiuite ale asupritorului. Moartea!

Moarte dar! Moarte tuturor cari au o picătură din acel sânge blestemat! Moarte femeilor, cari pot să mai nască! Moarte co-

www.dacoromanica.ro

piilor, să piară sămânța! Moarte bătrânilor, căci ei sunt urzitorii urgiei. Ei sunt călăii ce mari, cari din truda și din viețele noastre în trândăvie și belșug și-au înbâcsit vinele lor cu sânge vânăt, plin de otravă, și apoi puterea lui l-au descărcat în lovituri crude și hohote de râs diavolesc de jalea și durerea noastră!

Nu-i îndurare! Nu-i așteptarea îngerului păcei, cu priviri senine, îmbietoare de noroc, — ie flamura neagră a morții, în zarea înroșită de foc și de sânge, stindard de glorie și de triumf, înălțat între răcnete de izbândă, între țipete înfiorătoare.

Numai în munți, Avram Iancu stăteà senin, gata cu moții lui, pe cari ungurii nu îndrăsniseră încă să-i atace. Dar în celelalte părți ale țărei, unde fierul și focul pustiiau, în zadar s'ar fi încercat chiar conducătorii și tribunii, să înfrâneze deslănțuirea răzbunării.

Cum? temnițele gem de părinții și de frații noștri, de preoții, și de fruntașii satelor, și noi să stăm cu mânile încrucișate? Cum? temnițele se golesc și se umplu șanțurile cu trupurile celor împușcați și crăcile copacilor se îndoaie sub trupurile celor spân-

www.dacoromanica.ro

zurați,—părinții frații, căpeteniile noastre, — și noi...

Dar cine-i mai poate ține? Cine-i mai poate oprì?...

www.dacoromanica.ro

XIII.

Vin Crişenii!

Strigătul răsună ca trâmbiţa ceasului de apoi în mijlocul pieţei, unde mulţimea erà adunată în faţa tribunalului de sânge.

— Vin Crişenii!

Când acest strigăt pătrunse în sala judecăţii, judecătorii îngălbeniră şi săriră în picioare. În faţa lor acuzatul, un preot voinic, cu fruntea largă, cu plete negre ondulate şi barbă lungă, senin şi resemnat îşi aşteptà osânda. Nici caznele crude şi nici moartea cea mai grozavă ce-i stà în faţă sigură, inevi-

www.dacoromanica.ro

tabilă, nu putură să scoată din gura lui încleștată, un cuvânt de mărturie.

Unde erau tovarășii lui, ceilalți capi ai răscoalei? Ce legături aveà Iancu și prin ce minune răsbeau scrisorile lui printre cetele românești?

Preotul răspunse ridicând mâinele spre cer: — Numai Cel de sus știe, și El binecuvântează răscoala dreaptă a Românilor....

Nu mai puteau să rabde.

Strigătele de afară se ridicau din ce în ce mai înverșunate. Iar cei dinlăuntru pierzându-și capul urlau:

— Foc! Dați foc închisoarei!

Femeile judecătorilor năvăliră în sală, îngrozite, cu părul despletit, cu copii strânși în brațe, scoțând țipete nearticulate.

— Vin! Să fugim... ascundeți...

Falnica figură a preotului se îndreptă într'o așteptare încordată.

— În foc!... în foc aruncați-l și pe el!

Sbirii îl apucară și-l târau spre ușe.

Nori de fum și limbi de flăcări eșiau pe ferestrile pivnițelor închisoarei.

Dar în acelaș timp un vuet sălbatic cutremură întreaga atmosferă.

www.dacoromanica.ro

Clădirea se zgudui puternic; se auziră tropote de arme, apoi trosniri de scânduri sfărâmate...

Un cap întins înainte pe niște umeri drepți și lați, se ridică deasupra tuturor, și două brațe puternice se întinseră ocrotitoare, peste trupul preotului, doborât la pământ.

Sute de topoare și furci de fier se învârtiră strălucind, se repeziră și isbiră fără milă...

Erà Ilie Crișanu, în fruntea unei cete adunate de prin Zarand. Alături de el, Stoe, alb ca varul, stà îngrozit.

Un lac de sânge umplù sala.

Peste grămada de trupuri, un băețaș de trei ani, se strângeà de gâtul mamei sale, încleștând mânușițele după gâtul ei roșu de sânge și silindu-se să ridice trupul muribundei dintre cele l'alte cadavre.

Stoe oprì brațul care voì să-l lovească.

— Nu da... îngână el strângând la sân capul blond al copilului în vreme ce Ilie deslegà lanțurile tribunului chinuit, în ajutorul căruia alergau acum pe ușe căpeteniile cetelor muntenești.

www.dacoromanica.ro

— Spargeți toate ușile temnițelor, în fund prin pimnițe mai sunt de-ai noștri...

«Focul mutați'l pe la casele dușmanilor... Ei să ardă de vii, nu ai noștri!

. . . . . .

— Pustiire peste orașe, biserici și tribunalele lor... Ardă cum ard strigoii cei necurați!...

Învălmășala se încinse prin toate orașele, în toată țara și în bubuitul focului, între gemetele morții se ridicau blesteme, urgia neamurilor și a lui Dumnezeu.

— Stârpiți-i de pe fața pământului urlà ura înfricoșată.

— Ne-a venit și nouă rândul, scrâșneà între dinți răsbunarea fără de milă.

Și numai un singur nume treceà ca o suflare potolitoare peste urgia de sânge și foc: Iancu!

Avram Iancu scăpà de moarte pe copii și femei: Avram Iancu opreà părjolul, uciderea fără de lege. Buciumul lui de chemare la oaste, răsunà prelung, cutremurător, cu glas puternic și sfânt.

— La luptă, luptă dreaptă, piept la piept, armă la armă! Ei cu săbii și puști de oțel,

www.dacoromanica.ro

noi cu topoare, tunuri de ştejar. Ei vor moarte noi vrem viaţă!

Ardealul să trăiască!

Ardealul nostru!

O flamură albă ridicată din glodul frământat cu sânge. Porumbel ce 'şi fălfăe aripele în văzduhuri luminoase: libertatea Ardealului!

Nu mai sunt vieţile noastre în primejdie, jugul umilitor care zdrobeà umerii noştri sărmani cădeà sfărâmat, uitat în faţa morţii sutleteşti care ne ameninţa acum: peirea ţărei noastre.

Şi cum treceà puhoiul de armată ungurească să cotropească Ardealul, alergau cetele române spre întâmpinarea lui între Munţii Apuseni.

. . . . . .

www.dacoromanica.ro

XIV.

Constantin Mureşeanu, învăţător în Şilinghia, tocmai terminase desenul unei broderii frumoase, lucru pe care nevastă-sa îl urmărise, cu capul plecat peste umărul lui, cu cel mai viu interes.

— Vei şti să-l coşi?

Ea trecù mâna-i mică, din cale afară albă, prin părul lui mătăsos şi-i zâmbì galeş, doenitor. Inaltă, subţire şi mlădioasă, cu peliţa feţei delicată, ca petala de crin, nu semănà de loc a femeie trăită la ţară.

— E foarte greu desenul, insistă el.

Antonia luă pânza din mâinile lui, apoi deschise un sertar de unde scoase la iveală

www.dacoromanica.ro

o batistă așa de fin lucrată, încât ar fi putut face podoaba celei mai alese vitrine.

— Dar pe asta cine a cusut-o?

El prinse batista și o flutură mai în lumină, examinând cusătura grea și migăloasă.

— Admirabil! Ești o artistă!

O strânse în brațe și-i sărută obrajii delicați ce se roșiseră de bucurie.

— Măi am și altele.

Deșeartă scrinul: pânzeturi fine, tulpanurile cele mai subțiri, tot așa de frumos lucrate.

— Ce bogăție! Ce comoară!

Și din nou o strânse în brațe ridicând-o pe sus ca în triumf.

— De ce nu le porți?

Ea se oprì înaintea leagănului micuț, așezat între cele două paturi, cu așternuturi înalte. Și el a înțeles că toate acele lucruri scumpe se păstrau pentru *ea*, ființa mică, ce dormea acolo, cufundată în puf, fericită mângâiată de iubirea lor duioasă.

— I-ai dat să sugă?

— Cum nu, la pieptul meu a adormit.

Și au rămas amândoi ținându-se de mână,

www.dacoromanica.ro

privind guriţa mică ce se mişcà inconştient prin somn.

O linişte adâncă domneà în odaia mare, albă, şi prin perdelele de reţea străbătea slabă raza soarelui apunător.

Oare ce visează copiliţa mică? In căpşorul ei gingaş încape oare o gândire fie cât de mică?

El îşi aduse aminte de gândurile lui de copil, de visurile lui atât de dragi şi atât de depărtate acum... Unde erau câmpiile lui de aur, bogate şi întinse şi mult mai strălucitoare decât acel vârf pleşuv de deal ce se zărea strâns între verdele pădurii sub poleiala ultimă a soarelui, ce iată, se ascundea.... Şi Antonia îl simţì cum se duceà iubitul ei şi se pierdeà de lângă ea.

Amândoi oftară.

Catia de ce n'o fi venind cu lumânarea?

Drept răspuns cineva bătù cu putere în uşă şi o deschise cu bruscheţe.

Antonia scoase un ţipăt şi Stoe sărì ca isbit de frica unei primejdii.

In prag, cu braţele întinse, apărù un uriaş. O manta neagră şi lungă 'l învăluià până

www.dacoromanica.ro

jos și o pălărie largă trasă peste niște ochi fulgerători îi dă o înfățișare sinistră.

Stoe duse mâna spre pușca din cui.

— Ce dracu, strigă noul venit, speriosi mai sunteți! Stoe, nu mă mai cunoști?

— Ilie!

Nici odată nu s'a mai auzit un strigăt de bucurie mai viu, mai însuflețit.

— Tu ești? Ilie! trăești Ilie? N'ai rămas împușcat, mort pe câmpia Aiudului?... Doamne, în adevăr ești tu? Și ești viu?

Îl pipăia dealungul trupului, peste frunte, ochi și păr... Și'l sărută, aproape plângând, strângându-l în brațe cu pornirea unui copil bun și simțitor.

— Vezi bine că sunt eu. Cum? Mă credeai mort? de aceea n'ai mai căutat să afli știri despre mine?

— Da, Ilie, așa te-am crezut, așa mi s'a spus că ai căzut lovit în piept și te-au înmormântat în groapa comună cu insurgenții unguri.

— Aș fi ieșit și mort de acolo!

Își scoase mantaua și o aruncă pe un scaun, în vreme ce Antonia eși timidă, apoi se întoarse curând cu o lumânare aprinsă

www.dacoromanica.ro

ce-i tremurà în mână. Ilie o privì o clipă, codiş, apoi se întoarse din nou spre Stoe.

— N'a fost decât o rană mică, pe care singur am legat-o cu o fâşie de pânză din mâneca cămăşii... Apoi am pornit cu oamenii la Abrud... Tu n'ai fost la Abrud, Stoe!

— Am rămas bolnav, zdrobit după ce te pierdusem prin învălmăşeală. Un crişan m'a ridicat în trăsură şi m'a adus într'acì. După ce mă întremasem, voiam să mă întorc la mama...

— Dar ai rămas, înfundat acì, în mijlocul pădurii, neştiut de nimeni şi ne mai ştiind nimic de vechii tăi tovarăşi de luptă...

Stoe se roşì.

— Am zăcut de lingoare, luni întregi, colo în casa aceea din vale, o vezi?...

Ilie se uită pe fereastră şi văzù o casă mare, cu turnuleţe şi coşuri negre, căzute în ruină, unde la un singur geam mai erà lumină.

— Cine şade acolo?

— O soră mai mare a nevestei mele, — văduvă, o sfântă! Ea mi-a scăpat viaţa...

— Înţeleg. Şi tu te-ai crezut dator să rămâi al lor.

www.dacoromanica.ro

— Sunt învățător.

— Știu. Înveți buchile șase copii... Dar nu pentru asta te-am purtat eu prin foc, te-am strâns în brațe și ți-am încălzit sufletul la flacăra dumnezeiască, ce aprinsă trebue să steà în toate inimele românești!

De ce ai lăsat-o să se stingă?

Stoe își lăsă ochii în jos sub privirea de vultur a prietenului său.

— Suntem în vreme de pace acum.

Ilie bătù din mâini și râse cu un așa hohot în cât Antonia, speriată, își luă fetița din leagăn și eșì din odaie.

— Pace! Unde vezi tu pacea? Poate acì între păreții casei tale. Dar și aici mă îndoesc. Nevasta ta e unguroaică.

— Nu! E din o veche familie polonă...

— Ungurizată. E tot una. Și nu te-a numit încă *olàh* sălbatic, *olàh* sdrănțos?... Așteaptă. La prima voastră ceartă ocările astea o să cază ca trăsnete peste capul tău. Nenorocitule! Nu te-ai gândit că în ochii ei albaștri cari te privesc azi blajin, cu milă, ca mâine se va trezì fudulia blestemată de popor asiatic, păgân, și suliți otrăvite vor răsărì din adâncul lor?

www.dacoromanica.ro

— Vorbeşti, fiindcă n'ai iubit şi nu cunoşti amorul.

— Unde v'aţi cununat?

Stoe esită să răzpundă.

— La o biserică papistaşă, negreşit?

— Acasă, dar un popă catolic ne-a cununat...

— Poftim! Te-ai şi catolicit!... Şi eu mă gândeam la tine ca la cel mai credincios ostaş al meu!

Sărì de pe scaun şi se plimbă de câteva ori în sus şi în jos prin casă. Apoi deodată se oprì înaintea lui Stoe, şi-i zise poruncitor:

— Trebue să vii cu mine!

— Unde?

— In Zarand. Nu te speria. E vreme de pace, cum ai zis, nimeni nu te va spânzurà. Sunt numit de Maiestatea Sa Impăratul prefect al comitatului, şi-mi trebuiesc oameni acolo. Vreau să reclădesc puterea noastră în acel colţ de ţară sfăşiată, arsă şi pustiită de nelegiuiţi. Vreau să arăt o pildă fruntaşilor noştri, cum să ţină pieptul în lupta ce reîncepe, mult mai aprigă şi mai grea acum decât atunci când aveam

www.dacoromanica.ro

coase, topoare și furci de fier în mână... Imi trebuiesc oameni de inimă, Stoe, oameni tari, gata la orice jertfă.

Stoe simți cum casa se învârteà cu dânsul.

Prefect al unui comitat, vechiul său tovarăș, pe când el! — cât de departe rămăseseră unul de altul!

Își prinse capul între mâni și se pierdù în gânduri.

Antonia ne mai auzind vorbă în casă intră sfioasă, și așternù masa cu o față albă ca zăpada.

Apoi venì Catia, sora cea *sfântă*, care dintr'o extremă bunătate, făceà pe îngrijitoarea însurățeilor, venì și fetița ei, o copiliță de zece ani, uimitor de frumoasă, zglobie și deșteaptă. Și toate alergară și se învârtiră împrejurul gospodăriei ca să pregătească oaspelui: o masă bună, o odae caldă cu pat curat și bun, unde să se odihnească după osteneala drumului; căci deși străinul stătuse toată seara ursuz, fără să vorbească cu ele, totuși așa se cădeà, cu belșug și cu tihnă să-l găzduiască pe un vechiu camarad al stăpânului casei.

Tocmai noaptea târziu Antonia se deș-

www.dacoromanica.ro

teptă din somn şi-l văzù pe Stoe nu în patul de alături, iubitor şi blând ca altădată, ci plimbându-se agitat prin curtea umedă şi albă de roua nopţii şi de lumina lunei.

Antonia alergă la el înspăimântată — şi plângând îi îmbrăţişă genunchii.

— Stoe, dragă Stoe, ce s'a întâmplat?

El o ridică şi-i răspunse cu voce adâncă, parcă din altă lume:

— Nimic, Antonio, dar ne ducem, trebue să ne ducem...

— Unde, Stoe, unde?

— In Zarand...

www.dacoromanica.ro

XV.

In tăcere Antonia îşi adună comoara de broderii scumpe şi le aşează într'o cutie mare de scânduri. Pregătì fetiţei ciorapi de lână şi o hăinuţă blănită, ca să nu răcească în lungul drum...

Apoi rămase cu fruntea lipită de fereastră de unde se vedeà casa cea înegrită cu turnuleţele căzute în ruină, curtea mare şi cărările albe de sub pomii stufoşi, sub a căror umbră se desfătase copilăria ei...

Acì a fost alintată şi a trăit apoi zile lungi de spaimă, pierzând tată, frate, — rămasă singură cu surorile ei, tot aşa de triste ca şi dânsa.. Acì l'a zărit întâia oară pe

www.dacoromanica.ro

Stoe. Un chip de mort adus pe braţe dintr'o căruţă învelită cu rogojină ce se oprise la poartă.. Cum au ţipat ele întâi crezând că e fratele lor şi cum au primit apoi pe bietul tânăr străin bolnav, şi l'au îngrijit luni de-a rândul..

Icoane vii se întrupau sub ochii ei şi se schimbau pe rând în raze şi umbră până când într'o zi se luminară toate în soare, în raiul unei fericiri nevisate...

Işi întoarse ochii, îmuiaţi în lacrămi, dela fereastră la toate colţurile odăei. Toate fuseseră aşezate acì pentru o fericire senină, neturburată... Toate rămâneau acum acì...

Catia se îngrijeà: cum o să ducă vaca cu viţelul mic, fără ca laptele să sufere scădere? Hotărî că trebuià mulsă de trei ori pe zi cât ţinea drumul. Puii şi găinile, dimpreună cu cuibarele lor, trebuiau aşezate în căruţe închise. Mobilele şi vasele învelite cu paie şi rogojini ca să nu se strice nimic pe drum. Lucru mare, pentru cine nu s'a mutat niciodată în viaţă!

Erà o zi umedă de Octomvrie. Vântul scuturà copacii despoiaţi şi adunà în grămezi

www.dacoromanica.ro

frunzele roşcate, aşternute pe marginea drumului.

Amalia în rochiţa-i scurtă, roşie, cu părul resfirat de vânt strângeà de zor dintre brazde seminţele florilor uscate.

Apoi plecară. Un lung convoiu de care şi în urmă o trăsură veche, cu un coş enorm. Stoe erà mâhnit în gândul lui: cum ele nu voiseră să lase nimic acolo din vechiul calabalâc! Trăsura erà grea, caii abia puteau să o ducă. Roatele se înglodau adânc în noroiul şoselei desfundate. Dealurile veneau dese, din ce în ce mai mari.

Inoptară la Iosăşel.

Antonia se însufleţi. Avusesé o prietenă bună acì, fiica proprietarului şi acum zărì lumină la curtea lor.

— Stoe, să oprim la ei, Stoe...

Dar când ajunseră aproape, Antonia nu mai cunoscù casa. O clădire simplă, ferestre comune... Alături, castelul mândru erà o ruină arsă, pustie şi sinistră...

O clipă se priviră în tăcere. Apoi Stoe porunci vizitiului să tragă la hanul din apropiere.

In faţa lor să înălţà un pod mare de

www.dacoromanica.ro

abia isprăvit. Valurile Crișului, repezi, spumegoase, izbeau vuind în stâlpii groși de piatră.

Acì zăceau oasele tribunului martir căzut jertfă trădării dela Abrud... Spânzurat de o salcie, colo jos, la marginea râului frumos, murì prefectul Buteanu. Crișul mugește și'l plânge ! De acì în colo fiecare piatră e stropită cu sânge.

Stâncile din Baltele stau ca sentinele uriașe, păzitoare de cele sfinte, par'că ar vreà să spună : până acì ! Uriașe brațe cuprind ocrotitoare malul Crișului și numai cu primejdie poți trece prin strâmtorea lor.

E granița Ungariei. Incepe Zarandul!

Stoe ridică șalul Antoniei căzut în noroi. De ce o fi așa de tristă ? Copilița, de ce mai plânge ? Catia se uită îngrijată în ochii lui, parcă l'ar fi întrebat de primejdii ascunse, ce nu se pot tălmăcì.

Nu mai e departe Aciuva. Vom sosì cu ziua...

Eșau din Gura-Văii prin valea Tacășelelor, lungă și pustie. Cale de trei ceasuri fără urmă de sat, arături, livezi, nimic ce ar dà semn de viață, de existență ome-

www.dacoromanica.ro

nească. Numai un dângănit de clopot surd abià deslușit loveà din când în când auzul călătorilor adânciți în monotonia văii fioroase. Mici turme de porci păşteau păşunea săracă şi râmau pământul galben, mlăştinos. In dreapta şi în stânga se întindeau tufişuri nepătrunse de arini şi păduri râpoase de sălcii, cu rădăcinele spălate de ape, răsturnate şi prăbuşite în prăpăstii adânci.

Vântul şuerà din ce în ce mai asprù şi Antonia în zadar mai ţineà fetiţa la sânul ei desfăcut, căci n'o mai puteà linişti.

Un car rămase departe, întârziat de celelalte. Se rupsese învelitoarea de la cuşca păsărilor şi găinile zburau speriate spre desişuri. Catia şi Amalia alergară prin mlaştini şi pe râpă să le prinză....

Dar iată un drum se făceà la stânga ; la răspântie câţiva ţărani, strânşi în ţundre lungi şi negre, îşi desvelesc capetele şi se apropie cu sfială de trăsură :

— Dumnezeu v'a adus la noi Domnule ! Dacă v'a trimes Ilie Crişan, apoi cu toţii ştim că de ai noştri sunteţi. Şi aşa să trăiţi !

www.dacoromanica.ro

Stoe își desvălì și el capul și dete mâna cu țăranii.

Apoi aceștia desprinseră caii osteniți, și umăr la umăr îi ridicară trăsura din noroi și o duseră sus în deal, — acasă la dânsul

. . . . . .

Intr'o coastă lutoasă, un spațiu deșert, chip de curte, fără grădini... O casă mică cu streșini joase fără cămări, șoproane grajduri și cotețe...

Un pustiu larg în mijlocul căruia se opriră carele încărcate. Catia stăteà ca înfiptă în noroiul cleios, privind cu desnădejde împrejur la dealurile, de cari se vedeà înconjurată ca de niște ziduri nestrăbătute.....

— Doamne !

Antonia nu găseà nici un loc potrivit pentru cele două paturi 'nalte de cireș lustruit, să le așeze frumos unul lângă altul!... Umblă rătăcită prin cele două odăițe strimte și când în sfârșit i se desvelì deodată toată mizeria nouei existențe, căzù ghemuită pe o saltea frângându-și mâinile, și isbucnì într'un plâns sfâșietor....

Stoe puse mâna mângăietor peste capul ei blond, pe când mintea lui cuprinse întreg

www.dacoromanica.ro

satul acesta mare și pitoresc, țăranii blânzi cari se trezeau acum din robia grea și chinuitoare.

N'aveau biserică; nici școală și abià acum li se spuneà: sunteți oameni!

Câte aveà să facă, — și erà dator să facă — pentru dânșii!...

www.dacoromanica.ro

XVI.

In revărsatul zorilor Stoe se sculă să'şi vază de aproape noua sa reşedinţă.

Ploaia contenise şi vântul risipì norii de pe cer. Deasupra colinelor încă verzi şi a codrului îngălbenit, muntele Moma îşi arătà coama albită într'o noapte.

Stoe potrivì o perdea la fereastră, Antonia să nu fie turburată de lumina zilei în somnul ei adânc, după atâta oboseală, apoi încet eşì în curte.

Catia erà deja p'afară. În disperarea ei nemărginită că n'aveà unde să'şi închidă vaca, nici viţelul, se apucase să improvizeze un grajd, din şopronul care despărţeà la

www.dacoromanica.ro

mijloc curtea noului notar de acea a proprietarului Ribay

Cu mânile ei albe și slabe, nedeprinse la astfel de muncă, adună de prin curte scânduri și bârne risipite prin noroi și'l învață pe vizitiu cum să le așeze și să le prindă în cue.

Cu încetul curtea se populă ca un târg și buna femeie fù scutită de munca ei grea.

Câțiva săteni de ispravă se repeziră în ajutor și într'un sufiet ridicară grajdul și' acoperiră cu paie și cu hluji. Apoi fruntașii se așezară în rânduri, pe dinaintea pridvorului și așteptau în liniște deschiderea sfatului sătesc.

Stoe se uită la fețele lor galbene și subte la pletele aceste negre căzute lungi peste umeri, frunte și peste ochii cei întunecați.

Îi recunoscù îndată. Aceștia erau Crișenii, Crișenii lui Horia, Zarandenii Iancului.

Scăpați din jugul robiei, de primejdia turcilor, mintea lor păreà cuprinsă de oboseala unui vis urît, din care nu s'au risipit încă de tot vedeniile înfricoșate.

În toiul revoluției, tribunii le vorbiseră de libertate, egalitate și drepturi. Dar în bu-

www.dacoromanica.ro

buitul urei înverşunate împotriva asupritorului neîndurat, cuvintele fâlfâiau ca tăişul coaselor, ca flacăra focului în care trebuià să piară cu orice preţ duşmanul dimpreună cu toată suferinţa şi obida umilitulu norod.

Focul s'a potolit. Libertatea scumpă erà acì. Poporul ascultase din gura unui amploiat neamţ cum că el nu mai este iobagiu de acum, slugă pe viaţă, ci om liber, stăpân pe soarta lui, pe averea şi pe toată vremea lui. Liber!

Ascultă poporul şi luă aminte vestea asta mare, apoi pornì fiecare spre coliba lui, ca ocnaşul ţinut o viaţă la întuneric apoi slobozit orb, cu puterile istovite.

Şi totuşi o licărire de lumină resărea din acest haos greu de străbătut. Poporului i se trimeteau oamenii cari stăteau de vorbă cu dânsul şi arătau interes de soarta lui.

Stoe simţi de sub privirea ochilor întunecaţi, sufletele pline de grija viitorului, îndreptate spre dânsul.

Trebuì să'şi adune toată puterea, să'şi stăpânească cuvintele prea pornite ce-i eşau fără voe din inimă şi i se opreau în gâtlej.

www.dacoromanica.ro

— Vom face... vom vedeà cum o fi mai bine.

Obidiții, martirii chinuiți, aceștia erau. Deslegați însfârșit de robia trupului acì, încredințați grijei lui. Suflete pline de răni, trecuți peste primejdia morței într'o lungă migăloasă și grea reconvaleșcență... Și cu teamă se întrebà: fi-va oare destul de tare să-i vindece, să-i ocrotească, atunci când singur purtà în sufletul lui atâta temeri și îndoeli?...

Antonia se sculase palidă și cu dureri înțepătoare deasupra coastei.

Se învelì cu un tartan și eșì în pridvor cu fetița la sân.

Amalia, tot în rochița-i de vară, nepăsătoare de vântul rece, desfăceà cu zel lăzile din mijlocul curței. Bucurie mare avù copila când printre vase își regăsì păpușa și cărțile cu poesii: nimic nu se perduse! Erau acum toate iarăși în lumină.

Nu'și puteà închipuì pentru ce mama ei, mătușa și chiar nenea Stoe erau așa de posomorîți? Călătoria fusese fermecătoare, cu văile acele adânci, vuetul apelor, înnălțimea

www.dacoromanica.ro

stâncelor şi miile de culori ce se desfăşurară sub priveliştea ochilor deodată.

Iarba verde, frunzişul galben, pădurea roşcată, norii suri, cerul albastru auriu şi argintiu. Dar câte feluri de verde, galben, roşu şi auriu! Nimeni n'ar puteà să spună!

Şi ce frumos erà şi acì.

Odăile adevărat că erau prea mici. Lucrurile trebuiau grămădite în şopron căci nu încăpuseră nici pe jumătate. Dar în scimb ce mare erà curtea şi ce mândre dealuri împrejmuiau vederea largă peste cari ochiul liber puteà să alerge în voie dela înnălţimi uimitoare până la adâncimile văilor misterioase şi atâta de dragi. Amalia se bucură mai ales de vârful munţilor unde căzuse zăpada.

— Zăpada-i aşa de albă....

Atâta ştiuse să îngâne când mătuşa sa o întrebă de ce se bucură aşa de venirea iernei.

— Iarna-i frig şi'i viscol şi-i urâtă iarna!...

Sufletul copilei, o miraculoasă oglindă, unde toate se răsfrângeau în frumuseţe, nu înţelegeà şi nu puteà să cuprindă noţiunea urâtului. Ochii ei cercetători pretutindeni

www.dacoromanica.ro

descopereau ceva îmbucurător. În fundul curții, peste întinderea neagră a noroiului cleios, zări un tufiș de măceș cu fructele lui roșii. Într'o clipă alergă să le culeagă.

Iar când se întoarse cu șorțulețul plin, fù o adevărată explozie de bucurie.

Dincolo în curtea din vecini zărise un băețaș, ca de șapte ani, adunând castanele căzute pe jos. Erà îmbrăcat în haine de catifea albastră și aveà părul auriu, buclat, ochii albaștri, fața albă, curată și așa de frumoasă, cum nu mai văzuse Amalia alt copil în lume. Atâta s'a tot uitat la el, până ce copilul se apropie de gard și îi răspunse că îl cheamă Bela; și îi dete și ei castane. Apoi îi mai spuse că doamna acea căruntă, care ședeà colo în cerdac, într'un jeț acoperit cu blănuri, erà bunica. El n'aveà nici tată, nici mamă, numai pe bunica. Așa de cuminte și frumos spuneà băiatul: că el o ascultă pe bunica. Și drept dovadă, când doamna cea bătrână îi făcù semn, fugì la dânsa și i-o arătă pe Amalia care se urcase pe o buturugă ca să poată vorbì cu băiatul. Doamna cea bătrână zâmbì și dete

www.dacoromanica.ro

băieţaşului cel frumos, să-i ducă un trandafir alb.

Amalia puse trandafirul în apă şi Antonia prinse a se mângâià puţin. Petalele acele albe, crescute subţiri şi delicate în ultima căldură a toamnei, simbolizau prietenia nobilei batrâne, care nu mai puteà să umble, dar despre a cărei bunătate se vorbeà departe în ţinutul acela.

www.dacoromanica.ro

XVII.

Cea dintâiu Duminică fù consacrată acestei cunoştinţe.

Stoe se simţeà strâmtorat puţin de ordinul de zi primit dela Ilie: nici-o prietenie cu *ei*. Dar nu putù resistà stăruinţelor femeilor, şi se duse şi el.

Curtea rămasă D-nei Ribay erà tot aşa de vastă şi pustie ca şi acea ruptă din ea pentru casa satului. Grajdurile dărăpănate nu mai adăposteà cai frumoşi şi vite din belşug. Hambarele erau goale, cu uşile desschise, trântite de vânt şi toată viaţa intensă şi sgomotoasă de odinioară dispăruse.

Ceva mai sus, ruinele unui castel pustiit

www.dacoromanica.ro

de flăcări străjueau sinistru asupra liniștei de jos. Glasul cucuvaelor sălășluite acolo păreà a spune: noi am rămas stăpâne aci pentru totdeauna.

Niciodată viața castelelor nu va mai reînvià cum a fost. Distruse erau, bine, și pentru totdeauna, temeliile feudalismului.

D-na Ribay se ridică în jețul ei și făcù chiar doi pași înnainte când zări familia noului notar intrând la ea.

Femeile se înbrățișară și isbucniră în lacrămi. Atât fusese de mare fiorul pustietății și dorul prieteniei. Dar nimeni nu vorbì despre asta. Rănile erau vii și se fereau să le atingă. Fiecare își simțeà durerea și o înțelegeà pe cealaltă, fără destăinuiri.

Oamenii din sat îi povestiră lui Stoe despre fioroasele cruzimi ale fostului proprietar, *căpitanul* Ribay. Cum întindeà pe bieții iobagi legați în lanțuri peste un puț părăsit din fundul grădinei, pe o scândură îngustă, și-i băteà acolo până țișneà sângele din trupurile lor. Unul s'a svârcolit odată, a căzut în adâncimea apei, și legat cum erà n'a mai putut eși; l'au scos pandurii: mort.

În revoluție au pierit toți trei băeții lui

www.dacoromanica.ro

Ribay, iar el întors acasă singur, zdrobit şi căit, fù ucis lângă nevasta sa. Poate chiar pe locul unde stătea acum scaunul lui Stoe.

Nimeni nu vorbì de cele trecute, cum nu se vorbeşte în naufragiu când cei scăpaţi apucă pe câte o scândurică din mijlocul dezastrului cumplit.

Sfioasă, bătrâna întrebă pe Stoe despre noua organizare a ţărei şi dacă se prevedeà pentru viitor o pace mai îndelungată? Ochii ei căutau îngrijaţi spre uşa odăei vecine, de unde se auzeà glasul micului Bela.

— Viitorul nepoţilor noştri, şoptì cu o voce tremurătoare.

Stoe îi arătă, în linii generale, stăruinţele guvernului din Viena pentru menţinerea liniştei şi severele măsuri prin cari se restabileà ordinea şi buna stare a patriei.

Bătrâna îl ascultà silindu-se să înţeleagă ceva, cu mintea încordată asupra lumei noi, a cărei, perspectivă numai cu greu o puteà cuprinde.

Deodată uşa se deschise cu zgomot şi cu un coif de hârtie pe cap, cu o sabie de lemn în mână, apărù micul Bela. Se oprì înnaintea oaspeţilor şi deschise ochii mari

www.dacoromanica.ro

asupra lor. Stoe tresări. Unde mai văzuse el acești ochi mari de copil curagios?

Ca prin minunea unui cinematograf i se arătă tabloul viu:

Sala judecății din Adjud plină de sânge și trupuri ciopărțite și dintre svârcolirea fioroasă a morții, capul acesta blond ridicându-se viu, cu gândul mântuirei în ochii lui albaștri...

Singurul vlăstar al unei familii stinse. Micul urmaș al îndârjiților dușmani: un copil frumos cu fruntea netedă și albă eră.

Stoe fără să vreà întinse mânile spre el și'l așeză pe genunchi; mângâindu-i părul mătăsos îl întrebă dacă știe să citească.

Copilul se uità în fața lui cu o mândrie ofensată.

— Cum nu, doar sunt mare.

Sări de pe genunchii lui Stoe, dispărù în camera vecină, apoi se întoarse cu un teanc de cărți ungurești, și le arătă: comorile lui.

Bătrâna zâmbeà.

— În serile lungi de iarnă citim împreună. Numai cu aritmetica merge mai greu.

— Bunica nu știe să facă înmulțirea.

Stoe strânse la piept obrajii rumeni ai copilului fágăduind că are să'l învețe el aritmetica.

www.dacoromanica.ro

Din ziua acea moştenitorul castelului pustiit veneà zilnic în casa notarului român şi o prietenie intimă se legă între cele două familii.

. . . . . .

Stoe cutreeră cele cinci sate cari se ţineau de cercul notariatului său.

El singur alegeà locul şi desenà planul şcoalelor. Instruià pe câte un flăcău ştiutor de carte în meşteşugul dăscăliei, şi până la alegerea altuia mai iscusit, îl puneà pe acesta să adune copii din sat, să-i înveţe abecedarul şi cântece româneşti.

Seara se întorceà ostenit, dar mulţămit în sufletul lui.

Poporul împlineà poruncile lui cu o supunere oarbă, îndueşetoare.

Fără să-şi mai sărute copila şi uitând să zică o vorbă de mângâere Antoniei, se strângeà în plapumă, gândindu-se la întregul plan de reorganizare a lui Ilie şi murmură:

— Cincizeci de ani de-am puteà lucrà neturburaţi! cincizeci de ani...

Şi adormeà într'un vis frumos.

www.dacoromanica.ro

XVIII.

Antonia îşi îmbrobodì copila într'un şal şi o puse în braţele dascălului Lucaci să o ducă şi pe ea la şcoală.

Zăpada întinsă peste vale, ca o faţă albă de mătasă cu ape argintate, turnul nou al bisericei, geamurile şi pereţii albi ai şcoalei străluceau toate orbitoare. Irina închise ochii neputând suportà atâta lumină.

Erà o fetiţă slăbuţă, anemică şi blândă, abia de patru ani. Obosì curând, tot uitându-se atentă la literile mari de pe pereţi, şi adormì.

Dar în sat se svonì cu bucurie vestea că

www.dacoromanica.ro

şi domnişoara cea micuţă a d-lui notarăş umblă la şcoală şi elevii dascălului Lucaci se sporiră din ziua acea.

— Generaţia nouă! îşi ziceà Stoe, plin de bucurie în sufletul lui.

Copiii recitau cu însufleţire poezii patriotice şi cântau în cor imnul slăvit «Deşteaptă-te române».

Bătrânii grămădiţi în tindă cu capetele în uşă ascultau aiuriţi neînţelegând bine de nu-i un vis ce are să dispară?...

Realitatea îi deşteptă în adevăr prea curând. Abia zece ani trecură în reculegerea aceasta rodnică şi iarăşi se cutremură clădirea speranţelor frumoase.

Curentele pornite împotriva pajurei cu două capete, ce orcum erà ocrotirea lor nu le puteau oprì, nici cu poezii, nici cu invocarea geniilor naţionale.

Ilie Crişan venì să-l vestească pe Stoe despre noile primejdii.

Îl găsì în grădină altuind trandafiri. Curtea cea pustie nu mai erà de recunoscut. Mâini harnice o preschimbaseră într'o grădină cu pomi roditori, plini de floare acum.

www.dacoromanica.ro

Îşi lăsase trăsura jos la han şi veneà singur, neştiut de nimeni, prefectul temut.

Îl prinse de umeri pe Stoe şi'l găsì prea slab pentru un soldat viteaz.

— Aerul de acì nu'ţi priește.

Stoe se uită în ochii lui sugestivi, cu vechea adorare.

— Mie da. Dar Antonia tuşeşte...

— Nevasta ta?

O caută cu ochii şi o zărì aplecată pe cusătură la fereastră, slăbită tare şi galbenă ca de ceară.

— Ce are?

— Nostalgie. Mereu i-e dor de câmp de o atmosferă mai dulce... Nu-i place Zarandul, oamenii de aci. O, cât am suferit eu de atunci...

Şi prinşi de braţ, trecură în bătaia florilor de măr, şi se aşezară subt un tânăr umbrar de hamei.

Stoe îşi deschise inima vechiului său prieten. Cât de greu erà când după muncă şi griji grele nu mai găseà la tovarăşa vieţei sale aceaş iubire jertfitoare şi înţelegătoare în toate adâncile cute ale sufletului.

— Am şi eu nostalagii pe care nu mi le

www.dacoromanica.ro

pot împlini. N'am văzut pe mama mea decând am ieșit din școală. Mi se sfâșie inima de dorul ei, dar rabd, căci nu se poate altfel. Suntem legați acì, eu îmi cunosc datoria, dar ea nu poate simți ca mine, în zadar am încercat să deștept în sufletul ei interes și iubire pentru neamul meu...

— Ce ți-am spus? Unguroaică! Ura și disprețul sădit de veacuri în sufletul ei, vrei tu să le covârșești într'o clipă?

— Iubirea dintre două suflete credeam...

— Se isbește de un zid mult mai puternic de cum l'ai văzut tu, filosof naiv. Sunteți paseri călătoare să plutiți numai prin văzduhuri luminoase, fără ploi și vânturi? Vezi, nu; sunteți oameni. Tu român și ea, unguroaică. Dușmani de moarte, pururea neîmpăcați. Degiaba te uiți așa desperat la mine. Unul dintre voi trebue să piară, tu sau ea. Alături în pace nu puteți trăi. E un blestem al întunericului veacurilor și el se transmite prin moștenire din generație în generație... Nu fii blajin și slab, căci moleșirea asta ne-a adus în halul de umilire de unde abià niței ne-am ridicat fruntea. Popor iubitor de pace și poesii, adevărată

www.dacoromanica.ro

turmă creştină, bună de pus în jug. Destul a fost! Ne-am trezit şi vom luptà până la ultima suflare. Alungă-ţi melancolia, căci ea slăbeşte sufletul şi nouă ne trebuesc bărbaţi. Inimi de fier şi braţe de oţel! Mă asculţi tu, mă?

Stoe îşi ridică privirea dusă în faţa adversalului său.

— Te ascult, Ilie. Sunt român şi-mi iubesc neamul tot aşa de mult cum îl iubeşti şi tu.

— Il cunoşti acum. Ai văzut ce popor? Frumos, entusiast, înţelept, şi mai uşor de condus decât orce alt popor din lume. L'ai înţeles pe Iancu? O, dacă toţi românii, cari azi îl plâng, l'ar fi înţeles! Inimi de ceară, în loc să-l jelească, să-i calce pe urmă! Un martir! Zeci şi sute de mii şi nu ajung! Stindarul trebue smuls din mână în mână şi ţinut sus, până va fi un singur braţ care să-l mai ţie. Aşa înţeleg eu lupta. Numai aşa putem să-l mântuim neamul nostru de peire. Duşmanul e şi el aprig.

— Intrăm iar în foc?

— Austria se bate cu italienii. Flăcăii noştri sunt chemaţi sub steagul împărătesc.

www.dacoromanica.ro

Mulți se vor duce, căci mai ales regimentele românești o să fie zvârlite în foc. Tu adună-i pe toți de prin satele tale și spune-le să se lupte vitejește. Un braț, un picior de vor lăsà pe acolo să nu plângă, îi vom purtà noi pe brațe, dacă se întorc învingători... Și acum te las. Școlile ți le-am văzut și-mi plac. Dar morții să nu-i mai lași să-i îngroape în curtea bisericei. Departe undeva mai jos de sat.

Strânse mâna lui Stoe și plecă. O dâră de lumină lăsă în urma lui, ca și curcubeul răsărit dintre nori.

Antonia eși și se încleștă în brațul lui Stoe tremurând, clănțăind de friguri.

— I-ai spus?... Plecăm? când plecăm, Stoe, dragă Stoe?...

El o prinse în brațe și-i sărută obrajii aprinși.

Fără voie cuvintele lui Ilie se repetară în sufletul lui.

— Eu, sau ea?

Apoi mângâind-o peste părul bălai îngână:

— Vom plecà, negreșit.

Și două lacrămi se iviră în ochi lui.

www.dacoromanica.ro

XIX.

Toamna, deodată cu frunzele, se duse Antonia singură.

Irma cea mică se mirà pentru ce plânge lumea aşa tare.

A murit.

A durut-o pieptul, tuseà o înnecà, gemeà şi sufereà aşa de greu. Mătuşa Catia o ridicà între perini multe şi ea totuşi într'una se văetà. Fetiţei îi erà aşa de milă şi de frică, şi nu ştià ce ar fi dat să poată uşurà durerea mamei.

Şi acum i-a trecut.

Albă şi frumoasă e mama, culcată pe o masă albă, gătită cu broderiile acele

www.dacoromanica.ro

scumpe, la cari lucraseră atâta mânușițele ei străvezii. Toate s'au liniștit așa de frumos. Curtea e plină de trăsuri și oaspeți mulți au venit din împrejurime.

Pentru ce femeile plâng? De atâtea ori s'a vorbit de raiu încât firesc i se păreà că mama a plecat acolo unde-i bine, nu trebuie să mai sufere și unde ne vom duce și noi cu toții...

Numai a doua, a treia zi, când a văzut că și tata plânge și că ei tot nu s'au dus încă acolo unde-i mama, a izbucnit și ea în bocete sfâșietoare.

Ilie n'a venit la înmormântare.

Catia îl țineà de rău.

— Omul acela negru, e spiritul rău al casei.

Stoe nu răspundeà nimic.

Aveà în sufletul lui o stimă tot așa de mare pentru cumnata-sa care'i țineà locul de mamă, câtă veneraţie simțeà pentru eroicul său prietin.

Femeia aceasta erà acum singurul sprijin al casei și Stoe se deprinsese așa de mult cu stăpânirea ei încât n'ar fi putut trăì fără ea.

. . . . . .

www.dacoromanica.ro

In anul 1777 când Polonia în sfârşit căzuse sdrobită şi cele trei mari puteri împărţiseră pământul ei, — toţi acei nobili cari purtau o picătură de speranţă în sufletul lor şi prea multă mândrie ca să-şi plece capetele sub jugul străin — luaseră drumul pribegiei. Dintre aceştia mulţi veniră în Ungaria.

Cazemir Ostrovsky se aşezase în comitatul Ardealului, într'un sat mic, cu o poziţie deosebită de romantică, ascunsă între mici dealuri şi păduri; Şilinghia

Acì i se născură şase copii, trei fete şi trei băeţi.

Catia, cea mai mare dintre toţi, de mică stăpâneà casa întreagă.

Nu erà înnaltă, dar frumos făcută. Ochii ei căprii, cuminţi, se uitau drept de sub genele lungi, şi gura-i mică şi cărnoasă arare ori zâmbeà. O mândrie severă se desprindeà din toată fiinţa ei.

Erà numai de 15 ani când îşi dete inima unui tânăr turist venit din sudul Ungariei şi poposit pentru o zi la castelul din Şilinghia. Peste puţin tânărul, atras de farmecul nebiruit al copilei, se întoarse şi o

www.dacoromanica.ro

cerù în căsătorie. Se cununară, fără nici o pregătire şi copila plecă cu acel necunoscut în zgomotul protestărilăr şi al tânguirilor părinteşti.

Trecù însă un an şi familia Ostrovsky abia avusese vreme să se încredinţeze despre starea bună socială şi morală a ginerelui lor, când iată într'o seară, pe vreme de viscol, şi cumplită iarnă, o sanie săracă se opreşte la poarta castelului, cu o singură lădiţă de lemn, şi din sanie coboară tânăra nevastă, în doliu, cu vălul lung de văduvie.

Un ţipăt de spaimă din partea surorilor şi braţele deschise ale tatălui ei primiră pe Catia în casa părintească.

— A murit? Când? Cum? Şi pentru ce?

Intrebări la cari ea nu răspundeà decât vag, încurcat, cu o spaimă şi durere aşa de sfâşietoare în privirea-i rătăcită, faţa-i galbenă şi schimbată, încă bătrânul Ostrovsky presupuse numai decât o mare nenorocire.

Fără să mai întrebe nimic pe fica sa porni la drum, să caute localitatea unde o dusese bărbatul ei.

Erà un sat mare, în comitatul Bihorului,

www.dacoromanica.ro

cu strade largi şi case mici, acoperite cu stuf. Proprietarul Vajda Mikloş, de o nobilime veche, despre care legenda spuneà că fusese din obârşie român şi aşa de bogat, încât îşi aprindeà pipa cu hârtiile de un zlot, murise, lovit de apoplexie, la masa de joc, după ce risipise o bună parte din avuţiile sale, iar cei nouă băeţi ai lui, împărţiseră ce mai rămăsese, între dânşii, care cum apucase.

Celui mai mic, Imre, ginerele lui Ostrovsky nu-i revenise decât câteva hectare de pământ, o moară stricată pe albia Crişului repede şi casa fostului îngrijitor al moşiei, modestă locuinţă pentru el şi tânăra lui soţie.

Cazemir Ostrovsky nu-şi putù stăpâni emoţia când trecù pragul acestei case. In privdorul larg găsì cismele pline de noroi ale fostului lor stăpân, aşa cum se întorsese dela vânătoare, lângă cisme puşca, proptită de perete. In sofragerie farfurii cu rămăşiţe de bucate şi fărimături de pâne pe faţa de masă, nestrânsă. Hainele Catiei, atârnate în cuer, şi urmele corpului ei în puful unuia dintre paturi care rămăsese desfăcut, aşa cum îl lăsase ea... Acì trăise dar copila lui

www.dacoromanica.ro

iubită... Acì se frânse sufletul ei mândru şi drept şi aşa de încrezător în norocul ce-i eşise în cale.

O servitoare bătrână îi povestì de fericirea tinerilor, de cum se înţelegeau de frumos amândoi, până când într'o zi d-nu Imre a plecat prin stuf după raţe...

— Uite, ici a stat el când s'au despărţit, s'au strâns în braţe, s'au sărutat lung şi apăsat şi doamna cea tânără atâta s'a tot uitat în urma lui, şi când am văzut că i să umplù ochii de lacrimi mă apucase o jale şi erà să fug să-l chem pe d-nu Imrea înnapoi. Nu ştiu de ce nu m'am dus!

«Seara l'au adus doi oameni, împuşcat în piept, mort.

«Când l'a văzut doamna Catia aşa numai că şi-a rupt hainele cele frumoase de pe trup ş'a început să se bocească de ţi se rupeà inima de mila ei. Au venit fraţii domnului toţi, unul dintre ei, domnu Gaspar, de semănà grozav cu cel mort, prinse milă mare de biata d-na Catia. La înmormântare o ridicase în braţe ca pe un copil.

«Dar ea a stat ca dusă zile de-arândul, nu luà nimic în gură. D-nu Gaspar nu mai

www.dacoromanica.ro

plecase de acì. In genunchi se rugă şi-i sărută mânile şi mai că plângeà şi el de focul ei...

«Intr'o dimineaţă până în zori aud zgomot în casă şi văd pe d-na Catia îmbrăcată de drum cu rochia neagră. Caut pe d-nu Gaspar, dar nu mai erà nicăieri în casă... D-na Catia, umblà frământată şi am auzit'o zicând tare: Nici odată! nici odată!

«M'a trimis în sat să-i aduc o sanie şi a plecat».

Baba îşi făcù cruce ridicând ochii către cer:

— Dumnezeu cel bun să-i fi uşurat sufletul.

Bătrânul Ostrovsky se întoarse la Şilinghia tot aşa de nedumerit cum plecase. Din povestirea babei şi din spusele fraţilor Vaida, desluşit a înţeles că ginerele său fugind prin stuf după raţe a căzut cu pieptul în propria sa puşcă şi alicele i-au intrat drept în inimă. Accident ce se poate întâmplà vânătorului prea pasionat şi nebăgător de seamă.

Dar fuga Catiei din casa răposatului ei bărbat, starea ei extrem de tulburată, oţărârea refusului de a da vr'o lămurire, — umpleau de bănueli stranii sufletul bătrânului.

www.dacoromanica.ro

Când preotul catolic fù chemat pentru botezul unei fetițe, Catia se apropie de el tremurând și roșindu-se, poate întâia și ultima oară în viață; — cu vorbe îngânate, șovăitoare, rugă pe sfântul părinte să-i acorde întâi spovedania.

Bătrânul Ostrovsky fugì în fundul grădinei; Antonia și Clara, surorile mai mici, umblau în vârful degetelor prin odăile cele mai depărtate. Aveau până și ele o bănuială vagă, că acolo în camera aceea încuiată, se deschideà o rană adâncă, și dacă nu există leac vindecător pentru ea, trebuia cel puțin acoperită, cu tăcere și sfânta iertare...

Nimeni nu'și lipì urechea de ușă să asculte plânsul spasmodic, înăbușit acolo și vocea blândă, ecoul deslegărei de sus.

Lin putù eșì Catia cu sufletul ușurat fără ca cineva să se fi mirat de adâncimea brazdei săpată pe fruntea ei de șaptesprezece ani, sub povara acestui ceas.

Copila cea mică fu înscrisă în registrele bisericei catolice din Buteni cu numele: Amalia Ostrovsky. Pentru toată lumea însă, judecător fără de milă, după povața și des-

www.dacoromanica.ro

legarea sfântului părinte, ea trebuià să poarte numele de Vaida.

Catia se reculese pe deplin. Işi regăsì locul în casa părintească unde în lipsa ei toate merseseră în risipire. Şi până la sfârşit neclintită a stat la cămin, cu frânele gospodăriei în mâinile ei mici şi albe, de pe cari s'au şters pentru totdeauna urmele sărutărilor de dragoste pătimaşă.

. . . . . .

Când o cunoscù Stoe, Catia aveà treizeci de ani. Tânără şi frumoasă ca o feciоară, rece şi cumpătată ca o femeie de şai-zeci.

Lozinca ei erà: ràbdare şi muncă. Şi neclintită a rămas sub loviturile tuturor nenorocirilor, cari au căzut, ca grindina, peste capul ei.

O boală crudă răpì pe tatăl ei, revoluţia fraţii, averea. Rămase în ruină cu surorile ei. Amândouă slabe, fără multă voinţă. Pe Clara o mărită la Arad după un om bogat care o răsfăţă în risipă, dar după câţiva ani murì lăsându-i trei copii şi mizeria. Acum broda pentru alţii ca să poată trăì. I-o trimisese pe Amalia ca mângăere şi ajutor. Şi iată Antonia, blânda şi plăpânda ei su-

www.dacoromanica.ro

rioară, cea mai iubită dintre toți, a închis și ea ochii cei albaștri, pentru a căror zâmbire senină bucuroasă și-ar fi dat toată puterea brațelor și a sufletului.

Singură a rămas cu un om străin...

Dar Stoe se legà de ea cu o prietenie ce covârșà orice legătură de sânge și amor. Se trezì ca dintr'un vis, și se sperie. Desperarea ce'l cuprinse la gândul că ea ar puteà să'l părăsească acum, fù poate mai puternică decât chiar durerea ce simți la moartea soției sale.

Catia ședeà aproape de el, ținând pe Irma în brațe.. Simți gândul lui și-i răspunse cu un glas înnecat, tremurător de emoție:

— Stoe, ai puteà tu să o iei pe Amalia?

www.dacoromanica.ro

XX.

Niciodată vrăjire n'a străbătut cu mai multă putere un suflet omenesc. Niciodată soţie credincioasă n'a fost mai curând uitată şi o iubire veche aşa repede preschimbată.

Amalia!

Frunzele toamnei, sunt flori de primăvară. Palidul apus de soare, răsărit viu de lumini care trezeşte inima amorţită, răscoleşte sufletul şi-l înaripează cu triumf.

Amalia!

Copila aceea, minunată, senină ca lumina, veselă ca râsul, sănătoasă ca aerul curat, frumoasă ca regina florilor.

www.dacoromanica.ro

Viața însăși, în floare. Și Catia îl mai întrebase timidă din prag:

— Vrei tu să o iei?

Umilit cerșetor, vrei tu bogăția lui Cresus? Vrei tu comori, nestimate prețioase?

Inimă de răni plină, vrei tu vindecare, ca să mai poți simți dulcea plăcere a iubirei, fără de care în lume nimic nu-i?

Vrei tu ființa ei de spumă, obrajii rumeni, ochii aceia din cari nu poți prinde culoarea, cenușie, neagră sau albastră, căci ea se schimbă după lumina ce se reflectează în strălucirea lor, umedă și fascinătoare?...

Amalia!

Dar Stoe abià acum simțeà lămurit, cât o iubeà, cât o iubise întotdeauna.

Frumusețea ei fù lumina ce-l orbise din ziua dintâiu când deschise ochii, după o lungă boală, colo, în casa aceea, la poalele pădurei, pe lângă care trecea în drum simțindu-și inima bătând cu neastâmpăr. Copilița aceea de nouă, zece ani, cu ciripitul ei dulce, melodios, plin de căldură și poezie, — da, ea a fost fermecătoarea vieței lui.

De când plecase ea din Aciuva, fusese

www.dacoromanica.ro

un an lung, mohorât, în care nu mai avusese putere pentru nimic.

Iar acum, reînviau toate speranţele amorţite în sufletul lui de douăzeci şi şapte de ani.

Erà noapte când sosì în Arad, dupa două zile de drum.

Paznicii adăpostiţi prin ungherele întunecoase, îl luară la ochi şi-l urmăriră de cum intră în oraş şi trecù încet de-a lungul pieţei mari, în pasul cailor obosiţi.

Oraşul i se părù tot aşa de tăcut şi misterios ca odinioară când însufleţit de îmbărbătarea lui Ilie îşi părăsise mama şi tot ce avusese acì, ca să alerge în ajutorul fraţilor săi din Ardeal. Tot aceleaşi case mari, cu întunecoase caturi, unde de după storurile bine închise se zăreau totuşi licăriri de lumini tăinuite şi de sub bolta porţilor zăvorite se auzeau parcă şoptiri, frământarea unei vieţi oprite, sugrumate acolo între zidurile negre.

Trecători singuratici, cu paşi grăbiţi, se strecurau, unul câte unul, fără zgomot, pe vechiul pavaj, plin de noroi, în pâcla deasă a toamnei, şi după o slabă ciocănitură, dispăreau sub acele porţi boltite...

www.dacoromanica.ro

Suflete îndurerate, cari purtau și ele doliu acum. Ajunsese rob stăpânul falnic, neînduratul asupritor. Gemeà acum și el, închis și încătușat în vizuina lui, unde nu puteà decât să plângă și să blesteme și să implore soarta în ajutor.

Aveau și ei, fiecare, câte un părinte, frate sau fiu, mort pe câmpul luptei, fără izbândă. Ud erà încă pământul pieței mari de sângele celor treisprezece generali uciși în fața norodului care își idolatrizà martirii. Ungurii jurau răzbunare.

Pustii erau cârciumele, deșarte cafenelele și închise teatrele lor. Nu se mai auzeau cântece, nici lăutari, și toată viața aceea spontanee, înflăcărată erà înfundată în inima lor, ca un foc ascuns sub cenușe.

Stoe bătù de trei ori în poartă până când Clara, sora Catiei, trezită din somn și numai cu greu recunoscându-l, eșì să-i deschidă.

Amalia scoase întâiu un țipăt de uimire și bucurie. Iar când văzù vălul negru la pălăria lui Stoe, rămase o clipă încremenită, ne'ndrăsnind să întrebe nimic. După ce a înțeles, figura mătușei iubite venì să o cuprindă în brațe și buzele ei reci de ceară

www.dacoromanica.ro

se lipiră într'o sărutare lungă şi apăsată pe obrajii ei... Sărutarea de adio.

— Vei venì acasă, cu mine, îngână Stoe cu o privire aşa de caldă încât sufletul copilei se cutremură ca de o atingere magnetică.

«Dorinţa mamei tale e, să vii, adause tremurător, cercând în uimirea ochilor ei raza luminoasă a vieţei lui întregi. O clipă de şovăire de ar fi zărit acolo, s'ar fi prăbuşit fără speranţă toată închipuirea visului frumos. Dar nu, ochii copilei erau senini şi din adâncimea lor mângâetoare un zâmbet înţelegător se ivì, pe când glasul dulce, limpede şi hotărât răspunse:

— Dacă mama vrea, — mă duc!

Atât de puternic erà pentru dânsa cuvântul «mama»! Atât de nemărginită bunătatea ei îngerească, încât nici o lacrimă nu vărsă când se desfăcù din vrăjirea unei lumi, ce, iată, de mâine încolo n'aveà să mai existe pentru dânsa... Nici râsul tovarăşelor din şcoala de dans, nici farmecul luminelor din oraş şi nici acel cap de copil nebunatic, care se înclinase o clipă pătimaş pe umărul ei şi a cărui apăsare A-

www.dacoromanica.ro

malia o simțeà necontenit, pe umăr și pe suflet, — n'are să mai fie acolo în depărtarea aceea rece și pustie... Părerea de rău se coborî adânc în sufletul ei, și se închise acoloca într'un mormânt unde nimeni din lume n'aveà să o vadă, nici s'o simtă vr'odată.

Nu erà oare datoria ei de copilă bună să se supună destinului și să nu ceară nimic pentru sine, ce ar fi putut pricinuì supărări altora?

Amalia își luă rămas bun dela verii și mătușa ei, apoi aruncând o ultimă privire duioasă la casa unde petrecuse cea mai însemnată epocă a vieței sale, epoca deșteptării, — se așeză în trăsură, alături de Stoe, care nu-i erà nici tată, nici frate, nici iubitul ei și totuși supusă lui se simți de acum pentru totdeauna...

www.dacoromanica.ro

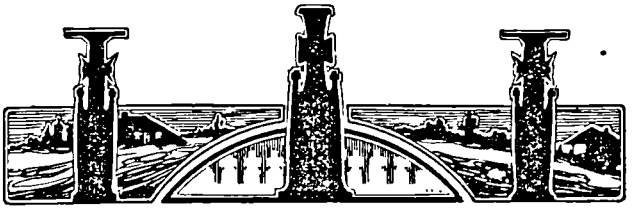

XXI.

Liniște de mormânt stăpâneà oraşul. Zorile dimineţei strălucitoare topiau pâcla nopţii, şi poleiau cu aur turnurile fortăreţei peste întinderea lucie a Mureşului. Dar în lumina lor, uşile prăvăliilor rămâneau închise şi vânzătoarele de lapte, cu cotigele lăsate în poartă, întârziau sub bolţile zăvorite în urma lor... Doar ici, colo, câte un cap zburlit de femeie ridicà colţul storului de la fereastră şi se uità curioasă la trăsura solitară care treceà uruitoare peste caldarâmul bolovănos.

O aşteptare încordată se citeà din toate feţele: Vin sau nu vin, mântuitorii acestei linişti de moarte?

www.dacoromanica.ro

Se dase primele lupte cu Italienii și Austria eșise zdrobită.

Cu iuțeala fulgerului străbătù vestea.

Insurgenții conduși de un viteaz general și inspirați de geniul marelui Kosuth se vor întoarce la o nouă luptă, mai aprigă, mai aprinsă și mai înverșunată, până la desăvârșită izbândă a libertății. Visul republicei adorate reapărù din nou, plutitor prin valuri de foc luminoase.

Vis îndrăsneț născut din învăpăiarea unei clipe, repede spulberat.

«Neamțul» veghià necontenit, strângând armele și înnăbușind ori ce mișcare revoluționară.

In dimineața aceea se svonise că până și mănăstirea Minoriților fusese răscolită. Sfinții părinți perchizionați, aruncați în temnițe și conspiratorii găsiți cu praf și arme ascunse prin suterane și prin celulele lor ferecați în lanțuri, chinuiți ca pe vremea Inquisiției.

Sfârșitul lumei n'ar fi produs o panică mai grozavă...

Patrule înarmate circulau prin străzile pustii oprindu-se la câte o poartă zăvorită și lovind în ea cu un sunet lugubru:

www.dacoromanica.ro

— In numele legii!...

Amalia se strânse mai aproape de Stoe şoptind înspăimântată.

— Pe toţi îi duce la închisoare, mulţi sunt omorâţi fără judecată.

Auzise de întâmplări zguduitoare şi acum le vedeà aievea trecând pe dinnaintea ochilor, toate scenele acele de teroare şi asuprire fără de milă. Sufletul ei înfiorat îşi reamintì prietenii, îi caută şi din chaosul zaverei îi răsărì un chip drag.

— Bela! Unde o fi?

Ca prin minunea unei întâmplări vrăjite o umbră de om se desprinse din ceaţa unei halucinaţii şi-i răspunse:

— Mali, Mali... Bade Stoe!...

Sprinten, ca arătarea unei clipe, sărì în trăsură, îşi aruncă pe umăr sumanul vizitiului schimbându-şi în pripă şi pălăria de pâslă cu căciula lui, apucă hăţurile şi dete bice cailor...

După ce eşiră din oraş departe pe câmpia Pănadului, se întoarse, se preschimbă şi începù să vorbească, regăsindu-şi graiul:

— Abià am scăpat!... Un tovarăş aveà o pilă mică ascunsă în buzunarul vestei...

www.dacoromanica.ro

Am lucrat harnici toată noaptea. Gratiile dela fereastră noroc că erau pe jumătate mâncate de rugină.

‹ Am stat cinci zile închiși în pivniță, două sute de băeți, cu pâine, apă și cu paie umede în loc de pat...

«Am cântat imnul lui Kosuth! Nemții mureau de ciudă... Eu trebuià să scap, am acì proclamări și manuscrise pe cari nu le-aș dà pentru viața mea.

Își desvelì buzunarile pline de hârtii. Cu sete, cu triumf le strânse la piept, pe când ochii lui albaștri se umplură de o mândrie caldă și cutezătoare.

— Acì e viața, viitorul și fala Ungariei!

Stoe tresărì ca lovit în inimă.

Fără voe făcù un gest ca și când ar fi vrut să oprească, să întoarcă trăsura, și o clipă îl stăpânì gândul că ar trebuì smulse și arse aceste hârtii în cari nebunaticul copil simțeà viața, viitorul și fala neamului său, și cari poate nu vor folosì decât pentru noi dezastre și nenorociri fără de nume.

Dar iarăși se stăpânì: ce puteau să însemne câteva poesii, îndemnuri și proclamări

www.dacoromanica.ro

republicane în cumpăna eternei legi a puterilor stăpânitoare peste oameni și națiuni?

Birui-vor în cele din urmă ei sau birui-vom noi? Unde o fi viață mai multă, hărnicie și perseverare. Sau că o națiune mai puternică decât noi amândouă, cari ne istovim în ură, veni-va într'o zi să ne cotropească, să ne preschimbe într'o nouă rasă necunoscută de nimeni azi. Cine știe?

Un vierme ce se târăște pe jos e strivit de piciorul unui trecător fără să bănuiască măcar de unde i-a venit peirea. Omida se preface în fluture și fluturele piere după ce și-a depus ouăle din cari vor resări iarăși omizi.

Dintr'un izvor de munte crește părăiașul, și râurile multe, cu adânci și puternice unde se varsă în mări.

Cine ar puteà să ne spună de nu va fi odată lumea o singură atot cotropitoare, veșnică și imensă mare cu valuri uriașe fără țărm și fără de hotare? Și poate apoi iarăș vor răsărì din adâncul mării cel nedestăinuit: stânci ascuțite, fărâmătoare de valuri și corăbii, omorâtoare și mântuitoare de vieți zbuciumate, în fața cărora veșnic nedumeriți

www.dacoromanica.ro

vom stà şi mici şi fără de putere ne vom simţì...

In largul pustiu al Ineului soarele se pierdù în pojarul unui cer roşu, înflăcărat, uimitor de frumos, şi înspăimântător în acelaş timp.

Oare stăpânului capriţios, de când tot varsă asupra noastră razele lui fierbinţi, ascunzându-şi şi iarăşi arătându-ne comorile lui, nu-i va venì odată firea întoarsă să prăbuşască peste noi întreg focul lui?

Stoe apucă mâna Amaliei şi o lipì de buzele lui într'o sărutare fără de sfârşit, pe când copila trezită din spaima aceloraş gânduri, se luptà să-şi reţină lacrămile ascunse şi strânse bine în inima ei.

— Africa! Suntem în Africa! strigă Bela cu faţa întoarsă, extasiată de priveliştea neasemănată.

www.dacoromanica.ro

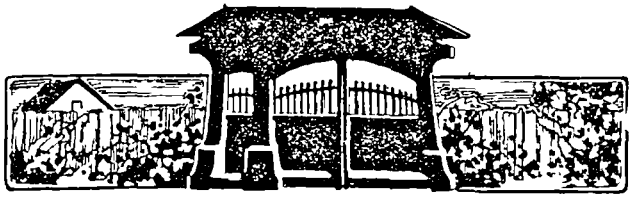

XXII.

Irma alergă să deschiză poarta.... Ochişorii ei negri vărsau valuri de bucurie şi dragoste peste grumajii Amaliei de cari se ţinea atârnată cu amândouă mânile...

Catia îşi măsură copila cu un zâmbet de mulţumire şi numai târziu, noaptea, după ce Amalia adormise într'un somn adânc, se sculă, se aşeză pe dunga patului şi o contemplă lung, apăsându-şi din când în când buzele pe obrazul plin şi rumen al copilei.

— Orfană, îţi dau un adăpost, un soţ şi un părinte. Dumnezeu să te ajute pentru supunerea şi ascultarea ta!

www.dacoromanica.ro

Își împreună mânile, se lăsă în genunchi murmurând rugăciunea pentru lumina sufletelor de fecioară, în pragul sfintelor îndatoriri, lăsate pentru ele de la cel de sus.

Binecuvântată rugă!

Dis de dimineață Amalia adună rochițele Irmei, cari se rupseseră mult de la plecarea ei, le petecì, le nădì, și le așeză iarăș frumos la locul lor. Simțirea de mamă îi cuprinse sufletul și găsì firesc că nimeni în lume afară de ea n'ar fi putut-o înlocuì pe cea moartă. Dragă-i erà casa, curtea cu păsările, grădina cu pomii și trandafirii ei, și amintirea orașului părăsit se perdù încurând, cum se pierde căldura soarelui într'un lac cu profunzimile lui reci, fără de flori și rod.

Fantazia bogată a tinereței prindeà bucurie din nimic își făureà viitorul, îmbelșugat în frumusețì, câmp larg cu lanuri verzi, înflorite, lumini țâșnitoare ca într'un feeric roman și splendidă poezie.

Stoe îi făgăduià raiul și ea îl vedeà, îl așteptà să vie. Ii plăceau romanele și poeziile. Pe marii poeți unguri îi știà pe din afară. Intreg volumul lui Kisfaludy îl recità Irmei pe când se plimbau amândouă pe că-

www.dacoromanica.ro

rările grădinei sau în serile lungi de iarnă, când coseau împreună cu mama ei, care o asculta iertătoare, cu zâmbetul ei rece ca un lacăt închis peste toate bătăile inimei...

Stoe juca şah cu dascălul Lucaci, şi Bela venea din când în când ca o furtună de vară, aducea lânărică de pe vârful Momei şi buchete mari de păiş alb subţire ca fuiorul de in. Ridică în braţe pe Irma care se lipeà de pieptul lui şi se uità în ochii lui ca la cer. Ii plăceà vânătoarea, aveà mână sigură, împuşcà la clipă căprioara şi pasărea din zbor. Dar d-na Ribay bătrâna plângeà mereu, îngrijorată de soarta nepotului ei.

Moşia strămoşească, rodnică odinioară, când munca sılnică a iobagilor scoţeà rod şi din pietri, aproape nimic nu produceà acum. Eliminat din şcoală din pricina pornirilor sale revoluţionare, orfan, fără rude, fără ajutor de nicăiri, mândrul urmaş al familiei Ribay purtà hainele cârpite în coate, şi nepricepându-se de loc la gospodărie erà ameninţat, după moartea bătrânei, să rămână plin de datorii, în uşa dezastrului desăvârşit. Sărmana femeie se jeluì lui Stoe şi-l rugă să vorbească cu prefectul dacă n'ar

www.dacoromanica.ro

puteà fi pus Beļa într'o mică slujbă la comitat?

Ilie îl primì pe Stoe cu vechea prietenie. Își clădise în Baia-de-Criș o casă încăpătoare, un mic otel gratuit și *cazino* în acelaș timp, unde slujbașii și prietenii lui din provincie se găzduiau ca la ei acasă, iar cei din loc se adunau seara să citească gazete și să discute dimpreună cu șeful, afacerile lor politice.

Stoe veneà rar și erà bine văzut în cercul acesta; modest, delicat, cu aerul lui de poet și filosof, băiatul Aniței lui Chiril din Mândruloc știà să se facă stimat din obscurul său colțișor. Cu deosebire îl iubeà vice-prefectul Munteanu, om de cultură superioară, poate prea rafinată pentru mediul rustic în care trăià. Fin și frumos ca un heruvim, doctor în drept dela Viena, nu prea se împăcà cu felul exuberant și despotic al lui Ilie. Cu toate aceste erà nelipsit din casă, caşì protonotarul Ionaș, advocatul Pop și ceilalți admiratori și necondiționat supuși ai prefectului.

După ce au rămas singuri, Ilie îl scutură

www.dacoromanica.ro

de umeri şi-l strânse în braţe pe vechiul său camarad de şcoală.

— Ce mai faci? Te-ai însurat iar? Bine ai făcut. Fata asta mi-a plăcut de când eră mică, am văzut-o şi eu pe acolo. Frumoasă fată, plină de viaţă, harnică, nu-i anemică, străină şi fudulă cum fusese cealaltă.

Stoe se roşì şi îngână o scuză stângace pentru sărmana Antonia. Apoi începù să spună pentru ce venise, ocolind pe departe şi susţinând nu tocmai elocvent cererea de slujbă a tânărului Ribay.

Ilie şezù lângă el pe scaun şi-l ţintuì cu o privire adâncă şi aprinsă.

— Stoe, tu ori eşti naiv, ori... Nu vreau să-ţi spun pe nume! Dar cât vei trăì să nu-mi mai vorbeşti de acel pui de năpârcă! Ştiu că l'ai scăpat dela moarte, l'ai învăţat carte, i-ai înlesnit fuga din închisoare când poliţiştii din Arad îl urmăreau să-l prindă cu proclamările lui Kosuth în buzunări. Şi tot tu l'ai sfătuit să steà ascuns la Aciuva până când procesul revoluţiei neisbutite să se termine. Ştiu toate...

— Mama lui bătrână...

— Cine se înduioşează de lacrămi de babă

www.dacoromanica.ro

ajunge în halul lor. Slab, fără de voință, o- cârpă de mototolit fie cum...

Stoe se luptă cu sine ca să poată să rămână calm.

— Păcat de tine. Ai lucrat frumos în anii ăștia. Ai tradus evanghelia aceea sărbească pentru bisericile noastre într'o limbă frumoasă românească și articolele ce le-ai scris în «Federațiunea» sunt bune, le citim cu drag acì în casina noastră și eu sunt și mândru de tine; dar nu știu ce tot ai tu cu ei? In loc să-i zdrobești unde poți, prinzi dragoste, prietenie, milă ca o femeiă...

— Eu nu cred că trebue să-i urâm...

— Până la moarte! Un pas slab ne pierde. Să se ducă în jos, dincolo de Tisa. Fără de milă să-i stârpim de acì din țară noastră; să stăpânim noi Ardealul...

— Numai de am isbutì așa deodată. Suntem puțini și... Oare cu toții ne facem datoria? Pretorul nostru dă bani cu camătă, patruzeci la sută ia dela oamenii lipsiți, notarul din Lazuri joacă cărți cât e săptămâna la birtul mare din Halmagiu. Popescu al tău, care zici că e cel mai bun român și în foc ar sărì pentru binele națiunei, zile în-

www.dacoromanica.ro

tregi stă în cârciumă şi oamenii din satele lui umblă rătăciţi, de colo până colo neştiind cum să-şi scoată necazurile la cale.

Ilie rămase pe gânduri, întristat.

— Îi dau afară!

— Şi pe cine pui în locul lor?

— Aduc tineri din Banat, din josul Ardealului, caut unde voiu găsi, oameni cinstiţi şi muncitori, unul ca unul. Vreau ca Zarandul să fie un zid peste care să nu răzbată ungurimea în inima Ardealului...

O femeie tânără intră în casă şi aduse vin pe o tavă. Stoe o privì mirat. Erà cea dintâiu femeie în casa lui Ilie. Până acum prefectul se servise numai de bărbaţi. Ilie o urmărì din ochi până ce ea eşì pe uşă legănându-se mlădioasă cu oareşcare cochetărie. Nimeni nu atinse vinul.

— Dar aceea ce-mi spui tu e grav. Pretorul Laţi dă bani cu camătă?

— Eu cred că nu-i singur care s'a apucat de negustoria aceasta. Cercetează şi vei aflà încă multe în ţara ta dragă, pe care ai dorì aşa de mult să o ţii curată, ferită de toate păcatele. Nu te-ai întrebat nici odată de unde şi-a făcut notarul Oanea, în aşa vreme scurtă,

www.dacoromanica.ro

casa aceea frumoasă de zid pe uliţa mare din Halmagiu?

— De unde?

— Cercetează. Şi curăţă Zarandul de oameni cari pot să ne piarză puterea şi să te piarză şi pe tine...

Ilie tresări şi îşi încruntă sprâncenele îmbinate într'o căutătură sălbatecă...

— Pe mine?

— Tu nu urmăreşti decât revendicări naţionale şi preocuparea asta te face să nu vezi decât un singur duşman: Ungurul. Cutez poate prea mult când îţi spun, că întocmai cum n'au izbutit ei să ne cucerească pe noi prin terorizare, tot aşa nu vom isbuti nici noi să-i speriem alungând de acì, de pe moşia lor, pe cîţiva tineri strâmtoraţi cum e Ribay Bela şi alţii ca el.

Ilie clătină din cap cu îndârjire.

— Nu! Şi nu! Ar trebui să-mi iau lumea în cap.. Tu poţi vorbì aşa, căci n'ai fost la Abrud, unde s'a săvârşit cea mai crudă şi cea mai mârşavă trădare din toate câte îşi poate aminti istoria... Tu n'ai stat apoi ani de zile între ei cum am stat eu la Cluj şi la Pesta, unde i am pătruns până în mă-

www.dacoromanica.ro

duva firei lor deşartă, turbată, fanfaronă şi mărginită... Să dăm mâna cu ei? Nu. Ar fi să ne molipsim de la dânşii. Nu'mi mai vorbi de ei, Stoe. Mai bine spune-mi nu ţi s'a urât la Aciuva? Aş vrea să te am mai aproape.

Stoe tresări.

— Unde mai aproape?

— De exemplu, în locul pretorului Laţi din Halmagiu. Ce zici?

Stoe se gândi. la Amalia, apoi la Catia despre care ştia că are o adevărată oroare de ori ce strămutare.

— Nu ştiu; să vedem ce vor zice şi femeile.

Ilie râse sarcastic.

— Aşa-i; la tine femeile sunt stăpâne.

. . . . . .

Râsul acesta îl urmări pe Stoe până acasă şi îl chinuì oare cumva.

In poartă îl aşteptà Amalia şi cu nerăbdare îl întrebă dacă dobândise ceva pentru Bela. Bătrâna Ribay se târî în cârja ei, până la el. Până şi Catia, atât de preocupată cu aşezarea cloştelor, se oprì o clipă cu ouăle alese în poală şi'l privì întrebător.

www.dacoromanica.ro

Greu îi venì să spună adevărul. După aceea urmă un murmur ca o prevestire de furtună...

Peste câteva zile îi sosì decretul de pretor cu strămutarea la Halmagiu. Fu o consternare generală.

D-na Ribay fu silită să stee în pat câteva zile. Catia plângeà în ascuns, iar mica Irma tot înpachetându-şi păpuşa, pisica şi toate ale ei, îşi sparse vasele, pisica o zgârie şi fu un vaet... Dascălul Lucaci venì să ajute la mutat, sugrumat de un nod în gât la gândul cât de pustiu o să rămână satul...

Amalia regretà piersicii în floare. Oare la Halmagiu găsì-va ea o grădină aşa frumoasă? Şi farmecul munţilor din prejur fi-va acolo aşa de aproape de inima ei? In schimb Stoe îi spuneà că îşi va găsì prietene în Halmagiu. Sunt baluri, petreceri, ba uneori vin actori din ţară de dau câte o reprezentaţie, în sala birtului mare, şi atunci ea va aveà ocazie să audă limba curată românească, aşa sonoră şi dulce cum nu mài e alta pe lume. A zărit el la Ilie pe masă o foaie de curând apărută, «Aurora», şi are să i-o aboneze Ameliei, ca să citească şi ea ro-

www.dacoromanica.ro

mâneşte. Să nu-i poată zice nimeni că nu-ĭ românсă adevărată.

Amalia se bucură de toate astea şi totuşi, privind în ochii mamei sale, o presimţire vagă, neliniştitoare îi cuprinse sufletul.

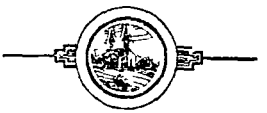

www.dacoromanica.ro

XXIII.

Între Crişul alb şi muntele Găina, cu piezişe coborâturi din coastă, într'o vale adâncă largă, deschisă dinspre răsărit, tăiată de ape limpezi, cu maluri verzi, cu holde bătute de soare, cu livezi îmbelşugate, se răsfaţă orăşelul Halmagiu.

Străzile sunt largi, frumos croite şi piaţa mare te uimeşte în fiecare Sâmbătă de unde-i aşa de bogată?... Femeile poartă fuste albe brodate, largi şi scrobite, se sulimenesc şi calcă mărunt în vârful cizmuliţelor roşii, cu tocuri subţiri şi înalte. Altfel ca în celelalte ţinuturi din Zarand, moravurile sunt acì uşoare, svăpăiate, adeseori pătimaşe peste

www.dacoromanica.ro

măsură. Te uiți la maiestatea munților din prejur și te miri pentru ce stejarii nu împrumută nimic din puterea liniștei lor neînfrânte sufletelor cari se zbuciumă la poalele lor.

Din inundarea deasă a văilor rămân lacuri mari, verzi, prin curțile întinse ale caselor. Broaștele întonează seara cântece lugubre și frigurile de baltă nu se mai stâng. Și de acì poate graba nervoasă de a trăì, de a stoarce vieței clipa de bucurie ce li se îngăduie între suferință și moarte...

La o parte de oraș, curtea boerească a conților Bethlen rămăsese pustie după revoluție. Acì se oferì lui Stoe să-și instaleze subprefectura, și tot acolo să-i fie și locuința. Măsurând odăile mari și înalte, cu uși largi masive de stejar, coridoarele boltite, zidurile groase cu dulapuri încăpătoare, un fior de bucurie îl coprinse. Ce bine se va simți Amalia acì! Eșì prin curtea fără de hotară, unde în fund se zăreau dărâmăturile capelei catolice, distruse până în criptă, se uită la grajduri, șoproane și cotinețe, și se gândì la gospodăria Catiei, ce rost bun va găsì la toate acì; apoi fù bun bucuros să primească

www.dacoromanica.ro

oferta administratorului, care aveà însărcinarea asta chiar de la stăpânul său, asigurând pe domnul solgăbirău că groful Albert nu va mai venì nici odată să locuiască la Halmagiu.

Moţii omorîseră pe mama lui, sărmana contesă, care se ascunsese în podul cu fân şi fusese luată de acolo în vârful lăncilor, în furia poporului, care nu mai cunoşteà margini.... Pustiiseră castelul cel nou, clădit pentru contele cel tânăr în ajunul însurătoarei, vila de la viile din Hălmăgel, capela din mijlocul curţii, — nu pentru că groful bătrân ar fi fost om rău şi crud, din potrivă; dar un urmaş ale unei familii ungureşti odinioară domnitoare în Ardeal nu puteà să fie mai cruţat de cât ceilalţi. Conţii Bethlen mai aveau însă moşii şi sus în nordul Transilvaniei, în jurul Dejului, şi acolo petreceà de acum verile groful Albert când se întorceà din străinătate.

Stoe puse să se spoiască albe zidurile mohorâte, să se taie iarba plină de scaeţi care crescuse până şi printre scări, apoi se întoarse la Aciuva cu inima strânsă ca de o mare grijă.

www.dacoromanica.ro

Catia țesuse de zor ciorapii, așezase rufele toate, căci vecinele din orășele trag cu ochiul până și prin dulapuri, cu deosebire Hălmăjencele... Acum adună sitele și ciururile stricate de prin șură, ca să așeze cloștele fără ca ouăle să se strice cu mutarea...

Când dete cu ochii de Stoe îngălbenì, atât îi erà de speriată privirea.

— Unde-i Amalia?

O căutară prin grădină, prin toate odăile și o găsiră însfârșit în cămară, zgulită pe o lădiță, mută, uitându-se cu ochii mari, strălucitori, în vag...

Stoe căzù la genunchii ei și-i sărutà mânile cu o fulgerare de spaimă fără nume.

Ea-i răspunse într'un geamăt.

— Mi-e rău!

Dar ochii ei înflăcărați, plini de viață, parcă râdeau de tânguirea asta. Catia și Stoe schimbară o privire de înțelegere. Pe fața lui se arătă bucuria unei bănueli, pe când ea îi făcù semn surâzând sfios:

— Da... Dar așa curând?!...

Stoe își ridică iubita în brațe cu o expansiune de bucurie nesfârșită...

www.dacoromanica.ro

Peste câteva ceasuri femeile din jurul patului îl vestiră: E băiat! Fără voie se gândì la povestea cocostârculuì, aşa pe nesimţite îi venise cel mic...

Amalia nu'l vedeà pe Stoe... Cu ochii închişi, trezită într'o clipă din înfiorarea chinului nebănuit, cu mâna dreaptă pe creştetul micuţului, treceà dintr'o lume într'alta, ca un nor scăldat în bătaia blândă a soarelui din zori... Aproape nu bănuise, de cât vag, ca ceva tare depărtat, ce are să vie odată, cine ştie când, maternitatea ei. Lunile trecuseră în zbor. Sprintenă, uşoară, în sănătatea-i viguroasă, fu o surprindere zguduitoare; aproape ca o catastrofă o izbiră primele clipe de chinuri semuitoare cu moartea... Aşa se naşte dar o viaţă! Aci lângă ea, prin ea, o viaţă nouă, un suflet de om, al ei, cu totul al ei! Rupt din trup şi legat de inimă mult mai puternic acum de cum fusese înainte de a'l naşte... Ce taină sublimă se desfăşură minţei şi o umpleà de o voluptate divină!...

Deschise ochii la Stoe şi-i părù străin, puţin, omul care se preocupà de dânsa în clipa asta, aşa de mare, aşa de sfântă!

Ce era ea, el? Unelte fără de preț pe lângă suflarea vrăjită ce tremură plăpândă ca arătarea unei scânteieri de lumi mântuitoare în pâcla întunericului nelămurit... Viața lor de acum? Material dur, cărămidă și var, pentru adăpostirea sufletelului fraged de colo, peste căpușorul căruia se îngână credința, iubirea și speranța într'o aureolă ce umpleà mica odaie toată cu razele ei țâșnitoare în eterne, feerice frumuseți.

Îl ridică la sân, ferindu'l de atingerea altor mâni, cu o teamă nedeslușită în privirea-i ca de pe altă lume: fi-va oare om în lume să înțeleagă revărsarea asta de simțire? Amorul ei nemărginit.

Apoi încet prinse mâna lui Stoe cerându-i parcă milă, ocrotire, și-i înapoiè sărutarea, cum ar întinde după hrană ciocul pasărea ce 'și adăpostește sub aripi puișorii golași...

www.dacoromanica.ro

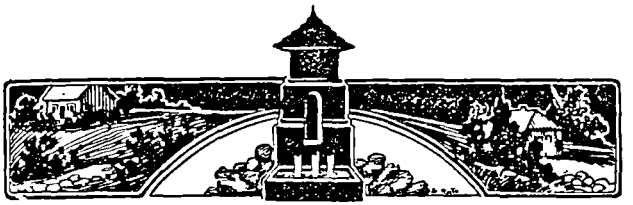

XXIV.

Ce nume să-i dăm?

— Am ales două, încă de mult... Elemer sau Geza, îngână Amalia galeş, fără să observe tulburarea lui Stoe.

— Sunt cele mai frumoase dintre toate...

Irma fusese botezată tot la dorinţa mamei sale cu acest nume. Dar din ziua aceea Stoe îi ziceà : Irina, şi nu-i vorbeà decât româneşte. Explică apoi Amaliei că nu'i puteà da copilului nici unul din numele alese de ea; îl rugase pe Ilie să fie naş şi acesta îi spusese de mai înainte că'l va botezà Traian.

— Trăian!... Bietele femei abia puteau să-l rostească, deprinse cu întonarea ungu-

www.dacoromanica.ro

rească a cuvintelor, și ochii Amaliei se umplură de lacrămi... Știà de la Stoe că acesta erà numele împăratului care adusese pe români în Dacia... Dar mult mai aproape de sufletul ei erau eroii duioaselor romanțe și legende ale lui Kisfaludy... Purtând acest nume, micuțul ei va fi urât de toți prietenii de altădată și despărțit pentru totdeauna de lumea visurilor trecute, unde cu drag îl reașezase pe odorul ei, ca la un adăpost sigur și cald. Pe când acì, în lumea asta nouă? Nu știà, nu vedeà nimic deslușit...

Mutarea la Hălmagiu se făcù cu aceeaș greutate ca acea din Șilinghia. Carele lungi înșirate, cu bagajul casei grămădit în ele, legat cu frânghii, — un lung convoiu ce dà fiorul trist al ruinei... Gătită de drum, Amalia se uità la odăile goale cu jalea rândunicei silită să'și părăsească cuibul... Alergă în grădină, îmbrățișă tufișele de iasomie, sărută florile, vorbì cu merii, cu piersicii ei dragi, semănați chiar de mâna ei, îmbrățișă cu privirea înlăcrămată toată întinderea în floare a raiului iubit. Pe când Stoe urcat deja în trăsură le așteptà nerăbdător, Catia plângeà

www.dacoromanica.ro

în hohote în brațele Doamnei Ribay; abia putù să le adune lângă dânsul.

In Hàlmagiu, altă dezolare. Odăile, curtea până și bucătăria, toate erau prea mari. Paturile de cireș se perdeau în imensitatea pereților cari cereau tablouri, draperii, perdele multe...

— Nu-i casă de om sărac, se tânguià Catia obosită de drumul lung până la cuibarele găinelor din fundul curții... Fusese mult, mult mai bine la Aciuva!

Il înconjurau pe Stoe cu plânsori și cereau, amândouă, să se întoarcă la Aciuva. Chinuite de nostalgia omului deprins la o viață îngustă, se înduioșeau la amintirea celui mai mic lucru pe care îl lăsaseră acolo și nu-l mai regăseau acì.

Numai cu greu izbutì bietul om să le arate că reîntoarcerea erà peste putință. Le rugă să aibă răbdare; toate vor fi bune și acì... Căută o altă casă, căci Catia nu se puteà împăcà mai ales cu bisericuța dărămată din mijlocul curții. Spiritele morților, cu oasele și capetele scoase din cavou și risipite prin curte, îi umblau noaptea fără odihnă prin castel... Le auzeà deschizând,

www.dacoromanica.ro

pe la miezul nopții, obloanele zăvorite, le vedeà trecând în pânze albe de-a lungul odăilor fără de sfârșit... Slăbită, încovoiată de nesomn, nu mai puteà să muncească așa ca altă dată. Stoe sufereà când o auzeà dimineața din ușa coridorului, cu glasul stins:

— Iovane, lase afară viteile!

Cum n'o putuse el învăță să rostească bine românește!

Până acum nu'l jignise acest lucru, dar de acum casa lui aveà să fie una dintre acele deschise pentru întreaga elită românească din Zarand...

Amalia înțelese repede noua ei situație. Citeà cu zel «Aurora» și alte mici opere românești, cu sufletul deschis, setos de-a-și regăsì acì lumea ei pierdută.

Și o prindeà, câte odată, dragă, luminoasă, din farmecul limbei, din ce în ce mai mlădioasă pentru dânsa, din frumusețea unei poezii, din izvorul tinereței sale.

Il primi pe Ilie la botezul copilului și'l numiră Traian, între entuziaste manifestări ale prietinilor din Baia de Criș. Nu se putu mirà în destul ce bun și prietenos se făcuse Ilie. Chiar mâna i-a sărutat-o! Re-

www.dacoromanica.ro

traşi sara, într'un colţ de canapea, i se plânse intim de urâtul vieţei singuratice şi-i mărturisì că s'ar însurà şi el dacă s'ar mai găsì o fată vrednică şi bună cum erâ dânsa...

Amalia se roşì. Dar coborând în conştiinţa ei curată îşi mărturisì că aşa este; erà bun sufletul ei. Se uità o clipă cu milă la omul acesta negru, aspru, de care se temuse până acum. Mocnesc dar şi în inima lui simţiri adânci, omeneşti. Un cămin, o fiinţă aproape, nedespărţită, jertfindu-se lui... Îşi oprì ochii la umeri lui laţi, la gâtul robust, la braţele acele enorme, fără încovoieri gingaşe, şi nu găsì nici o fată, dintre toate câte cunoşteà ea, potrivită lui. Poate el îi ghicise gândul, căci încruntând sprincenele groase peste ochii întunecaţi, adaose ca un refren:

— Nu-i nici una. Fetele de seama mea sunt cu târnele la sfărâmat pietrişul, sau că-n'au mântuit încă de plug...

Întoarse vorba la glume, se adunară la masă şi închinară pentru cel nou botezat, pentru Traian.

Veniră şi cei trei notari din cercul sub-

www.dacoromanica.ro

prefecturei Halmagiului, dinpreună cu nevestele lor.

Aduseră plocon: un butoiaș de vin roșu, curcan, purcel gras și mere frumoase.

Nevasta lui Popescu prinse a râde de cum intră pe ușe. Sulemenită cu alb și cu roșu, fata unui opincar cu dare de mână, nu-și puteà stăpânì bucuria de-a se găsì între oameni așa de seamă. Bărbatul ei, înțepenit pe scaun, se uità la ea pieziș cu ochii lui mari și bulbucați.

Aveà obiceiul să'l ia noaptea dela cârciumă. El îi trânteà de cap sticlele, o târà de coadă, îi zdrobeà trupul în bătăi... Zăceà femeea în pat o zi, două, apoi se sculà făcând haz de vânătăile brațelor ca niște tulpanuri albastre...

— Așa mi-a fost soarta. Dar nu pot sta acasă să plâng ca o femeie proastă, ori să'l las să-și piarză slujba... Copii n'am?

Și o luà iar dela început. Îi plăceà să se gătească cu maci roșii la pălărie și cu panglici în părul ei negru, ca pana corbului. Ii plăceà lumea, casa rânduită și'și ascundeà copiii ori de câte ori presimțeà furtuna, învățându-i să fie liniștiți, să steà frumos până-i

www.dacoromanica.ro

trece lui taica... Plângeà, jucà, râdeà cu ei, de gât.

Cristea din Lazuri, cu înfăţişare visătoare, simpatică, n'o bătea pe nevasta sa. În schimb îşi jucà banii la cărţi. Plăpândă şi frumoasă ca un trandafir alb din umbră, sărmana femee se ofileà, cu ochii mereu plini de lacrămi, de jalea celor cinci copii, desculţi, rău nutriţi, mereu prinşi de friguri...

Soţii Oanea n'aveau nici un copil. Înalţi, frumoşi ca două statui antice, se mişcau, vorbeau, zâmbeau cu măsură. Ai fi crezut că sunt fraţi. Tineri amândoi, trăiau retraşi, înţeleşi, sgârciţi peste măsură. Seara stăteau la întuneric să nu strice lumânările. Ţineau toate posturile şi adunau ban cu ban, camăta cametelor, tăinuindu-şi starea, cum tăinuesc făcătorii de rele păcatele lor cele mari...

www.dacoromanica.ro

XXV.

Amalia se simţì străină în lumea asta şi nu se împrietenì decât cu d-na Laţi, văduva antecesorului lui Stoe, lovit de apoplexie la vestea destituirei sale. D-na Laţi nu purtà nici o bănuială noului solgăbirău, dimpotrivă, se insinuă cu tot felul de amabilităţi la familia lui şi plângând în intervale, cu hohote sbuciumate, moartea fără de veste a soţului, îşi păstrà obrajii rumeni şi toată vigoarea trupului ei ţeapăn, voinic şi mai înalt decât al tuturor femeilor înalte din Halmagiu... Vorbeà mult, expansiv şi acaparant. Fiică de protopop fruntaş, cu titlu de nobleţă, instruită la călugăriţele din

www.dacoromanica.ro

Sibiu, sfătuì pe Amalia nici să nu se ducă la cele trei notărese, şi la nici una din familiile româneşti din Halmagiu.

— Românii sunt inculţi. Nu se ocupă de nimic mai înalt, mai frumos... Vino la d-na Cisar, e o femeie fină.

D-na Cisar era soţia administratorului grofesc. Şi aceste două doămne formau elita din Halmagiu. Alffel decât romăncele, d-na Cisar citeà cât e ziua. Aveà opt copii. Casă primitoare. O duzină de servitori cari lucrau, furau după poftă. Ea nu se interesà de nimic. Îşi aranjà părul frumos în bucle, se îmbrăcà foarte corect, în totdauna în negru, şi citeà cât e ziua, lungită pe sofa. Vorbeà lin, moale, anemică şi slabă. Copiii nu ţineau seama nici de supărările, nici de leşinurile ei. Când făceau o poznă mai strajnică, tatăl lor se înfurià şi îi băteà cu o frânghie înmuiată în apă... După ce se linişteau ţipetele, ea îşi legà fruntea cu oţet aromatic. Fetele ei Ilona şi Erşi, între opt şi zece ani, umblau după cuiburi de păsări cu rochile sfâşiate, pe când ea, nepăsătoare de toate, iarna lângă sobă, vara cu storurile lăsate, citeà, citeà romane peste romane.

www.dacoromanica.ro

Amalia nu puteà să o sufere, şi se mutară din apropierea lor.

Dar nici în noua casă nu fù bine. Vadul morei curgeà sub ferestre; adesea creşteà apa mare, se vărsà inundând zidurile. Irina treceà puntea la şcoală. Într'o zi alunecă pe poleiu, căzù sub ghiaţă şi o scoaseră la moară, aproape moartă... Amalia îngrozită, cerù lui Stoe să se mute şi de aici.

Găsiră casa protopopului Iorgovan, rămasă şi asta goală după ce o dramă familiară mult mai sfâşietoare decât acele petrecute în revoluţie, pustiise locuitorii din ea.

Leana, fosta «găzdoaie» şi acum văduva protopopului, venise de mai multe ori plângând la Stoe, să'l roage să vină să şadă în «casele cele mari». Ea, cu cei trei copii mititei locuià în cele scunde, alături. Nu cereà nici o chirie, doar birul să'l plătească Stoe, numai să nu stea casa pustie, cuib pentru strigoi...

«Casele cele mari» erau clădite în formă de vilă, răzemate în faţă pe o coastă, cu subsol în partea curţii, deasupra cu o verandă largă, deschisă la miază noapte şi apus, spre munţii depărtaţi ai Abrudului...

www.dacoromanica.ro

Privelișteа frumoasă prinse sufletul Amaliei. Leana, vorbăreață, îi arătă odăile încăpătoare, cu terestre gotice și ochiuri mărunte, «numai zece creițari unul, de'l sparg copiii cu vr'o piatră». Pereții erau zugrăviți, podelele ceruite, lucruri nevăzute până acum în Hălmagiu.

Se așezară acì pe zece ani.

Catia murmură la început contra scărilor de piatră prea drepte, și tocmai treisprezece la număr. Și în grădina prea mică erau mai mulți măceși și tufe de soc decât pomi roditori și loc pentru legume. Dar la urmă nici nu mai avù vreme să se gândească la astea...

Tot la optsprezece luni, îi soseà câte un nepot sau nepoată. Pregătirile pentru primire, apoi îngrijirea lor, umpleau în destul viața celor două femei.

Amalia obosită uneori de țipetele neastâmpărate, pierdeà răbdarea, pe când mama ei, reîntinerită, îi adormeà în cântece, ea, care niciodată nu cântase! Îi ocroteà în brațe și-i acopereà în cutele largi ale poalei, pe toți în jurul ei, iar Amalia rămâneà cu nuiełușa ridicată în mână, cu o înduioșare as-

www.dacoromanica.ro

cunsă în suflet, pizmuindu'şi copiii. Pe ea n'o iubise aşa! Pentru ce?...

Nu-şi mai recunoşteà pe mama sa. O ştiuse severă, înghețată, cum sunt zilele de iarnă, luminate ici colo de cât o rază rece de soare. Şi acum o vedeà caldă, pătimaşă, sărutând lung şi apăsat obrăjorii rumeni ai copiilor, pe când din adâncimea ochilor ei cuminți inundà, ca după un zăgaz rupt, iubirea ceà mai sfântă, a tot-puternică.

Cu deosebire iubeà pe Livia, fetița venită după Traian, o culcà cu dânsa, o învățà poezii pe cari fetița cereà să le citească şi ea, singură... Urmăreà textul cu degetul descifrà literile şi la patru ani se pomeniră cu ea citind istorioare din cartea copiilor mai mari.

www.dacoromanica.ro

XXVI.

Crăciunul veneà cu bogăţia lui de bucurii neşterse. De obiceiu Stoe şi Amalia plecau la Arad şi se întorceau de acolo cu acele vrăjite comori de frumuseţi despre cari copiii credeau că sunt aduse de îngeri de a dreptul din cer.

Poposiră la Şilinghia, unde Amalia îşi îmbrăşiţă o clipă copilăria în sărutările de bucurie ale unei prietine modeste, rămasă fată şi care o fericeà cu expanziune.

— Mali, Mali, ce noroc ai avut tu!... Şi tot rumenă, cum erai când ne jucam în fâneaţă.... Şi ai cinci copii?!

În Arad, ocupaţi cu târgueli, Amalia abia

avù timp să-şi vadă o verişoară bogată, cu câţi-va ani mai mare. ce-i fusese protectoare în şcoală de lucru şi de dans, tare dragă. Verişoara făceà parte din aristocraţia ungurească. Bogată, blândă şi frumoasă, rămânea nemăritată, ca multe din clasa ei, poate numai dintr'un simţimânt prea evlavios... Se mirà şi ea de copiii Amaliei, de numele lor ciudate, apoi de faptul că puteà trăì acolo în sălbătăcia aceea, între Moţi!

— Adevărat e că au păr pe limbă?... Nu ţi-e frică?...

Amalia îi povestì că Moţii sunt oamenii cei mai buni, supuşi şi credincioşi. Se adunau în jurul ei toţi din casă şi ascultau ca la basme, curioşi şi neîncrezători...

Ochii lui Stoe fugeau pe Mureş în jos... Cum s'ar duce o clipă, să-şi vază mama, îmbătrânită cu dorul de el, arzător în suflet... Intâlnì un om în mijlocul târgului, ce-i reamintì trăsurile ei. Il oprì:

— Nu eşti din Mândruloc?

— Ba de acolo.

Şi se priviră în adâncul ochilor.

— Cum te cheamă?

— Mihai al Culii.

www.dacoromanica.ro

Erà chiar fratele lui. Stoe îl coprinse în braţe şi'l sărută aproape plângând de bucurie.'

— Ce face mama?

Mihai oftă odată din greu.

— A murit...

Stoe se încleştă în braţul fratelui său înăbuşind un geamăt de durere.

— Mama... mama mea...

Lacrămi îi picau pe faţă fără să le simtă.

— Tot de tine a vorbit până în ceasul din urmă... Ţi-am făcut şi o scrisoare.

Mihai scoase din mâneca şubei un plic ros şi învechit...

Dar Stoe nu vedeà slovele dascălului din Mândruloc, ci chipul mamei lui palid, şi sufletul ei tremurător în agonia ultimei suferinţi fără de vindecare de acuma...

Se simţì împovărat de un păcat mare. De ce nesocotise chemările ei duioase, zicându-şi mereu că mai aveà vreme? Cu cât mai târziu, cu atât mai mare va fi bucuria revederii... Uitase omul, că viaţa nu-i veşnică şi o fiinţă iubită nu trebue lăsată departe, în aşteptare. N'avusese decât cinci zeci de ani. Sănătoasă, în putere, de ce n'a mai trăit?

www.dacoromanica.ro

Dorul, vierme ce roade copacul viu din rădăcină. Nu-i destul că l'a crescut? El și-a luat zborul în lume, ca pasărea după ce-i cresc aripile. Oare păsările nu se mai întorc niciodată lângă mama lor după ce au învățat să sboare? Când se adună în cârduri, nu-i oare o singură și aceeași familie?

Atât de nemernică să fie viața, încât nu suntem datori cu nimic celor cari ne-au dat-o, cu osteneli și jertte ne au susținut-o în vrâsta aceea fragedă, când fără îndoială am fi pierit lipsiți de îngrijirea lor?

Remușcări crude îl munceau. Luă pe Amalia și plecară în căruța lui Mihai, la Mândruloc. Ingenunchiară la mormântul Aniței, în rugăciuni. Ii cumpărară o cruce de piatră, și o împodobiră cu flori din ghiveciuri. Stoe se culcă în patul ei, o văzù noaptea în vis, mâhnită, și pe când Amalia dormeà senină, înconjurată de binecuvântarea iertătoare a moartei, pe care n'o cunoscuse, în sufletul lui se tânguia regretul, sfâșietor de trist, și nu voià să-l ierte.

www.dacoromanica.ro

XXVII.

Se întoarseră abia după o săptămână la Halmagiu şi pentru întâia oară în viaţă Stoe nu'şi putù îmbrăţişa copiii cu aceeaşi bucurie fără de margini ca până acum...

Un uruit de trăsuri, semănător cu tunetele cerului, se auzì în curte şi trezì pe Stoe din melancolia gândurilor, în cari se adâncise aşa de mult. Erà toamnă, seara; ridică storul dela fereastră şi văzù mirat trei trăsuri pline de negreţe.

Recunoscù pe Ilie, la felinarul trăsurei, între tovarăşii lui nedespărţiţi, cu un cap mai înalt decât toţi.

— Ei, nu v'ați culcat? . Bucuroși de oaspeți? Ai loc pentru toți, ori ne ducem la birtu ăl mare? strigă el din scări.

Stoe îl asigură, zâmbind, că dacă n'or fi paturi destule, sunt hluji și paie curate, și tot e mai bine de cât la han. Îi pofti în casă. Femeile alergară după rândul ospățului. Ilie se uită scrutător în ochii vechiului său prieten.

— Ce faci? Știi de ce am venit? Nu știi, nu știi nimic. Stai în casă cu muierile, cu copiii, nu citești gazete, nu știi nimic!

Stoe îl privea nedumerit. În adevăr de o săptămână nu citise nici o gazetă.

O tristeță vădită se așternu pe fața aspră a lui Ilie:

— Am pierdut războiul. Prusienii ne-au prăpădit... În curând vor sosi flăcăii noștri ciuntiți, ca vai de ei, și mulți vor rămâne acolo de veci... Trebuie să pregătim poporul... Trimite numai decât vătășeii tăi din sat în sat să adunăm creștinii, căci mâine mă tem să nu ne sosească vești și mai rele.

. . . . . .

Un «ura!» puternic, prelung și cutremurător, eșit din mii de glasuri, tăiă at-

www.dacoromanica.ro

mosfera rece, plină de ceaţă a dimineţei şi se înalţă peste marea de capete descoperite, agitate ca valurile negre ale primejdiei...

Curtea imensă a subprefecturii abia încăpeà lumea adunată.

Ilie Crişan, urmat de prietenii săi, cari se întreţineau cu fruntaşii, eşi în mijlocul adunării, cerù să vorbească şi clocotul înfierbântat, isbucnit în strigăte: Să trăească! se potolì ca prin farmec.

Poporul ascultă vorba tribunului şi strânge în inima lui fiecare mângăere, fiecare făgăduială şi povaţă sfântă, ocrotitoare de rău.

«Austria pierde al doilea războiu de când ungurii, neobosiţi în stăruinţa lor, caută din toate puterile să înfrângă puterea ei şi să pună iarăşi stăpânire peste vetrele noastre, apărate acum douăzeci de ani, cu atâta vărsare de sânge... Şi între capetele desvelite aci multe vor jelì iar, plângând moartea feciorilor căzuţi mai eri, în luptele cu Prusenii...

«Dar grija zilei de mâne înăbuşe jalea cea mai sfăşietoare. Viaţa îşi cere drepturile ei. Dela izvorul mic, ce de abia ră-

www.dacoromanica.ro

sare ca o dâră supțire din stâncă, până la râul mare, puternic și năvalnic în albia lui largă, apa curge.

«Își face vad în lume omul harnic, înțelept și cu credință în puterea lui. Numai cei slăbănogi își pleacă capul la nevoi și plâng înzadar. Omul întreg nu se teme de primejdii, ci le înfruntă și vede lumină, ca vulturul, și în bezna întunericului.

«Ungurii au cerut împăratului unirea Ardealului cu Ungaria, ca să poată aveà ei o țară mai mare, mai puternică și să o cârmuiască singuri...»

Un murmur de protestări, cum e cutremurul, ca un uragan eșit din adâncul pământului, oprì cuvântarea tribunului. Numele lui Iancu, Horia, se amestecau cu strigăte înăbușite: Nu! Odată cu capul, asta n'o vrem noi!

Ilie îi potolì, cu vorbe chibzuite le arătă că în zadar ne-am mai opune noi, o mână de oameni, împotriva hotărârei unei mari împărății. «Unirea s'a făcut. Pământul pe care stăm acum nu se mai cheamă Ardeal, ci țara Ungurească».

Se făcù un minut de tăcere solemnă. Ca-

www.dacoromanica.ro

petele agitate se închinară adânc peste piepturi. Şi nici un graiu nu se mai auzì, doar ici colo câte un suspin, asemănător cu agonia.

Bătrânii se resfirau, se aşezau pe câte o piatră, cu frunţile între palme, pierduţi în reveria tristă a viitorului iarăş întunecat.

— Pentru ce s'a luptat Iancu? Pentru ce s'au mai aprins şi măcelărit oraşele şi satele noastre ?...

Tinerii au rămas să ia seamă de cum spuneà mai departe mai marele lor, că: «Împăratul nu ne-a dat totuşi de tot pe mâna duşmanilor noştri. Noi legi s'au făcut, deopotrivă de bune pentru toate naţiunile din împărăţie. Ungurii nu vor cârmuì singuri, ci vom aveà şi noi românii, loc în sfatul ţării. Poporul de jos va aveà dreptul să-şi aleagă el slujbaşii, dela cei mai mici până la cei mai mari din comitat, şi tot el va alege şi pe acei sfetnici cari vor hotărî mai departe asupra vieţei lui. Nu vom mai fi stăpâniţi, ci vom fi singuri noi stăpâni pe traiul şi avutul nostru».

În liniştea profundă a mulţimei, oamenii

www.dacoromanica.ro

făceau semne celor depărtaţi să se apropie şi să asculte.

«Dela destoinicia noastră se hotărăşte dar binele ori răul viitorului. Dacă ne alegem slujbaşi buni, oameni de sfat pricepuţi şi treji, vom trece cu bine peste greu. Iar de nu, şi mai ales de vom ascultà ademenirile străinului şi îl vom alege pe el să ne poarte de grijă, vai de capul nostru va fi! Slănina în grija pisicei».

— Alegem pe cine ne spui d-ta! strigă un fruntaş Hălmăgean. Şi sute de voci îl îngânară într'un răsunet:

— Trăiască Ilie Crişanu, părintele, capul nostru! Pe el îl trimitem în sfatul ţărei!

. . . . . .

În vreme ce Amalia întindeà o plăcintă lungă pe masa mare din sala de mâncare, feciorul numărà farfuriile, Catia îngrijà sa nu se ardă curcanii, servitoarele pisau zahăr, migdale, şi d-na Laţi făceà reţeta unei înghe̦tăte, — jos pe banca din faţa casei, pe din afară liniştită, se aşează, sosind în paşi rari şi domoli, un drumeţ ostenit.

Îşi scoase pălăria pleoştită din cap, su-

www.dacoromanica.ro

manul rupt îl dete la oparte, se şterse de năduşeală cu mâneca cămăşii înnegrite, peste fruntea lată, peste oasele pieptului gol şi apoi rămase privind în vag, cu ochii rătăciţi în alte lumi...

Cine era? Dacă l'ai fi întrebat, nu-ţi răspundeà. De unde vine, unde se duce?

— Din noapte, în noapte! — ar fi oftat, trecând cu mâna-i de ceară peste firele părului rărit, răsucind gânditor, cu o melancolie sfâşietoare, mustaţa galbenă şi albă... Apoi «mă duc iar» ar fi încheiat cu tine vorba, ca să nu'l mai chinueşti cu întrebări.

Dar nu l'a supărat nimeni.

Când s'a întors Ilie Crişanu cu ai lui l'au găsit adormit, învelit cu sumanul rupt, cu o piatră la căpătâi.

— Iancu!

L'au privit cu jale. Apoi l'au ridicat binişor în braţe, l'au adus în casă într'un pat bun şi cald unde s'a deşteptat abia înspre seară, liniştit şi cu o blândeţe tristă în ochii lui albaştri, cari nu mai vedeau realitatea.

S'a lăsat îmbăiat şi îmbrăcat ca un copil. A stat la masă şi a mâncat cu poftă. A băut vin, cu încetul cuprins de o veselie

www.dacoromanica.ro

dulce, a luat pe Livia în brațe, ș'a întrebat'o dacă vrea să-i cânte din fluer.

Își căută fluierul rămas în suman, și începù o doină tristă. Puse copila jos, se ridică în picioare, inspirat ca de o lumină. Iancu cel frumos, înalt și drept, bătea tactul cu piciorul și cântă cu însuflețirea ce-i da viața reîntoarsă din mormânt.

Ilie îl strângeà în brațe, Stoe îi sărutà mâinele plângând, pe când ceilalți, nebuni de bucurie, întonară cântecul lui din războiu, cu eroicul refren:

«Iancule mare,
Viteazule tare,
Cu noi să fii,
Tu însoțește
Și însuflețește
Pe ai tăi fii.

Hotărârâ să nu'l mai lase pribeag.

— Geniul românesc, cel mai curat de sub soare!

Dar când să'l ia dimineața cu ei, Iancu își lepădase hainele cele bune îmbrăcând iar sumanul lui, și cu fluerul de cioban în mână își reluase drumul pribegiei iarăș prin păduri, drumul lui fără de sfârșit...

www.dacoromanica.ro

XXVIII.

Multă vreme Stoe nu se putù desmeticì din impresia puternică a zilelor din urmă.

Muncit de grija celor ce aveau să vină, îşi frământà mintea cu tot felul de planuri asupra situaţiunei în care se găseau acum iarăşi românii, sub cârmuirea ungurească.

Descoperirea făcută de Ilie poporului cu atâta avântat optimism, cum că dela el depinde viitorul senin sau tulburat, — îi umpleà sufletul de înflăcărare şi de teamă în acelaş timp.

Dela el; dela el?...

Să-şi aleagă slujbaşii vrednici, pricepuţi,

www.dacoromanica.ro

cari să-l conducă pe o cale atât de limpede și dreaptă încât dușmanii să nu găsească nici un nod de deslegat, nici o vină de înlăturat. Dar unde erau oamenii aceștia? Se gândì la notarii lui cari zilnic făceau mici abateri de la lege și pe cari cu toată stăruința de frate nu puteà să-i deprindă la o viață sobră, liniștită, unde să nu aibă în vedere decât ordinea și impecabilul bun mers al administrației publice. Se gândì la satele învecinate, pe Criș în jos, unde țăranii începură'a cuprinde ceva, din pomărit, din pământurile recâștigate, unde proprietarii unguri alungați în revoluție, arendau acum moșiile lor micilor cămătari jidovi, cari se încuibau aproape în fie-care sat, ridicând prăvălii și crâșme noi, îmbiind poporul cu viținl alcoolului și de acì cu tot desfrâul vieții omenești.

Singur să-și croiască soarta? Așa spuneau noile legi constituționale.

Fi-vor ei destul de tari ca să resiste tentațiunilor cu momeli ai emisarilor unguri prefăcuți acum în cei mai buni prieteni ai poporului, vorbind în limba lor și cerând să fie aleși în câte o mică slujbă comunală?...

www.dacoromanica.ro

Amalia se apropiè de el şi se uită întristată în ochii lui tulburi.

— Nu ştiu, Stoe, dar am început să mă tem şi eu, ca odinioară biata Antonia... De câte ori vine *cineva* în casa noastră, tu te înstrăinezi şi nu-ţi mai pasă de noi.

Cu privirea ochilor ei, ca apa limpede din lacuri, învăluì capetele copilaşilor din jurul mesei rotunde, până la degetele mă-sei pierdute printre strălucirea repede a cârligelor dela ciorap.

— Iţi faci gânduri în zadar, şoptì el.

— Traian trebue dus la gimnaziu, Livia la un institut. Pe Irina...

Stoe tresărì.

— Irina?... Ce-i cu Irina?

Tânăra fată se sculă dela masă, înaltă, subţire, cu o sfială nedesluşită în mişcări, se apropiè de uşă. Ochii ei mari, negri, scânteetori de pasiune şi de o bunătate umilă în acelaş timp, împlorau în zadar iertarea mamei vitrige.

— Trebue s'o măritäm.

— O cere cineva?... Cine?

O roşeaţă vie se întinse peste obrajii

www.dacoromanica.ro

slăbuți ai copilei, și cu o privire de care fierul s'ar fi topit dispărù în coridor.

— Tu nu ghicești? Bela.

Stoe sărì din jeț.

— Ribay? Ribay Bela? Unde s'au revăzut? Când a fost acì?

— S'a întors dela Pesta de trei zile... De trei zile, în fiecare zi veneà pe la noi. Tu nici nu știi, ai ajuns oaspe acasă la tine... Dar asta nu trebue să te surprinză; Irma de mică îl adorà și să gândeà la el ca la singurul ei idol... Bela o iubește.

Se făcù o clipă de tăcere adâncă. Până și Lenica cea de cinci ani își întoarse capul. Ce o fi minunea aceea, pe care mama ei o pronunțase cu atâta apăsare vrăjită: iubește! Ceva la fel cu imaginea îngerului care aduce pomul de Crăciun... Nu se vede și totuși se simte, par'că un fălfăit de aripă albă, moale, caldă, umple casa, pe lângă pervaz, prin ferestrele închise, la broasca ușii, subțire, nevăzut se face, apoi ese și sboară iar la cer...

— Și tu nu-mi spui nimic?

— Abia te-am prins pentru o vorbă. I-o

www.dacoromanica.ro

dai?... Nu-i fata mea şi n'am nici un drept asupra ei, dar dacă ar trăi Antonia...

Fù o isbucnire de furie, aproape un răcnet.

— Nu trăieşte! Şi e bine că nu trăeşte!... Nu, nu, nu! Eu nu-mi mărit fata după un ungur.

Copiii se strânseră în poala bunichii şi ea îi duse să-i culce. Amalia rămase înmărmurită.

Ura asta violentă, nebănuită până acum, în sufletul blând al lui Stoe, o ameţì, ca o lovitură de ciocan în tâmplă.

În omul cel mai bun doarme aşa dar o fiară ascunsă şi n'ai decât să atingi învelitoarea cea adâncă pentru ca ea să se deştepte urlând, gata să sfâşie, să omoare...

Cu gâtlejul strâns, Amalia abià putù să îngâne:

— Stoe... Stoe...

Din inima lui ţâşneà amarul amintirilor copilăriei, toate mizeriile suferite, până la bunicii lui din Maramureş lăsaţi pradă morţii de foame.

— Tu ştii că sunt român curat, şi totuşi crezi că aş puteà să fiu un trădător de

www.dacoromanica.ro

neam?... Să-mi dau copilul, trup din trupul meu, sângele meu, unui ungur al cărui tata a sugrumat, a omorât frați de-ai mei?

Se plimbă cu pași iuți prin casă și abia într'un târziu băgă de seamă cum se înclinase capul ei frumos ca o floare bătută de brumă. Se așeză lângă ea.

— Ai vorbit tu cu el? Și Irina ce zice?

Amalia își ridică ochii plini de lacrămi.

— Dacă urești așa de tare ungurii, pentru ce ai dus fata la Arad unde n'a învățat decât ungurește și unde s'a infiltrat în sufletul ei, ca odinioară în al meu, dragostea de poesii și eroi unguri, firește că și de acei tineri și în viață. Tu știi că Bela e poet și e un mic erou?

Stoe se gândeà că în adevăr ar fi fost mult mai bine să-și fi crescut fata la Sibiu, dar îi fusese mai la îndemână Aradul. Omul trage la locuri cunoscute.

— Ce fel de erou?

— A învățat singur dreptul. A făcut examenele și a luat licența la Pesta.

«Poate să fie advocat, procuror, chiar și vițișpan! Academia din Pesta i-a premiat un volum de versuri... Uite acì!

www.dacoromanica.ro

Amalia scoase din sertarul măsuței de cusut un volumaș de versuri, cu o mică și naivă dedicație pentru Irina:

Roza-i, în lumea florilor, cea mai prețuita. În lumea fetelor ești tu, a mea iubită.»

Stoe învârtì cartea potolit puțin, aproape un zâmbet îi gâdălì buzele.

— Copilării!

Apoi devenì iar serios.

— Irina îl iubește?

— Nebună! Nu doarme, nu mănâncă, moare...

Un zgomot neobișnuit se auzì de afară ca un fâșâit de frunze, îngânate de vântul toamnei... Stoe deschise ușa.

O doamnă străină, învelită în șaluri de matase, urcà scările ajutată de Irina, vorbind fetei cuvinte întrerupte, întrebări, monosilabe.

— Bătrâna! murmură Stoe.

Ribay néni, strigă Amalia deschizându-i brațele amândouă cu o pornire de dragoste adevărată — Ribay néni!

Se vindecase aproape. Fața'i albă strălucea ca fildeșul și părul ca argintul.

Năvăliră în casă Catia și copiii în cămă-

www.dacoromanica.ro

șuțele lor de noapte și bătrâna îi sărută pe rând:

— Asta care-i?

— Victoria, Lenica, Sabin, Traian și asta e Livia.

O copiliță de zece ani, leită Amalia, doar mai delicată, se apropie din prag și săruta mâna bătrânei cu o duioșie caldă ce se lipi de inima ei și o făcù să tresară ținându-și ochii albaștri o clipă nedeslipiți de acest chip de îngeraș, mai deosebit decât toți cei din jurul ei.

Amalia îi trimise iar la culcare, ajuta D-nei Ribay să-și scoată șalurile, șoșonii. îngrijì de odaie caldă, cu pat bun, în vreme ce Irma aduse cafeaua cu lapte și omleta, gătită într'un adevărat farmec de iuțeala.

După ce Catia liniștì copiii, se așeză și ea lângă D-na Ribay privind-o cu adorare.

— Singura noastră prietenă, singura...

Și o lacrimă îi picură din ochi.

Stoe se simțì strâmtorat și găsind un prilej se strecură afară.

In poartă se întâlnì cu Bela.

Se împlinise copilul într'un bărbat voinic; mai mult sumeț decât supus îl întâmpina.

www.dacoromanica.ro

— Salut, bade Stoe!

Şi-i întinse mâna cu un zâmbet ademenitor, ca o capcană deschisă...

— Bună seara, răspunse Stoe rece, abia atingând mâna frumoasă a tânărului, albă, ca de femeie.

Apoi grăbit, ca pentru sine, adause:

— Am puţin de lucru în oraş, mă întorc pe urmă.

Işi iuţi paşii spre birtul mare unde din gang auzi vocea răguşită a lui Popescu:

— Nu ne trebue constituţie... Nu ne trebue alegeri... Să rămânem cum am fost!

Un pumn dat în masă, ciocniri de pahare şi deasupra lor cântecul lăutarilor reîncepù cu putere...

Stoe deschise uşa încăperei plină de fum şi o clipă de tăcere se făcù în mijlocul gălăgiei.

www.dacoromanica.ro

XXIX.

Ori cât de preocupat ar fi fost Stoe, nu puteà să nu observe turburarea ce a produs apariţia lui asupra cetăţenilor adunaţi acì.

Popescu amuţi, Oanea se ridică în picioare acoperind cu talia lui înaltă flacăra tremurătoare a lumânărei de seu. În clipa ce Stoe se sileà, în acest semi întuneric să deslușească feţele tuturor, în celălalt colţ al mesei Cristea strânse repede cărţile, îşi netezì pletele înăduşite peste o frunte frumoasă, plătì ce perduse şi se apropie de ceilalţi.

Cu toţii păreau a'l întrebà:

— Ce s'a întâmplat?

www.dacoromanica.ro

Ce minune îl aduceà pe superiorul lor la «birtul mare» unde nu veneà altă dată decât silit de vr'o împrejurare cu totul extraordinară? Se pune la cale iarăşi vr'o adunare mare, se anunţă iar vr'o schimbare în ţară sau că arde undeva în oraş?

Stoe le dete bună seara prietenește, apoi ca nici odată cerù birtaşului un scaun, înca o lumânare, se aşeză şi se uità cu luare aminte împrejur.

Toată notabilitatea Halmagiului erà adunată acì. Până şi D-nul Cisar, adâncit într'o partidă de şah, roşu la faţă ca şi vinul dinaintea lui, îşi încălzeà sufletul acì la câte un cântec al lăutarilor.

— Petreceţi... Petreceţi înainte, le zise Stoe, jenat parcă de tăcerea ce se făcuse de la intrarea lui. Vorbiţi, cântaţi înainte... Am venit numai să vă mai văd, să mai schimbăm o vorbă, două, împreună...

Popescu, mai îndrăsneţ, făcù semn birtaşului să mai aducă vin şi umplù paharele.

— Să auzim dar, ce-i noutatea pe ziua de azi... Da, asta-i, să mai ştim şi noi, hotărîrea mai marilor de sus, că tot n'am înţeles bine...

www.dacoromanica.ro

— Ţi-am auzit glasul, îi răspunse Stoe zâmbind. Nu vă trebue constituţie, alegeri, să rămânem cum am fost.

— Aşa-i, aşa.....

— E ca şi când ai zice că nu mai vrei mâini şi picioare, ci nişte faşe, scutice şi braţele maicei tale.

Popescu înholbă ochii, pe când ceilalţi îşi înghesuiau capetele în jurul lumânărilor.

— Cum adică, nu a fost bine mai nainte?

— În braţele nemţilor. Ba da. Cine n'are mamă bună se alipeşte şi de cea vitregă... Dar vezi, vitriga în drum ne lasă. Să împacă cu duşmanul şi ne vinde.

— Dar nu ne dăm vânduţi! se auziră acum mai multe voci deodată. Nu ne dăm, odată cu capul.

— Capul ne trebue, răspunse iarăşi zâmbind Stoe cu un aer paşnic. Ei ne-au vândut deocamdată ungurilor. Aşa au crezut că se cuvine intereselor Impărăţiei; capul dar să nu ni-l mai pierdem acum înzadar. Ce le pasă nemţilor de noi? Ia nişte valuri peste cari corabia lor trebue să treacă biruitoare. Să plecăm umărul, cum se pleacă valul, dar mintea să n'o mai pierdem.

www.dacoromanica.ro

Cristeà își netezì părul cu mâna dreaptă, care tremurà puțin, și își strânse scaunul mai aproape de Stoe. Iar Oanea, tot în picioare, înalt și rece, întrebă:

— Pe când s'au hotărât alegerile?

— Peste două luni, răspunse Stoe după ce înăbuși un oftat lung, ca de o grea grije.

Peste două luni comitatul Zarandului, țară ungurească, cum ajunsese acum întreg Ardealul, aveà să trimeată doi deputați în parlamentul din Pesta. Tot atunci aveà sa fie schimbată fața întregului Imperiu.

Cu greu, dar totuși au înțeles cei adunați în «birtul mare» importanța acestui moment din viața neamului nostru.

Lăutarii încheind cântecul într'o tăcere adâncă, întinseră pălăriile după «creițări apoi eșiră încet, ca din casa unui bolnav adormit.

Am prins mijlocul, își zise Stoe târziu noaptea, după ce golise câteva sticle de vin în tovărășia oamenilor săi. Știu acum în ce chip se pătrunde în inima lor... Trebue să stai cu ei, să răsbești prin ceața minții lor cu încetul, cu stăruință!

. . . . . .

www.dacoromanica.ro

Bine-cuvântată şi rodnică stăruinţă...

Triumful se întinse ca un soare fierbinte grămădind speranţele în inimi, innundând în ploae de aplause, nesfârşite urale, cari cutremurau Zarandul ca o furtună de bucurii deslănţuite.

Reîncepù iarăşi, cu o putere ca niciodată, cântecul lăutarilor. Slobozi acum! Slobozi de robia iobăgiei, slobozi de «beamterii» nemţi, plictisitori şi nesuteriţi, scăpaţi de primejdia subjugărei ungureşti ce-i ameninţase iarăşi înspăimântătoare, toată suflarea românească, dela Baltele până la Deva respiră o clipă uşoară ca gândirea unei păsari, înaripată într'un sbor tânăr şi avântat. Ilie Crişanu şi Ion Munteanu, în dieta Ungariei, alături de alţi deputaţi români, aleşi cu însufleţire de popor, ţineau cu îndârjire la drepturile câştigate ale naţiunei, şcolile, biserica, folosirea liberă a limbei în comitatele româneşti...

Ardealul, ţară Ungurească? Haida de! Cu numele!

Prefect în Zarand fù numit un român. Bătrân, înţelept şi cu vază, cerut de Ilie Crişanu. Slujbaşii din comitet, români, sub-

www.dacoromanica.ro

prefecții români până la unul. Nici un notar la sate, nici măcar un scriitoraș, nu începăpuse ungur.

Beamterii nemți retrași din slujbe, cu mica lor pensie, dacă nu plecau, își învățau copiii românește.

Micii proprietari unguri, porecliți în batjocură: nobili de «șapte pruni», se închideau în livezile lor, tăcuți și sombri, înecând în suflet dorul lor de răsbunare... Largul era al nostru.

O clipă de izbândă în veacul asupririlor umilitoare. O clipă de lumină în bezna temniței spălată cu sânge. O, cât bine face sufletului amorțit! Fluture ce sboară în soare fără grije de apus. Lăsați-l să sburde în jocuri, să soarbă nectarul clipei, căci e scurtă clipa!

In casa lui Stoe oaspeții se perândau într'una și veselia își făceà șatră uneori fălfăind pânzele ei albe în săltărețe cânturi, până în rumeneala zorilor. Amalia apucată în vâltoarea asta, petrecea și ea. Dar nu din toată inima.

www.dacoromanica.ro

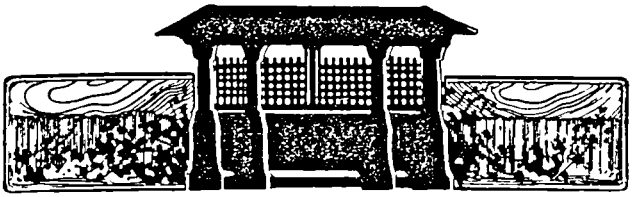

XXX.

In odaia copiilor adormiţi, Catia pe un scăunel lângă sobă, cârpind rufele, veghià. Şi oftà.

Alături în patul din fund, ferit de curenturi, dormeà Irina. Din ce în ce mai slăbită, cu obrajii rumeniţi de friguri, copila şopteà în vis câte un cuvânt duios, ca suspinul frunzei ce se pleacă în vâjâirea vântului rece, prea crud pentru firele vieţei sale subţiri...

S'a dus Bela, şi de un an întreg nu s'a mai auzit nimic de el.

Rănită până în suflet, d-na Ribay, care se bucurasę tare că Irina aveà să-i fie noră,

www.dacoromanica.ro

s'a întors la Aciuva, umilită din cale afara de refuzul lui Stoe. De atunci Catia nu mai are nici o prietenă şi tresare de câte ori îi loveşte auzul suspinul copilei...

Işi aduce aminte cum iubise şi ea odată. Numai odată.

Iubirea-i ca viaţa, odată te naşti, odată iubeşti. Celelalte simţiri sunt amăgiri neroade şi Dumnezeu să te ferească de ispita lor!

Din odăile depărtate se auzeà sgomotul, cântecul, glumele şi râsul... Dar nu pătrundeà nimic din căldura veseliei în viaţa ei, o biserică tăcută unde doarme moartă bucuria tuturor plăcerilor trecute... Numai regretul învie uneori şi ghiara remuşcărei, care nici odată nu iartă, mai rupe şi acum fâşii vii din inima ei...

Cu ce ziduri groase trebue să fie împrejmuită viaţa omenească ca să n'o poată atinge nici odată ispita păcatului care pătrunde în suflet ca un hoţ viclean, pe nesimţite. Cât de tari trebue să fie credinţele sfinte, ca nimeni să nu poată atinge legile lor curate! Din ce miazme otrăvitoare se naşte oare în sufletul omenesc déstrâul patimilor

www.dacoromanica.ro

deșarte, vâltoarea de primejdii pentru liniștea, pacea și sănătatea atâtor vieți, conrupte într'o clipă slabă, nebăgătoare de seamă?... Pierderea iubirei, singura putere mare și luminoasă, busola vieței, asta e și primejdia ei.

O simte și o știe bătrâna, de când își înmormântase și ea iubirea, și din clipa aceea slabă, nebăgătoare de seamă, când pierduse pentru totdeauna și mângâiera ultimă a durerii: curata slăvire a amintirilor sfinte...

Se tulburase firea ei întreagă atunci, și nu mai puteà să aleagă din ea, ce-i rău și ce-i bun.

Câțiva ani în urmă, după ce rămăsese singură stăpână în castelul din Șilinghia, mai venise odată *el*, omul ce o pierduse ast-fel. Amalia erá de șapte ani atunci, se jucà în curte; începuse să plângă când străinul o prinsese numai decât în brațe, în sarutări nebune, cari miroseau a vin și a tutun.. Catia și-a închis copila în casă. Iar pe străin l'a oprit pe scara cea dintâi.

— Să-i dăm nume copilei... Ne cununăm, Mă duc până la Papa...

www.dacoromanica.ro

Dar ea îi tăiase vorba, arătând spre trasura oprită la poartă, cu o ladă săracă, la fel cu acea în care îi pusese odinioară bătrâna servitoare din Bihor câte ceva din rufele ei...

De atunci o viață de om s'a scurs și de nimic din toate câte s'au petrecut în sufletul ei, n'a vrut să mai știe. Pe Amalia a ferit-o, a izbutit s'o poata feri, de focul patimilor nenorocite... Dar pe acest vlăstar plăpând, ce geme colo în pătceanul ei alb, mototolit și umed de năduşala suferinței, cine și cum să-l poată scăpà?

O bătaie slabă în uşă o făcu să se cutremure de spaimă. Acum la miezul nopții?... De necrezut. Bătaia se auzì din nou însoțită de astă dată de o chemare abia șoptită:

— Cati nèni!...

Sărì depe scaun și fu izbită în prag de fulgerarea a doi ochi albaştri, plini de focul dorului învăpăiat.

— Vreau s'o văd, Cati nèni, vreau s'o văd... Am auzit că-i bolnavă, moare, Irma mea, floarea sufletului meu...

www.dacoromanica.ro

Un țipăt de bucurie, ca țipătul păsării scăpată din ochirea glonțului:

— Bela!

Și două brațe supțiri cuprind un cap fierbinte într'o strângere încleștată...

. . . . . .

. . . . . .

www.dacoromanica.ro

XXXI.

In Camera din Pesta fierberea erà în culme.

Are cuvântul un tânăr deputat de curând ales în parlamentul ţărei.

Când apărù la tribună, în jocul razelor luminei de sus din cupola înaltă cu ochiuri stălucitoare, părea el însuşi o rază din soare, atât de frumoşi îi luceau ochii albaştri şi părul auriu inelat împrejurul obrajilor albi ca spuma albă a norilor.

Un murmur de simpatie îl primì şi toţi îi şopteau numele cu drag:

— Ribay!... Ribay Bela!

Ár fi putut vorbì ori cum şi orice, acest

www.dacoromanica.ro

tânăr, aprobarea pluteà dinainte în gândul tuturor. Legenda de cuceritor îl făcuse celebru.

Desvelì amănunțit, ca un cunoscător cu adâncă pătrundere, situațiunea politică a unuia dintre cele mai importante ținuturi românești.

Erà vorba de sfășierea Zarandului și anexarea lui la județele vecine unde românii nu erau așa compacți.

«... In undele Crișului alb, limpezi ca lacrimile copiilor nevinovați, stă înecată gloria falnică a tuturor străduințelor națiunei maghiare de a unì țările ei într'un corp puternic, cu acelaș suflet încrezător în viitor, în visul ei măreț, împlinirea căruia e singura chezășie a statului și a vieței noastre de-apururi și în totdeauna... Și nu Crișul e de vină. Pe malurile lui nisipoase crește înalt porumbul și grâul are destul soare ca să se coacă. N'am avut însă până acum destulă tărie sufletească să înfrânăm un element primejdios care se întinde, prinde ghimpi, și rădăcini întocmai ca planta acea spinoasă, distrugătoare, a cărei sămânță au adus-o Rușii în țara noastră și au presărat-o ca

www.dacoromanica.ro

un blestem peste holdele Ungariei mănoase.. Ideia Daco-românismului. Nicăiri pe toată întinderea ţărei ideia asta nu prinde rădăcini şi viaţă ca acì în Zarand. Nicăiri ca în acest ţinut nefericit n'a fost chinuit Maghiarul. Ars şi pustiit în revoluţia lui Horia, ucis cu lancea şi înfrânt de moţi la patru-zeci şi opt, sugrumat şi umilit în timpul de faţă, când triumful politicei noastre a cucerit aşa splendidă izbândă... Crede oare parlamentul ţărei mele, că nu vom aveà putere a înfrânà şi a smulge din rădăcină planta asta primejdioasă? N'a sosit oare ceasul răfuelii definitive cu eroii nefastului Iancu?...»

O linişte ca de mormânt se făcù o clipă în sala mare legiuitoare. Atât cât s'ar ridicà o respiraţie de om sau paloşul lucitor în mâna călăului, scânteirea urei din sute de ochi îndreptaţi asupra figurilor de piatră a celor doi deputaţi ai Zarandului...

Apoi uraganul erupse în strigăte:

— Jos Zarandul, jos!... Afară cu ei, afară, afară!...

Ceasul răfuelii sosise într'o clipă.

Deasupra alarmei tumultului, glasul pu-

www.dacoromanica.ro

ternic al lui Ilie Crișanu răsună ca un clopot prevestitor de catastrofă...

— O să vedeți iar foc, pârjol și Crișul cel limpede, roșu de sânge...

— Mai avem! Mai avem! Și'l vărsăm până la ultima picătură pentru țară, pentru ideia sfântă a națiunei! Il vărsăm pentru Ungaria cea mare unită, pentru Dumnezeul Ungariei noastre. Jos valahii, jos acei cari vor perirea Ungariei, jos, jos!...

Pumnii încleștați se agitară în aer amenințători și tumultul crescù înfricoșat.

Președintele fù silit să suspende ședința și să pună apărare cu arma în jurul deputaților români.

Inzădar mai răsună în ziua următoare vocea mișcată și argintie a lui Ion Munteanu, al doilea deputat al Zarandului, un cuvânt blând și înțelept, care pătrunse o clipă toate inimile și potolì pe cele mai înverșunat pornite, propovăduind libertatea sfântă a popoarelor, drepturile firești, pacea roditoare, temeiul fericirei ș'a propășirei tuturora. Induioșarea sau chibzuirea ținù doar o clipă,

www.dacoromanica.ro

apoi iară se ridică tumultuos glasul urei înfierbântate, și proectul lui Ribay, proectul desființărei Zarandului, se votă cu puterea neîndurată a majorității.

www.dacoromanica.ro

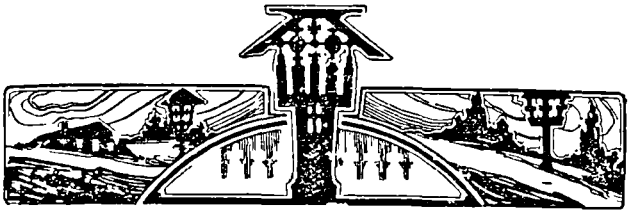

XXXII.

In tăcerea nopții de Martie, capătul lanțului ce împedică roata la coborâșul iute din Șortoc, zuruià supărător în auzul simțitor al celor doi călători adânciți în mantalele lor negre ca și gândurile lor.

Jos orașul se întindeà întunecat și numai stelele luminau ici colo câte un acoperiș mai răsărit și turnul bisericei alb și sclipitor..

Soseau fără să fie așteptați ca altădată, cu alaiul orașului, întreg luminat, împodobit cu steaguri și acoperit cu flori pe tot lungul stradelor. Nimeni nu vestise poporul. Și chiar Stoe sperase că desbaterile din Cameră vor luà, în cele din urmă, un alt sfârșit.

www.dacoromanica.ro

Acum rămaseră cu toții uluiți.

Amalia, îndemnată de d-na Lați, stăruise ca Stoe să pună la cale o serbare cum nu se poate mai frumoasă în onoarea celor doi deputați.

Casele erau să fie împodobite cu scoarțe, cu steaguri, și fetițele din școală îmbrăcate în alb, cu panglici tricolore la umăr și cu ramuri verzi în mâni să cânte la întâmpinare imnul românesc... Se tocmise muzica dela Abrud, vestită lucru mare, în tot Ardealul. Seara un bal de elită în sala de sus a birtului mare.

Chiar și Irina se învoioșase la gândul balului... Ce bine-i să te lași purtată așa în valurile muzicei!... te ridică, te duci în neștire, nici nu mai simți că ești pe pământ, că te doare, că ești din carne și din oase. Un fulg ce'l poartă vântul. Adio dor și jale, fulgul sboară ușor, fără de gânduri!...

Și iat-o acum că stă iar abătută copila și ca plumbul de greu se lasă grija tristă peste gingașul chip; slăbuțele brațe și piciorușele sprintene se încovoiau sub greutatea asta crudă.

In odaia vecină cei doi deputați și tatăl

www.dacoromanica.ro

ei se sfătuiau severi şi trişti, — vorbeau de prigoniri, închisori, moarte şi lupte grele, fără de nume... Poate iarăşi o nouă revoluţie unde se omoară om pe om, se aruncă în flăcări, de vii, femei şi copii?..

O înfiorare de ghiaţă îi străbătù trupul întreg până la oase... Vai, fraţiorii ei dragi, şi sorioarele alintate, unde să le ascundă, cum să-i ridice pe toţi în braţe şi să fugă — să fugă departe de aceste îngrozitoare primejdii?...

Amalia trecù prin odaie, cu ochii înroşiţi de lacrămi şi-i spuse răstit, ca nici odată până acum, să nu-şi piarză vremea aşa, fără de nici un lucru. Mâine poimâine, nu va mai fi «fată de solgăbirău» şi vor trebuì să trăiască, poate cu toţii, din lucrul mâinilor...

Se ridică atunci şovăind, prinse o broderie, cu o icoană mai puţin spăimântătoare înnaintea ochilor... Lucrul mâinilor? Dar îi fusese drag întotdeauna. Moştenise dela mama ei talentul şi pasiunea pentru el şi erà fericită decâte ori o lăsau în pace să lucreze... Pentru ce să-i spună vorba aşa de aspru?... Nu se poate oare ca să nu fie a-

www.dacoromanica.ro

tinsă inima ei bună, dar așa de simțitoare ca o rană deschisă care sângerează la cea mai mică atingere?...

Oamenii sănătoși nu se gândesc la asta... Ce rău e să ai o așa inimă. Cum doare, în adânc...

Un țipăt ascuțit ce venì de afară din partea scărilor o făcù să'și curme respirația și bătăile inimei îndurerate.

Cu părul vâlvoi de groază, galben și abià de recunoscut, Gili, băețanul ca de zece ani al notarulni Popescu năvălì în casă scoțând țipăte întrerupte:

— Mama... mama... Vai, moare, moare mama... Și-a tăiat gâtul, cu briciul...

Catia luă copilul să-l spele cu apă rece și-i dete să beà lapte. Stoe alergă la Popescu, pe când Ilie Crișan se ridică din jeț galben ca de ceară, încovoiat din spate:

— L'am strâns să-și facă socotelile... Nevastă-sa, pe semne, le știe mai bine decât el.

Rămase stâlp în mijlocul odăii cu privirea despicând pământul, cu mâinele cruce peste piept.

— A început!...

Munteanu se cutremură în toată firea lui

www.dacoromanica.ro

de filosof pașnic... Aveà și el o nevastă mândră, ambițioasă și — opt copii!

Cerù trăsura lui Stoe și plecă, chiar în noaptea aceea, în goana cailor, acasă la Baia-de-Criș.

Ilie coborî în urma lui; descleștându-și brațele într'un gest larg parcă ar fi vrut să dărâme lumea, murmură:

— Potopul!

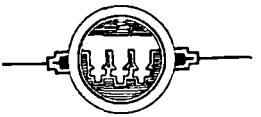

www.dacoromanica.ro

XXXIII.

Stoe se întoarse abătut, cu sufletul înnăbuşit de jalea ce'l cuprinsese la cele văzute...

Popescu îşi smulgeà părul, se bàteà cu pumnii în cap, lângă trupul închegat în sânge al nevestei sale. Copiii rupeau hainele de pe mama lor, în opintiri să o ridice, ţipau şi o rugau sfâşietor să se scoale. Şi acum nenorocitul om veneà năuc, în capul gol, să-i spue lui Stoe că nu datorà de cât trei sute de fiorini şi aveà să-şi vândă casa şi să pună banii la loc înnainte de a veni «domnii cei noi» cari de sigur aveau să-l scoată din slujbă chiar şi nevinovat de ar fi fost să fie.

www.dacoromanica.ro

Stoe își deschise sertarul și din teancul fiorinilor adunați acolo în anii lui de muncă, dete trei sute nenorocitului om, aiurit de atâta mărinimie și chiar neînțelegând-o bine.

— Pune-i la loc, că o să te închidă, îi șoptì Stoe îndesând în mâna-i tremurătoare hârtiile; — și nu'ți lăsà copiii pe drumuri, muritori de foame.

Vorbele din urmă le rostì poruncitor, cu o asprime arzătoare ce îi izbì sufletul notarului, îl deschise ca atingerea unui ascuțiș înroșit în foc și-i lumină prăpastia îngrozitoare în care căzuse.

— Du-te, du-te...

Aproape îl îmbrâncì pe scări în jos, în vreme ce Amalia îl petreceà din coridor cu o privire plină de mânie și dispreț.

— Slăbiciuni omenești, dragă, și par'că îl înțeleg. Șase copii, toți mici, leafă mică, sperà să se mărească...

— Și beția...

— Da. Asta-i e slăbiciunea...

— De neertat.

— Nu. Sunt firi expansive cari nu găsesc cheagul sufletesc al vieței, de obiceiu oamenii prea buni... Fantazia lor aprinsă

www.dacoromanica.ro

consumă tot ce găseşte vrednic în lume şi nu-i ajunge. Ii trebue hrană, hrană, aţâţare, aţâţare, lumină, lumină şi fiindcă n-o poate aveà, viaţa, lumea, nu dau atâta cât, e necesară simţirei lui, trebue să-şi îmbete mintea bolnăvită care poate s'ar prăbuşì fără acest leac al inconştienţei ce se întinde ca un văl trandafiriu, alb sau întunecat, dar în totdeauna împăciuitor peste cruda realitate. Vezi tu, Amalio, cel mai nenorocit popor e şi cel mai beţiv. Suferinţa îşi cere morfina.

Amalia îşi încruntă sprâncenele, frumos arcuite peste ochii albaştri, cari de câteva zile căpătaseră o adâncime întunecată.

Stoe citeà par'că în sufletul ei.

— Nu dragă, nu... Fii cu minte. Vezi de copii. Livia e palidă de câteva zile.....

— O prind frigurile

Dă-i pelin, izmă... Irinei dă-i untură de peşte, că iar o aud tuşind... Pe Traian o să-l duc la gimnaziul din Brad. Să-i pregatiţi rufe. Bine că avem un gimnaziu acì aproape... Cel puţin atâta ne-a rămas, ne rămâne...

O sărută pe frunte, apoi eşì în stradă

www.dacoromanica.ro

limpezind cu o voință luminoasă ceața mohorîtă ce i se lăsase pe suflet.

— Nu, nu... Nu se poate ca *ei* să ne sugrume așa pe toți, și pe cei fără nici o vina. Sunt legi, legile lor, cari nu se pot călcà și cari ne vor apărà la primejdii, își zise în gând.

Apoi își îndreptă pașii înspre casa lui Cristea, al doilea notar al cercului său, pe care îl știà asemenea puțin încurcat cu socotelile dărilor comunale.

Il găsì galben, cu ochii roșii, în mijlocul vraturilor de registre prăfuite, pe cari le rasfoià oftând din greu și lângă el într'un pat sărăcăcios, scheletul viu al unui copilaș de șapte ani, paralizat cu totul de chinul friguriilor. Întinderea curții toată, aproape o jumătate pogon, erà cuprinsă de apă, un lac verde care nici odată nu secà și din fundul căruia, o împărăție vastă a broaștelor, rasunà în cor lugubru, tristul lor cântec.

— Ce te faci? îl întrebă Stoe punând mâna pe umărul lui și privindu'l în ochii tulburi, cu bună voință.

— Nu știu limba, îngână Cristea, și o sa mă deà afară...

www.dacoromanica.ro

— Dar socotelile? Noua organizație a țarii cere cheltuială multă și acì stăpânii vor fi fără milă cu noi. Dările trebue încasate și cele încasate înaintate percepției..

— Asta făceam acù, bolborosì Cristea aratând registrele.

— Să le facem împreună, ca să nu greșim.

Fù un ceas întreg de panică.

Lui Cristea îi lipseau o mie de fiorini

Stoe îl dojenì părintește.

— De câte ori ți-am spus: bagă de seamă ca acì nu-i lucru de glumă, și ți-am arătat cum. Acù nu mai știi ce-ai încasat, ce-ai cheltuit... Ce o să te faci?

Rămase o clipă împetrit, apoi căzând cu fața pe genuchi isbucnì în hohot de plâns... Copilul bolnav, îngrozit de așa un lucru nemai văzut, începù să țipe și el: intră femeea înspăimântată și în urma ei patru, cinci capete palide și tot așa de înfiorate...

Nu închise ochii Stoe întreaga noapte.

Cum ar puteà înlătură atâta mizerie?

O remușcare crudă începù să'l sfâșie. Ribay Bela ar fi devenit el oare un dușman așa de aprig al stărilor din Zarand dacă i-o dădeà pe Irina și nu'l goneà cu mânie

www.dacoromanica.ro

în noaptea aceea hotărîtoare, când îl găsise în genunchi, plecat lângă patul copilei bolnave?

Nu. Ar fi putut face din el un prietin, un mijlocitor al păcei roditoare, până la vremuri mai bune. Pe când așa...

Zarandul fù despicat în două, ca un tânar trup viu, în care sufletul renăscut n'avusese vreme să se purifice, să se împuternicească... Bradul, Țebea și Baia-de-Criș până la Vața se alipiră de Huniedora, Halmagiul, Aciuța și toată valea Tăcășelelor până la Baltele de Arad, unde vice comite, conducător a tot puternic, fù ales însuși operatorul stașierei, Ribay Bela.

Dimineața, un comisar de jandarmi ungurești, călare, trimis al vicecomitelui din Arad, aduse actele scrise în ungurește, ale disolvărei tuturor consilielor comunale și fixării noilor alegeri, cu dispoziția severă a folosirei exclusive a limbei ungurești în toate actele legale... Nici primari ai satelor nu vor puteà fi aceia cari nu cunosc limba statului. Notarii vor fi obligați, a face un examen pentru care li se acordă un termen de șease luni...»

www.dacoromanïca.ro

Stoe iscăli de primirea actelor.

— Nu scris bine, îi ripostă trufaş comisarul, şi-i explică, în limba lui, că trebuià iscalit *Szilàrd* şi nu *Constantin*, căci aşa erà trecută şi adresa d-lui solgăbirău, în registru.

Stoe, fără de voie, îşi strânse pumnii şi-i raspunse ca din scrâşnirea dinţilor:

— Un nume am şi pe acela îl iscălesc.

Dar comisarul rase cu guma iscălitura românească şi stăruì cu încăpăţânare pentru cea ungurească.

— Cine nu vrea să fie ungur, să nu mai fie solgăbirău... Aşa poruncit Măria sa alişpanul cel nou.

Stoe îşi dete demisia.

Dezastrul erà acum complet.

Zarandul fu asediat cu miliţie ca pe vremea lui Horia. Ţăranii chinuiţi, încărcaţi cu noi şi noi biruri, aduşi la alegeri cu ameninţări.

Ilie se închise în casa lui din Baia de Criş, împrejmuită cu ziduri de piatră, întunecat ca un cioclu, şi de acolo făceà să răsune răcnetul lui de leu rănit, încătuşat în zăbrele:

— Omorâţi-vă mai bine copiii şi neve-

www.dacoromanica.ro

stele, spânzurați-vă de sălciile înșirate de-a lungul Crișului, cei cari n'aveți putere în voi să înfruntați bătaia de joc, dar nu va dați Satanei... Gândiți-vă la cei patruzeci de mii de români uciși, arși și spânzurați în revoluție. La sufletul lui Horia și la inima cea vitează a lui Iancu, pierdută pentru voi, și nu vă dați. Stați la vetrele voastre acasă. Hrăniți-vă cu ciupercile din pădure și cu mierea mesteacănului, dacă dușmanii vă iau porumbul pentru dare... Feriți-vă de Ignatz și de Moritz, întoarceți fața la soare când vă bate din ușa cârciumei mirosul de vinars... In mânile voastre e puterea. Poporul e stăpânul țărilor în lumea de azi, și poporul de aci e român. E român și cel din Arad și cel din Uniedoara, cei mulți sunt români și cei mulți sunt tari... Trezească-se picătura de sânge ce a rămas curată în vinele renegatului, ca diamantul ales din masa putredă și arsă. Prefacă-se în cenușe scrumul, iasă la iveală și răzbune-și soarta umilită picătura aceea curată închisă în grămădirea întunecoasă; lumineze orbiților o mândră rază de soare...»

www.dacoromanica.ro

Așa răsunà furtunatic glasul Tribunului. Așa scrià fulgerătoare articole, în gazeta românească din Budapesta.

Dar cine aveà puterea să-l mai asculte?

. . . . . .

www.dacoromanica.ro

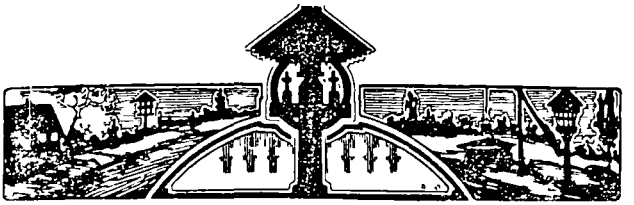

XXXIV.

Ceaţa tristă a toamnei se lăsase peste cea din urmă dimineaţă de Septembrie şi raza soarelui abiă pătrundeà prin valul umed, ca zâmbirea unui ochiu viu, înecat în lacrămi.

Amalia se ridică din aşternut cu obrajii albi de nesomn, se uită împrejurul ei, iarăş altul, străin...

Stoe ca să-l scape pe Cristea îi cumpărase casa dinpreună cu câteva pogoane de arătură şi acum se încercau să întemeieze aci o nouă existenţă.

Aci... Infiorată de umezeala ceţei şi a lacului, Amalia intră iar în casă, unde dor-

www.dacoromanica.ro

meau încă toți ai ei... Pereții erau încovoiați, scorojiți, și se gândì că aveà să-i dreagă, să-i spoiască, să aducă viață în toate colțurile moarte. Stoe îi făgăduise să umple lacul cu dărămăturile castelului din față. și nădejdea străbătù o clipă în sufletul ei înspăimântat, ca dâra razei de sus.

In vârful degetelor trecù pe lângă paturile copiilor și cu inima plină de grijă ascultă respirația fiecăruia și iarăș se înfioră: obrajii Liviei erau aprinși, capul îi ardeà și gemete înăbușite eșeau din pieptul fetiței cuprinsă de fierbințeală. Doamne! abia se vindecase copila, și acum boala reîncepeà, cu îndoită putere. Sabin și Lenica deschisera niște ochi rătăciți ca de spaima morții; galbeni, cu buzele vinete, dințișorii li se sbăteau clănțănind.. Amalia privì aiurită spre patul mamei sale și un țipăt de groază îi umflă pieptul...

Mâna Catiei atârnà țeapănă pe dunga patului, capul întins, căzut la oparte, cu ochii deschiși rugători, cu buzele întredeschise.

Amalia cuprinse în brațe trupul înlemnit, îl rezemă de perini, fără să dea drum ți-

www.dacoromanica.ro

pătului înăbuşit. Numai lacrămile curgeau în şiroaie line, bogate, sfinte...

— Mamă... mamă, îi şoptì desvelindu-i pieptul. Cine? De ce? şi-i sărută inima rece încremenită pe veci.

Mâhnirea înfundată acolo, fără de graiu, fără de scăpare, ca otrava cea mai puternică, fără de leac, ea te-a ucis. Da. N'ai putut să mai lupţi, să mai priveşti nenorocirea, primejdia în faţă; ţi s'a rupt inima şi ai plecat, m'ai lăsat singură...

Capetele copiilor se ridicară atente la suspinele mamei lor... Irina se opri lângă pat ca o umbră cu cearcănelele ochilor mari, adâncite şi negre, isbucnì într'o tusă nepotolită, până când sângele o năvălì pe nări...

Veni de grabă d-na Laţi, prinzând de veste şi alte trei patru femei, bătrâne doctorese, cu leacuri şi încercări de reînviere, zadarnice.

Stoe se deşteptă la zgomotul neobişnuit în clipa când femeile apucară trupul moartei şi'l duceau să-i facă găteala cea din urmă. Rămase încremenit, pe când Amalia îl priveà

www.dacoromanica.ro

mută, sfâșiată, arătând spre odaia copiilor bolnavi și făcându-i semn de tăcere.

Dar el nu se putù stăpâni. Își strânse tâmplele între mâini, covârșit de un chin sufletesc ce-i săpase puterile zi de zi, de luni întregi, se îndoì ca și copacul frământat de vijelie, într'un geamăt din adânc...

Cu o mână încleștată în păru-i inelat, cu alta strângându-și fălcile ca să-și înăbușe glasul, cu întreaga conștiință a slăbiciunei sale, Stoe își plângeà prietina cea mai devotată, cea mai lipsită de egoism ființă din lume.

Pentru ce murise? Cum de murise ea, care păreà eternă, ca aerul, apa și iubirea...

Două brațe mici, ferbinți, îi coprinsera gâtul... În vremea ce Amalia reținеà în pat pe Irina, Livia pe jumătate în delir, fugì în brațele lui tată-său și își lipì buzele ca focul de obrajii lui umezi.

— Tată...

Apoi se uitară amândoi, cu capetele împreunate, la catafalcul alb, ridicat în fața lor, la trăsurile bunicii, frumoase, liniștite și iertătoare, cum fusese întotdeauna.

— O să mor și eu, șoptì copila cu o ex-

presie de melancolie adâncă, culcându-se pe umărul lui Stoe.

— Nu dragă, tu nu, nu...

— Dacă suntem nenorociți...

Suspinul copilei despică inima lui Stoe și'l făcù să răcnească de durere.

— Ah! nu, sufletul meu!

O strânse la piept, copila lui dragă, cea mai dragă dintre toate... O reașeză în pat, apoi uitând moartea Catiei, plin de spaimă alergă la doctor, la farmacie.

O primejdie, mult mai grozavă decât toate celelalte, îl amenințeà acum și'l făceà să tremure în toată ființa lui.

Cu două, trei zile înnainte se credeà tare, gata să înfrùnte orice greutăți: să muncească la câmp, să suporte orice înrfângeri, umiliri, orice, fără vaet. Dar încercarea asta, o Doamne, treceà peste puterile lui. Viața copiilor, viața Liviei, pentru care și-ar fi aruncat-o de o mie de ori pe a sa, nu doamne, nu, asta erà prea mult, prea mult...

Doctorul văzù copiii. Se speriè de paloarea Irinei și se oprì îngrijat la Livia. Se știà de chininà, dar nu de miazmele otrăvitoare ale laculuì. Certă copiii că de-a bună seamă

or fi mâncat iar din frûctele prunului ce-și îmbiă crengile încărcate de rod, colo în fund deasupra lacului. De acolo erau cu toții bolnavi... Sărmanul prun! Sărmanii copii!

Doamna Lați venì iar cu consolări nesfârșite.

— Să nu-ți plângi morții și pe cei vii sa nu-i fericești! — Ai văzut pe Oanea? L'au dus legat, pe când el cu dinții își ținea cartea ungurească, urlând cuvinte pe cari nimeni nu le înțelegeà. Și nevasta lui șade închisă, desbrăcată, despletită, până o nebunì și ea... Sodoma, Gomora. Toate's în zadar. Dacă vrea Dumnezeu să-i ià, e mai bine până's mici. Cucoana de alături n'a crescut cinci? A venit cu ei tocmai din Moldova, i-a crescut până la Universitate, apoi i-a înmormântat pe rând, unul câte unul, de cum i se întorceau acasă... Cântecul broaștelor cobește a rău. Cum ai puteà să le faci să tacă?...

Fraza din urmă o spuse zâmbind, aproape în glumă, dar Stoe n'o mai auzì.

In aceeaș noapte pornì spre Baia-de-Criș și pământul se clătinà în urma lui.

. . . . . .

Se strânse de braţul lui Ilie, galben, înfrigurat:

— Spune-mi tu, unde, unde să mă duc, sa'mi scap copiii?

— Du-te, oftă Ilie, lăsând capul greu, încărunţit prea de vreme, peste pieptul lui osos. Du-te.... Numai Dumnezeu a făcut lumea din nimic; noi la urma urmelor, văd că tot numai oameni sunţem... Unde?... Mai întrebi?... Ai copii, şi nu vrei să-i îngropi acì. Treci Carpaţii. E şi acolo o ţară care se luptă să-şi scoaţă pământul de sub jugul străinilor. Şi poate să fie lupta mai uşoară...

Ochii lui Stoe se luminară ca de o vedenie.

— In România?...

— Să rămâi român. E nevoie mare de oameni şi acolo...

Odinioară când se pierduse de lângă prietenul său în focul Aiudului, în revoluţie, Stoe mai avusese o clipă visul plecărei în ţară...

— Iţi dau nişte hârtii, o scrisoare, ca să poţi răzbì.

Ilie se sculă de pe scaun, căută prin sertare, scrise o scrisoare unui prieten din ţară

Apoi se opriră față în față, ochi în ochi, cu o privire lungă, înduioșată.

— Tu ce te faci? întrebă Stoe cu glas tremurător.

Rămân, cu steagul în mână. Din rănile mele nu curge sânge... Aud că vor să mă arunce în temniță, prea îmi sunt vorbele tăioase... Să vie... Ii aștept. Imi vor legà mânile cu lanțuri și vor mai născoci torturi... A venit iar rândul lor... Dar nu te gândì acù la mine. Vezi de ai tăi. Te las...

Stoe cuprinse în brațe pe vechiul lui tovarăș iubit, și o jale sfâșietoare îl stăpânì.

— Rămâi cu Dumnezèu.

— Pleacă, îi zise scurt Ilie pe când doua lacrămi îi luceau în ochii mari sticloși.

Poate cele dintâi lacrămi în viața lui de om.

XXXV.

Soarele răsărise cald peste holdele pustii, albite de brumă.

O trăsură grea, cu un cort mare de piele,se oprì pe marginea coastei Şortoculuì, împrăştind vrăbiile adunate în tufişurile despoiate de frunze.

Stoe ajută Amaliei să se coboare, luă în braţe pe Lenica, fulguşor slăbit de boală. Victoria şi Sabin duceau pe braţe trei cununi de tufănele în toate culorile, şi numai Traian, mulţămit peste măsură de plecarea asta, nu se îndură să-şi părăsească locul de lângă vizitiu şi hăţurile din mână.

Amalia o luă grăbită înnainte pe cărăruia

de lut umed, prin prajiștea plină de apă... Cu inima deschisă, setoasă, primind în brațe sufleţelul rătăcit printre movile, drag, nedespărțit, uitând pe ceilalți, se prăbuși peste mormântul cel mai mic și cel mai proaspăt dintre toate.

— Livio, mamă... cum o să te las?...

Strânse în brațe pământul și trupșorul scump, umed și rece, învie de văpaia puternică a durerei, vorbește, plânge și se roaga:

— Ia-mă, nu mă lăsa... De ce vă duceți voi așa departe... Și unde? Când nu cunosc drumul și nici lumină nu-i, cum o să vin la tine în noaptea oarbă, să mă alipesc de pieptul tău? Mamă... mamă, ce crud e sa mori, cum doare și ce chin m'a sfâșiat, când s'a rupt sufletul din trupul meu. Ia-mă în brațele tale calde, mamă, nu mă lăsa...

Și Amalia strânge în brațe cu înfocare lutu rece, trupul copilului ei cel mai drag și bun și simte aievea chinul, gemătul ei sfâșiat...

— Dragă, îi șopti Stoe, dragă, stăpanește-te...

Pe când în sufletul lui abia stăpânit, durerea se bocia cu aceeași năprasnică putere ca

şi vijelia ce întunecă cerul, nemiloasă pentru toate florile depe pământ...

Cei trei copilaşi în jurul mormintelor păreau a întrebà cu lacrămi: Doamne, dar noi nu suntem ai voştri?

Şi cele două morminte de alături: Catia şi Irina, erau oare şi ele uitate?

Moartea pusese de mult mâna ei rece peste fruntea tristă a Irinei. Din clipa când i se desfăşurase minţii toată nenorocirea ajutată dacă nu pricinuită de amorul ei pentru Bela, se rupsese ceva din inima simţitoare a copilei şi nu mai fù scăpare pentru ea.

Catia plecase, poate într'adins, să fie scutită de aceste dureri.

Livia însă, cu cât mai mică, cu atât mai scumpă, o floare albă a speranţei unde soarta nu însemnase încă nici un răboj cu negru, dulce dimineaţă a primăverei unde furtuna rea pe neaşteptate vine şi rupe bobocul cel mai ales din tulpina vieţei plină de sevă şi dumnezeiască putere; de moartea ei nimeni nu se puteà mângăià.

Victoria şi Sabin aşezară cununile pe cele trei morminte. Lenica începù să plângă şi se cerù iar în braţele tatălui ei. Amalia se

ridică și porniră cu toții iar spre trăsura care aștepta în coastă.

— Adio, adio!...

Lacrămi mari picurau pe obrajii tuturor.

Stoe se întoarse cu fața spre vale, de unde coșurile caselor se ridicau spre zare fumegând.

Acolo, mormântul cel mare... O țară, un neam întreg, rămâne în urmă, în scâncetul dureros al agoniei...

— Adio, Ardeal frumos, Ardeal iubit, ție tinerețea, sufletul mi-am dat, unde le voi regăsi?

Unde era Anița lui Chiril să-și vază copilul iarăși pornit în lumea largă după pamânt și adăpost?

Cu toți plângeau în hohot.

Numai Traian, croind cercuri mari din biciu, urmăreà cu bucurie tropotul cailor grăbiți și visà în gândul lui o împărăție minunată ca din poveste, cu lanuri bogate, munți de aur, livezi cu flori vorbitoare, iar el se plimbà cu «coif de aur lucitor vorbind cu vulturii de pe stânci:

Căci român sunt în putere
Și românu'n veci nu piere...

ERATA

La pag. 125 a se citi în loc de : comitatul *Ardealului*, — comitatul *Aradului*.